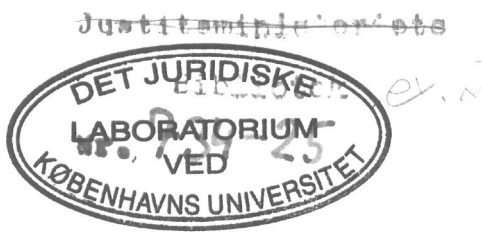

Handwritten note: Hovedudvalget

BETÆNKNING
OM
PROBLEMERNE OMKRING

EN ALMINDELIG
ENKEPENSION

AFGIVET AF
ENKEPENSIONSUDVALGET
AF 1956

BETÆNKNING NR. 205

1958

Indholdsfortegnelse

	Side		Side
INDLEDNING.....	5	5. AFSNIT. SÆRORDNINGER OG DERES FOR- HOLD TIL FORSORGSLOVENS § 282.	
1. AFSNIT. BEFOLKNINGSSTATISTIK.		I. Særordninger.....	31
A. Enkerne.....	8	A. Funktionærloven og private pensionsordninger	31
B. Separerede.....	10	1) Funktionærloven.....	31
C. Fraskilte.....	10	2) Private pensionsordninger.....	32
D. Ugifte.....	12	B. Ulykkesforsikringsloven.....	33
2. AFSNIT. FOLKEPENSION OG ANDEN OF- FENTLIG HJÆLP TIL ENLIGE KVINDER.		C. Tjenestemandsløvgivningens hovedbestemmel- ser om efterindtægt og enkepension.....	34
A. Folkepension til enlige kvinder.....	13	1) Efterindtægt.....	34
B. Anden offentlig hjælp til enlige kvinder.....	14	2) Enkepension.....	35
C. Bidrag til enlige mødres børn.....	16	a) Lønningsindtægtens størrelse.....	35
3. AFSNIT. UDENLANDSKE ORDNINGER.		b) Mandens pensionsalder.....	35
A. Sverige.....	17	c) Ægteskabets varighed.....	36
B. Norge.....	19	II. Samspillet mellem forsorgslovens § 282 og særordningerne.....	36
C. Finland.....	19	A. Hjælpen efter forsorgslovens § 282 og ydel- serne efter særordningerne.....	36
D. Storbritannien.....	19	1) Størrelsen af hjælpen efter forsorgslovens § 282.....	36
E. Vesttyskland.....	20	2) Størrelsen af efterindtægt og pension efter funktionærloven og de private pensions- ordninger.....	37
4. AFSNIT. FORSORGSLOVENS § 282 OM HJÆLP TIL ENKER M. FL.		3) Størrelsen af en ulykkesforsikringsmæssig enkerente.....	37
A. De forskellige hjælpeformer.....	23	4) Størrelsen af efterindtægt og enkepension for statens tjenestemænd.....	38
1) Overgangshjælpen.....	23	B. Forholdet mellem hjælpen efter forsorgslovens § 282 og særordningernes ydelser.....	38
2) Underholdshjælpen.....	23	1) Overgangstiden efter mandens død.....	38
3) Uddannelseshjælpen.....	24	a) Funktionærloven og de private pen- sionsordninger.....	38
B. Hjælpens størrelse.....	24	b) Ulykkesforsikringsloven.....	39
1) Overgangshjælpen.....	24	c) Tjenestemandsløvgivningen.....	39
2) Underholdshjælpen.....	24	2) Underholdshjælpen efter overgangsperi- odens udløb.....	39
3) Uddannelseshjælpen.....	24	a) Private pensionsordninger.....	39
C. Udgifterne ved ydelse af hjælp efter forsorgs- lovens § 282 og størrelsen af den person- kreds, til hvem hjælpen er ydet.....	24	b) Ulykkesforsikringsloven.....	39
1) Overgangshjælpen.....	26	c) Tjenestemandsløvgivningen.....	40
2) Underholdshjælpen.....	27	3) LTddannelseshjælp.....	40
a) Kvinder uden børn.....	27	6. AFSNIT. RÅDGIVNING AF ENLIGT- BLEVNE KVINDER.	
b) Kvinder med børn.....	27	A. Tidligere undersøgelser af behovet for person- lig rådgivning.....	41
c) Samtlige kvinder med underholdshjælp efter § 282.....	28		
3) Uddannelseshjælpen.....	29		
D. Konklusioner med hensyn til § 282-hjælpens betydning og anvendelse.....	29		

	Side	Side	
B. Gennemførte rådgivningsforanstaltninger	43	B. Forsørgelse af separerede, fraskilte og forladte kvinder	62
C. Udvalgets overvejelser	44	1) Separerede, fraskilte og forladte med børn	63
7. AFSNIT. BESKÆFTIGELSE AF ENLIGT- BLEVNE KVINDER.		a) Overgangshjælpen	63
A. Erhvervsoplysninger fra folketællinger m. m. . . .	47	b) Underholdshjælpen	63
1) Ikke-gifte kvinder	47	c) Uddannelseshjælpen	64
2) Gifte kvinder	49	2) Separerede, fraskilte og forladte uden børn	64
B. Andre statistiske oplysninger	50	a) Overgangshjælpen	64
C. Hvilke bestræbelser har der været udfoldet med henblik på forbedring af enkernes og an- dre enlige kvinders erhvervsforhold	53	b) Underholdshjælpen	65
D. Udvalgets overvejelser	55	c) Uddannelseshjælpen	65
8. AFSNIT. FORSØRGELSEN.		C. Forsørgelse af ugifte kvinder	65
Et hovedsynspunkt	59	a) Overgangshjælpen	65
A. Forsørgelse af enker	60	b) Underholdshjælpen	66
1) Enker med børn	60	c) Uddannelseshjælpen	66
a) Overgangshjælpen	60	BILAG 1. Kvindernes forsikrings- og arbejdsløs- hedsforhold	67
b) Underholdshjælpen	61	BILAG 2. Dansk Kvindesamfunds genoptrænings- kursus for »modne« kvinder	68
c) Uddannelseshjælpen	61	BILAG 3. Bekendtgørelse nr. 311 af 23. septem- ber 1954 af lov om offentlig forsørg § 282 som affattet ved lov nr. 152 af 30. april 1955 og lov nr. 259 af 2. oktober 1956	74
2) Enker uden børn	62	BILAG 4. Forslag til lov om pension og hjælp til enker m. fl.	75
a) Overgangshjælpen	62		
b) Underholdshjælpen	62		
c) Uddannelseshjælpen	62		

Indledning

Socialministeren skrev den 9. november 1956 således til kontorchef G. Drachmann, socialministeriet:

»I de senere år har enkernes og andre enligstillede kvinders forhold på forskellig måde været gjort til genstand for undersøgelse og drøftelse, og i denne forbindelse har også spørgsmålet om indførelse af en enkepensionsordning været taget op til overvejelse.

I foråret 1944 nedsatte Danske Kvinders Nationalråd et udvalg med det formål at undersøge, hvad der kunne gøres for at forbedre enkernes kår i Danmark. Udvalget afgav betænkning i 1948.

I efteråret 1948 nedsatte Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund en kommission til undersøgelse af den enlige moders kår. Kommissionen afgav betænkning i juni 1953.

I februar 1948 nedsatte regeringen folkeforsikringskommissionen til undersøgelse af folkeforsikringsproblemet; denne kommission har i sin i juni 1955 afgivne betænkning også berørt spørgsmålet om indførelse af en enkepensionsordning, og de forskellige mindretalsindstillinger indeholder bemærkninger herom.

Hidtil er bestemmelser om særlig støtte til enker og andre enligstillede kvinder gennemført som en udbygning af forsorgslovens bestemmelser om ydelse af hjælp efter en individuel bedømmelse, senest ved lov nr. 152 af 30. april 1955 og lov nr. 259 af 2. oktober 1956 om ændring i lov om offentlig forsorg.

Under forhandlingerne i folketinget vedrørende sidstnævnte lov og lov nr. 258 af 2. oktober 1956 om ændring i lov om folkeforsikring vedrørende indførelse af folkepension m.v. drøftedes påny spørgsmålet om at gennemføre en egentlig enkepensionsordning, der på linie med bestemmelserne om folkepension giver en enke ret til under nærmere betingelser at oppebære en enkepension. I folketingsudvalgets betænkning af 14. juni 1956 gav udvalget udtryk for den opfattelse, at der knyttede sig så mange

problemer til indførelse af en sådan ordning, at spørgsmålet burde undersøges nærmere i et udvalg. Socialministeren havde over for udvalget givet tilsagn om at nedsætte et sådant udvalg og gentog sit tilsagn herom senere i folketinget.

Under henvisning hertil nedsætter socialministeriet et udvalg, der vil have til opgave at undersøge problemerne i forbindelse med indførelse af en enkepensionsordning; udvalget bør herunder have opmærksomheden rettet mod ordningens samspil med lovgivningens øvrige regler om ydelser m. v. til enker, ligesom udvalget kan belyse betingelserne for og virkningerne af at lade en sådan ordning omfatte andre enlige kvinder end enker.

Man har fundet det hensigtsmæssigt, at der i dette udvalg foruden tjenestemænd i socialministeriet findes en repræsentant for finansministeriet, for direktoratet for ulykkesforsikringen, for Københavns kommunes socialdirektorat, for de kommunale organisationer samt for Danske Kvinders Nationalråd, for Kvindeligt Arbejderforbund og for Dansk Kvindesamfund.

Udvalget bemyndiges til i det omfang, det skønnes påkrævet, at tilkalde særlig sagkyndige til at deltage i udvalgets møder.

Under henvisning hertil skal man anmode hr. kontorchefen om at ville overtage hvervet som formand for udvalget.«

Udvalget fik herefter følgende sammensætning:

H. Antonsen, ekspeditionssekretær, socialministeriet.

P. Christensen, sognerådsformand, Bymæssige Kommuner.

Fru Inga Dahlsgård, programsekretær, Dansk Kvindesamfund.

G. Drachmann, daværende kontorchef, socialministeriet, nu direktør for arbejdstilsynet.

N. Engberg, kontorchef, socialministeriet.

H. Friis, daværende statsvidenskabelige konsulent, socialministeriet, nu direktør for socialforskningsinstituttet.

G. K. Hagen, direktør, direktoratet for ulykkesforsikringen.

Fru Fanny Hartmann, fuldmægtig, socialministeriet, Danske Kvinders Nationalråd.

Frk. Ellen Henriksen, næstformand, Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark.

G. Knudsen, sognerådsformand, De samvirkende Sognerådsforeninger i Danmark.

H. H. Langeløkke, vicedirektør, Københavns magistrat.

Chr. Nielsen, rådmand, Den danske Købstadforening.

H. Salicath, kontorchef, finansministeriet.

Som udvalgets sekretærer beskikkedes sekretær N. Halck og sekretær P. Kiil, socialministeriet.

Efter at udvalget i sine første møder havde gennemgået det foreliggende materiale om spørgsmålet og taget en generel drøftelse af problemerne, herunder om muligheden for at tilvejebringe yderligere materiale, skrev socialministeren den 2. december 1957 således til udvalgets formand:

»Idet jeg henviser til de forhandlinger, vi i den forløbne tid har haft om enkepensionsudvalget, vil jeg gerne meddele Dem, at regerin-

gen har besluttet at forelægge folketinget i den indeværende samling et forslag om understøttelse af enker i alderen 50-59 år og andre enlige kvinder i alderen 55-59 år.

Samtidig ønsker man imidlertid, at enkepensionsudvalget skal fortsætte sit arbejde i overensstemmelse med det kommissorium, der blev meddelt udvalget ved ministeriets skrivelse af 9. november 1956. Jeg kan tiltræde, at arbejdet udføres efter de linier, der er nævnt i det med Deres skrivelse af 14. oktober 1957 til departementschef Dreyer fulgte notat, idet jeg dog finder, at man af tidsmæssige hensyn må undlade at foretage den der nævnte videregående undersøgelse — eventuelt i enquetemæssig form - af enker og andre enlige kvinders kår.«

Udvalget har til brug for sit arbejde modtaget forskelligt materiale fra Det statistiske Departement og har endvidere igennem et særligt spørgeskema, der er blevet besvaret af 10 bykommuner, modtaget et værdifuldt materiale til belysning af udnyttelsen af bestemmelserne i forsorgslovens § 282.

Udvalget har afholdt 9 møder.

København, september 1958.

H. Antonsen

Peder Christensen

Inga Dahlsgård

G. Drachmann
formand

N. Engberg

H. Friis

G. Hagen

Fanny Hartmann

Ellen Henriksen

G. Knudsen

H. H. Langeløkke

Christian Nielsen

H. Salicath

Niels Halck

Per Kul

sekretærer

1. afsnit

BEFOLKNINGSSTATISTIK.

Da rigsdagen ved ændringen af folkeforsikringsloven den 4. juli 1946 gennemførte en forhøjelse af den normale aldersgrænse for ydelse af aldersrente fra 60 til 65 år, udskiltes samtidig de enlige kvinder fra den almindelige regel, således at de på samme måde som tidligere kunne få aldersrente fra det fyldte 60. år.

Den gennemførte forhøjelse havde — foruden rent fiskale hensyn — den baggrund, at de 60—65-årige måtte anses for i almindelighed ikke at være erhvervsdygtige, hvorfor det under den stærkt forbedrede beskæftigelsessituation i 40-erne kunne anses for forsvarligt ved den offentlige alderdomsforsørgelse at antage, at det normale for de 60-65-årige var at være beskæftiget. Dette synspunkt kunne imidlertid ikke i samme omfang anlægges med hensyn til de enlige kvinder, der erfaringsmæssig allerede i en forholdsvis tidlig alder havde betydelige vanskeligheder ved at opretholde normal beskæftigelse.

Ved ændringen af folkeforsikringsloven ved lov af 2. oktober 1956 opretholdtes den omtalte forskel i den normale tilgangsalder til indtægtsbestemt folkepension, idet det iøvrigt bestemtes, at aldersgrænserne fra 1. april 1959 skulle forhøjes med 1 år og fra 1. april 1961 atter med 1 år, således at den normale tilgangsalder til folkepension fra dette tidspunkt ville blive 62 år for enlige kvinder.

De nævnte bestemmelser betyder, at enlige kvinder i alle tilfælde i fremtiden kan regnes at kunne få deres forsørgelse igennem folkepensionen, såfremt de er fyldt 62 år. Selv om der i loven er adgang til - »når svigtende helbred eller andre ganske særlige omstændigheder taler derfor« - at tillægge enlige kvinder (og andre) folkepension fra det fyldte 60. år, må 62 års grænsen være den, der i forbindelse med udvalgets overvejelser er den relevante.

Enlige kvinder under 62 år er således den samfundsgruppe, hvis forsørgelse i forskellige, spe-

cielle trangssituationer nu er taget op til overvejelse. Traditionelt kan de pågældende kvinder opdeles i 4 grupper, nemlig: Ugifte, (d.v.s. aldrig gifte), separerede, fraskilte og enker. Opdelingen er ikke ganske skarp, idet der findes grupper af kvinder, der henføres til en gruppe til trods for, at de i næsten enhver henseende (blot ikke formelt) henhører til en anden. Dette drejer sig navnlig om gifte kvinder, der faktisk lever som enlige, samt ugifte kvinder, der har levet i et ikke legaliseret ægteskab, som er ophævet ved mandens død eller ved, at de to parter har forladt hinanden.

Når man ønsker at meddele visse statistiske oplysninger om de enlige kvinder, må dette ske på grundlag af den »traditionelle« inddeling, idet hverken befolkningsstatistikken eller anden statistik giver grundlag for at oplyse størrelsen af de nævnte særlige grupper.

Ved en statistisk beskrivelse af de forskellige grupper af enlige kvinder må hovedvægten lægges på enkerne, dels fordi disse - bortset fra de ugifte — er den største gruppe, dels fordi det er i denne gruppe, at de forhold, der eventuelt kan begrunde indførelsen af en særlig pension, træder skarpest frem. De separerede og fraskilte adskiller sig straks - statistisk set - på flere punkter — f. eks. med hensyn til aldersfordeling - fra enkerne, men har tillige også reelt i flere henseender en noget anden stilling, f. eks. er den tidligere forsørgers bortfald ikke helt så absolut som for enkerens vedkommende. Ser man endelig på de ugifte, må det erkendes, at disse som gruppe betraget er væsentligt mere uensartet sammensat end de øvrige enlige kvinder, idet de falder i hvert fald i to adskilte grupper. Den første af disse omfatter de unge kvinder (og børn), der i stort tal senere bliver gift (dette gælder iøvrigt også delvis for enkerne, de separerede og de fraskilte), den anden omfatter de lidt ældre, ugifte kvinder. Statistisk set er forskellene mellem de ugifte kvinder og de øvrige

enlige kvinder naturligvis betydelige, men her-til kommer, at de ugifte kvinder normalt ikke, som tilfældet er for de øvrige enlige, har tilrettelagt deres liv i fællesskab med en mandlig forsørger, der på et senere tidspunkt er faldet bort.

A. Enkerne.

På grundlag af det af Det statistiske Departement offentliggjorte materiale om befolkningsudviklingen kan antallet af enker i den forløbne del af det 20. århundrede opgøres således:

Tabel 1. Antal enker i tiden 1901-1953.

	Under 65 år	65 år og derover	Ialt
1901	50.600	49.900	100.500
1911	54.100	54.200	108.300
1921	61.400	61.700	123.100
1930	58.600	68.600	127.200
1935	59.200	73.700	132.900
1940	63.100	75.500	138.600
1945	64.600	82.500	147.100
1950	64.300	92.000	156.300
1955	64.000	99.600	163.600

Antallet af enker er fra 1901 til 1955 steget med 63 pct. Denne stigning har i det store og hele været nogenlunde jævnt fordelt over den betragtede periode.

Deler man enkerne op i to grupper bestående henholdsvis af enker under 65 år og enker i alderen 65 år og derover, vil man se en karakteristisk forskel. I tiden 1901-21 fulgte de to grupper nøje samme udviklingslinie og steg i samme takt, således at grupperne hele tiden hver for sig omfattede halvdelen af samtlige enker. Fra 1921 stoppede stigningen i antallet af »yngre« enker imidlertid praktisk talt fuldstændigt, antagelig navnlig som følge af nedgangen i mændenes dødelighed, og dette betød, at antallet af enker under 65 år endnu i 1955 var så godt som det samme som i 1921. Hele stigningen i denne sidste periode har således været samlet på de »ældre« enker. Som følge heraf er antal enker på 65 år og derover i 1955 næsten nøjagtigt det dobbelte af antallet i 1901.

Forsøger man nu på grundlag af de nyeste erfaringer om enkernes tilgangsalder til enkestanden, deres vielseshyppighed og deres dødelighedssandsynlighed at beregne, hvorledes bestanden af enker i de kommende år vil udvikle sig, når man til, at der må regnes med en stigning i

totalantallet på knap 10 pct., men at denne tilgang alene vil komme til at ligge på enker, der er fyldt 65 år. Antallet af enker under 65 år må altså påregnes i de kommende år at blive nogenlunde det samme som i 1955.

Fordeler man det samlede antal enker på hovedlandsdele, viser det sig, at godt 30 pct. var bosat i hovedstaden, knap 30 pct. i provinsbyerne og 40 pct. i sognekommunerne.

Ved udvalgets overvejelser må interessen imidlertid — som tidligere omtalt — samle sig om de enker, der ikke er fyldt 62 år. Antallet af disse enker har i en årrække været næsten uforandret og udgjorde i 1955 50.500. På tilsvarende måde, som omtalt foran, kan det beregnes, at dette antal i den kommende tid må forventes at forblive praktisk talt uforandret.

De nævnte enker under 62 år fordeler sig efter alder som vist i den følgende tabel:

Tabel 2. Samlet antal enker i 1955 under 62 år fordelt efter alder.

	Absolut antal	Pc
-39 år	4.172	8
40-49 år	11.205	22
50-54 år	10.849	22
55-59 år	16.530	33
60-61 år	7.752	15
Ialt	50.508	100

Det fremgår af tabel 2, at 30 pct. af de under 62-årige enker er yngre end 50 år, samt at næsten 50 pct. er i alderen 55-61 år. Ved en beregning af den fremtidige aldersfordeling for de under 62-årige enker viser det sig, at ændringerne i forhold til tabel 2 må antages at blive meget små.

Udover enkernes aldersfordeling på et givet tidspunkt er det af betydning, at det klarlægges, i hvilke aldersklasser tilgangen til enkestanden finder sted, samt hvorledes bestanden af enker på et givet tidspunkt fordeler sig efter alder ved tilgangen.

Den årlige nytilgang af enker udgør for tiden ca. 11.000. Der findes ingen opgørelse over, hvorledes denne nytilgang er fordelt på alder, men på grundlag af visse oplysninger om, hvorledes samtlige enker fordeler sig efter alder i de seneste år, kan det lade sig gøre at foretage en beregning af den pågældende tilgangsaldersfordeling.

Tabel 3. Fordelingen af de nytilkomne enker efter alder.

	Pct.
-39 år.....	9
40-49 år.....	13
50-61 år.....	28
62-69 år.....	25
70 år og derover.....	25
lait.....	100

Det fremgår af tabel 3, at knap 10 pct. af de nytilkomne enker tilkommer inden det fyldte 40. år, at godt 20 pct. af tilgangen finder sted inden det fyldte 50. år, samt at netop den første halvdel af tilgangen sker inden det fyldte 62. år, den anden halvdel efter denne alder, således at man må regne med, at antallet af enker, der årligt tilkommer i en alder af under 62 år, udgør ca. 5.500.

Til brug ved udvalgets overvejelser har man yderligere fordelt den del af nytilgangen, der finder sted inden det 62. år efter alder.

Tabel 4. Den årlige nytilgang af enker under 62 år fordelt efter alder.

	Pct.
-29 år.....	5
30-34 år.....	6
35-39 år.....	7
40-44 år.....	10
45-49 år.....	15
50-54 år.....	20
55-59 år.....	27
60-61 år.....	10
lait.....	100

Det vil ses, at knap 20 pct. af nytilgangen finder sted inden det fyldte 40. år, samt at næsten 60 pct. af tilgangen sker efter det fyldte 50. år.

Ved en sammenligning mellem aldersfordelingen af de nytilkomne enker og aldersfordelingen af bestanden af enker må man både tage hensyn til, at der i årenes løb er sket et fald i dødeligheden, og til at en betydelig del af de yngre enker efter forholdsvis kort tids forløb atter gifter sig.

På grundlag af de opstillede tabeller om nytilgangen samt under hensyntagen til vielseshypotheden og dødelighedssandsynligheden kan det nu beregnes, hvorledes bestanden af enker fordeles sig efter tilgangsalder. En opstilling heraf er for de under 62-årige enker vist i den følgende tabel 5. Det bemærkes, at medens dødeligheden er forholdsvis ringe i de her betragtede aldersklasser, spiller indgåelse af nyt ægteskab en forholdsvis stor rolle, idet man kan

regne med, at de knap 1.000 enker, der årligt indgår nyt ægteskab, praktisk talt alle er yngre end 62 år.

Tabel 5. Samlet antal enker under 62 år fordelt efter den beregnede tilgangsalder.

	Pct
-39 år.....	24
40-49 år.....	39
50-54 år.....	20
55-59 år.....	15
60-61 år.....	2
lait.....	100

Tabellen viser, at knap 25 pct. af enkerne er kommet til som enker inden det fyldte 40. år, knap 40 pct. i alderen 40-49 år og godt 35 pct. efter det fyldte 50. år.

Det kan endelig i denne forbindelse være af interesse, at det belyses, hvorledes enkerne i forskellige aldersgrupper er fordelt efter alder ved enkestandens indtræden.

Tabel 6. Enker under 62 år i forskellige aldersgrupper fordelt efter tilgangsalder.

	Tilgangsalder					
Aktuel alder	-39 år	40-49 år	50-54 år	55-59 år	60-61 år	Ialt
-39 år	100	—	—	—	—	100
40-49 år	39	61	—	—	—	100
50-54 år	15	56	29	—	—	100
55-59 år	9	33	31	27	—	100
60-61 år	7	25	23	35	10	100

På grundlag af et 10 pct. udsnit fra folketællingen 1950 har Det statistiske Departement - til brug for udvalget - meddelt forskellige oplysninger om enkernes (og andre enlige kvinders) fordeling efter alder og børnetal. De pågældende oplysninger vedrører kun kvindelige husstandsoverhoveder (ved husstand forstås familie eller enligt boende person, der fører egen husholdning), således at tallene er behæftet med usikkerhed af to grunde, dels fordi det kun drejer sig om et udsnit, dels fordi de enlige kvinder, der ikke er husstandsoverhoveder, er udeladt af materialet. Fejlen er dog antagelig - navnlig for enkernes vedkommende — ret begrænset. Det kan herunder oplyses, at udeladelse af ikke-husstandsoverhoveder synes at have udelukket 15 pct. af enkerne under 62 år. Dette svarer til, at 85 pct. af samtlige enker under 62 år er betragtet som husstandsoverhoved.

Det fremgår af tabel 7, at den andel af de yngre enker, der har børn i alderen 0-14 år, er

Tabel 7. Enker under 62 år fordelt efter aktuel alder og antal 0—14-årige børn.

	0 børn	1 barn	2 børn	3 børn eller flere	lait
-39 år	21	32	30	17	100
40-49 år	57	28	11	4	100
50-54 år	88	9	2	1	100
55-61 år	97	3	0	—	100

betydelig, men at procenten er stærkt faldende med stigende alder, således at der for enker over 55 år næsten ingen er, der har mindreårige børn.

Sammenholdes tabel 7 med oplysningerne om antallet af enker i de enkelte aldersgrupper, kan det beregnes, at ca. 20 pct. af samtlige enker under 62 år har mindreårige børn. Godt 80 pct. af enkerne med børn er yngre end 50 år.

B. Separerede.

De separeredes antal er i tiden siden 1901 steget meget kraftigt, nemlig fra knap 3.000 til knap 9.000 i 1930 og videre til omtrent 16.000 i 1950. Det må antages, at der også i de kommende år vil blive tale om nogen stigning i antallet.

Fordelingen efter hovedlandsdel af samtlige separerede kvinder er væsentlig forskellig fra fordelingen af enkerne. I hovedstaden findes således netop 50 pct. af de separerede, i provinsbyerne 28 pct. og i sognekommunerne kun 22 pct. Der er altså forholdsvis væsentligt flere separerede i hovedstaden, færre i sognekommunerne, end tilfældet er for enkeres vedkommende.

Også med hensyn til aldersfordeling adskiller de separerede sig fra enkerne. Af samtlige separerede er 93 pct. yngre end 62 år, således at antallet af under 62-årige separerede udgør knap 15.000. Disse fordeler sig efter alder som vist i følgende tabel 8.

Tabel 8. Samlet antal separerede i 1950 under 62 år fordelt efter alder.

	Absolut antal	Pct.
-29 år	3.929	27
30-49 år	8.416	57
50-54 år	1.225	8
55-61 år	1.123	8
lait	14.693	100

Det vil ses, at godt 1/4 af de separerede kvinder under 62 år er yngre end 30 år, medens kun 16 pct. er i alderen 50-61 år. En sammenligning med tabel 2 viser klart forskellen mellem enkeres og de separeredes fordeling. Enkerne

er - som man kunne forvente - meget væsentligt ældre end de separerede.

På samme måde som for enkeres vedkommende er der for de separerede tilvejebragt oplysninger om børnetal og alder. Oplysningerne må antages at være noget mere usikre, end det var tilfældet for enkerne, idet kun 65 pct. af de separerede under 62 år er betragtet som kvindeligt husstandsoverhoved og derigennem medtaget i nærværende undersøgelse.

Tabel 9. Separerede kvinder under 62 år fordelt efter aktuel alder og antal 0—14-årige børn.

	0 børn	1 barn	2 børn	3 børn eller flere	lait
-39 år	18	40	30	12	101
40-49 år	53	23	13	11	100
50-54 år	80	17	1	2	100
55-61 år	98	—	—	—	100

Tabellen viser - ganske på linie med, hvad der var tilfældet for enkeres vedkommende - at den andel af de separerede, der har mindreårige børn, er meget betydelig i de yngre aldersklasser, og at den falder stærkt med stigende alder, og næsten er blevet nul i 55 års alderen.

Det kan beregnes, at godt 60 pct. af samtlige separerede kvinder under 62 år har mindreårige børn, samt at godt 95 pct. af de separerede kvinder med børn er yngre end 50 år.

C. Fraskilte.

Antallet af fraskilte er ligesom antallet af separerede steget overordentlig kraftigt siden 1901. I dette år var antallet af fraskilte lidt mindre end antallet af separerede, nemlig ca. 2.500. I 1930 var de fraskiltes antal steget til omtrent 14.000, i 1950 til 41.500 og i 1955 til 49.500. Der må yderligere i de kommende år regnes med en ikke ubetydelig stigning i de fraskiltes antal.

Fordelingen efter hovedlandsdel af samtlige fraskilte kvinder afviger endnu mere fra fordelingen af enker, end tilfældet er for de separeredes vedkommende. I hovedstaden findes således 57 pct. af de fraskilte, i provinsbyerne 25 pct. og i sognekommunerne 18 pct.

På samme måde som for de separeredes vedkommende afviger aldersfordelingen for de fraskilte fra enkeres fordeling. Forskellen er dog her knap så stor, idet 83 pct. af de fraskilte er yngre end 62 år. Antallet af under 62-årige fraskilte udgør således omkring 41.000. Disses fordeling efter alder er vist i tabel 10.

Tabel 10. Samlet antal fraskilte i 1955 under 62 år fordelt efter alder.

	Absolut antal	Pct.
-29 år.....	4.362	10
30-49 år.....	24.188	59
50-54 år.....	5.787	14
55-61 år.....	6.931	17
lait.....	41.268	100

Selv om fordelingen af de fraskilte efter alder mere ligner fordelingen af de separerede end fordelingen af enkerne, vil man dog finde, at de fraskilte omfatter væsentligt flere ældre end de separerede.

I modsætning til, hvad der er tilfældet for de separerede, kan der for de fraskiltes vedkommende meddeles visse oplysninger om nytilgangen.

Medens antallet af skilsmisser i århundredets begyndelse udgjorde omkring 500 pr. år, er der siden sket en meget betydelig stigning, således at den årlige tilgang af nyskilte i det sidste 10-år omtrent uændret fra år til år har udgjort ca. 6.800.

I året 1955 var antallet af skilsmisser 6.771. Fordeler man disse skilsmisser efter hustruens alder, viser det sig, at 99 pct. af de pågældende var yngre end 62 år. Antallet af årligt fraskilte kvinder under denne alder kan herefter opgøres til ca. 6.700.

I den følgende tabel 11 vises fordelingen af de i 1955 fraskilte kvinder under 62 år efter alder.

Tabel 11. De i 1955 fraskilte kvinder under 62 år fordelt efter alder ved skilsmissen.

	Pct.
-29 år.....	37
30-34 år.....	19
35-39 år.....	15
40-44 år.....	12
45-49 år.....	8
50-54 år.....	5
55-61 år.....	4
lait.....	100

Det vil ses, at ca. 70 pct. af de fraskilte kvinder er under 40 år ved skilsmissen, samt at knap 10 pct. er fyldt 50 år.

Ved en sammenligning mellem aldersfordelingen af de nytillkomne fraskilte kvinder og aldersfordelingen af bestanden af fraskilte mænd

der tages hensyn til, at en meget betydelig del (og forholdsvis langt flere end for enkeres vedkommende) af de yngre fraskilte hurtigt efter skilsmissen indgår nyt ægteskab.

Det kan - ligesom det er tilfældet for enkeres vedkommende — ikke oplyses, hvorledes bestanden af fraskilte fordeler sig efter ægteskabets varighed. En sådan fordeling kan imidlertid meddeles for så vidt angår den årlige tilgang af fraskilte.

Tabel 12. De i 1955 fraskilte kvinder fordelt efter varigheden af ægteskabet.

	Pct.
- 4 år.....	30
5- 9 år.....	30
10-14 år.....	16
15-19 år.....	10
20-24 år.....	7
25 år og derover.....	7
lait.....	100

Det ses, at 60 pct. af nytilgangen består af kvinder, hvis ægteskab har været i under 10 år, samt at 14 pct. af ægteskaberne har været i 20 år eller mere.

Også for de fraskilte kvinders vedkommende er der tilvejebragt oplysninger om børnetal og alder. Oplysningerne må også i dette tilfælde antages at være noget mere usikre, end det var tilfældet for enkerne, idet der kun er 65-70 pct. af de fraskilte under 62 år, der er betragtet som kvindeligt husstandsoverhoved.

Tabel 13. Fraskilte kvinder under 62 år fordelt efter aktuel alder og antal 0—14-årige børn.

	0 børn	1 barn	2 børn	3 børn eller flere	(alt)
-39 år.	29	38	22	11	100
40-49 år	63	24	8	5	100
50-54 år	93	6	1	0	100
55-61 år	99	1	0	-	100

Tabellen viser - omtrent på samme måde som for enkerne og de separerede - at de fleste af de unge fraskilte har mindreårige børn, medens dette kun er tilfældet for meget få i de ældre aldersgrupper.

Det kan beregnes, at ca. 45 pct. af samtlige fraskilte kvinder under 62 år har mindreårige børn, samt at 80 pct. af de fraskilte kvinder med børn er yngre end 50 år.

D. Ugifte.

Udviklingen i antallet af ugifte kvinder i den forløbne del af det 20. århundrede kan på til-

svarende måde, som det er sket for enkerne vedkommende, opgøres på grundlag af det af Det statistiske Departement offentliggjorte materiale.

Tabel 14. Antal ugifte kvinder i tiden 1901-1955.

	-19 år	20-29 år	30-49 år	50-64 år	i 55 år og derover	Ialt
1901	527.500	117.800	54.800	17.200	11.000	728.300
1911	583.500	130.100	66.000	22.200	15.000	816.800
1921	657.400	157.800	81.500	29.200	18.600	944.500
1930	642.000	171.600	91.800	34.700	21.700	961.800
1935	622.000	169.100	98.100	38.500	21.800	949.500
1940	611.800	142.500	96.700	41.400	22.700	915.100
1945	634.300	137.300	94.200	45.600	27.300	938.700
1950	690.100	108.000	76.700	50.200	31.300	956.300
1955	717.900	93.300	66.300	52.100	34.600	964.200

Det fremgår af tabellen, at det samlede antal ugifte kvinder fra 1901 til 1955 er steget med 32 pct. Stigningen har imidlertid langt fra været jævn, den er i visse perioder afløst af fald, og den har ialt været langt mindre end stigningen i det samlede antal kvinder, der i samme periode udgjorde 77 pct.. Medens årsagerne til den ujævne stigning navnlig må søges i ændringer i fødselstallet, er forklaringen på, at de ugifte kvinders antal er steget mindre end antallet af kvinder ialt, endvidere den, at de andre grupper af kvinder, herunder først og fremmest de gifte, er steget særlig kraftigt i antal.

Ser man på udviklingen i antal af ugifte kvinder i de enkelte aldersgrupper, vil man finde betydelige forskelle. Antallet af ugifte kvinder under 20 år har omtrent på samme måde som totalantallet (det er denne store gruppe, der slår igennem på totalantallet) været faldende fra 1921 til 1940 og først derefter atter vist stigning som følge af den stigning, der fra dette tidspunkt fandt sted i fødselstallet. De 20-29-årige har fra 1930 og til nu været faldende i antal. De 30-49-årige var stigende til 1935 og har siden vist fald. De 50-64-årige har været i stadig stigende antal, omend stigningen i de sidste år er afsvækket noget. Endelig udgør de ugifte på 65 år og derover et stadig stigende antal.

Fordelingen efter hovedlandsdel af samtlige ugifte kvinder afviger forholdsvis noget mindre fra fordelingen af enkerne end tilfældet er for de separerede og fraskilte. I hovedstaden findes således 23 pct. af de ugifte, i provinsbyerne 27 pct. og i sognekommunerne 50 pct.

Ser man nu helt bort fra de ugifte på 62 år og derover (d. v. s. knap 5 pct. af de ugifte) samt fra alle ugifte under 30 år (d. v. s. knap 85 pct. af de ugifte), får man tilbage følgende fordeling af de resterende ugifte:

Tabel 15. Samlet antal ugifte kvinder i 1955 i alderen 30—61 år fordelt efter alder.

	Absolut antal	Pct.
30-49 år	66.296	61
50-54 år	18.836	17
55-61 år	24.343	22
Ialt	109.475	100

Det ses heraf, at ca. 40 pct. af disse ugifte er i alderen 50-61 år.

Som det allerede fremgik af tabel 14, har antallet af ugifte kvinder i aldersklasserne 30-61 år i de senere år været faldende, og det synes berettiget at antage, at der også i de kommende år for denne gruppe som helhed vil blive tale om et fald.

Blandt de ugifte kvinder i alderen under 62 år, der er husstandsoverhoveder, har 10-15 pct. mindreårige børn. Da man må regne med, at der inden for denne gruppe er forholdsvis væsentligt flere, end tilfældet var for de andre grupper af enlige kvinder, der har børn, uden at de i statistikken bliver betragtet som husstandsoverhoved, er det ikke muligt at oplyse noget nærmere om aldersfordelingen m. v. for de ugifte kvinder med børn.

2. afsnit

FOLKEPENSION OG ANDEN OFFENTLIG HJÆLP TIL ENLIGE KVINDER.

A. Folkepension til enlige kvinder.

I henhold til folkeforsikringslovens § 1, stk. 2, jfr. lov nr. 258 af 2. oktober 1956 § 3, stk. 1, har enlige kvinder, der er fyldt 62 år (indtil 31. marts 1959 60 år og i tiden 1. april til 31. marts 1961 61 år) ret til at få udbetalt folkepension. For enlige kvinder, der er fyldt 67 år, er der - på samme måde som for andre borgere, der har nået denne alder — tale om en ubetinget ret til folkepension, idet der for disse gælder bestemmelsen i folkeforsikringslovens § 39, stk. 2, hvorefter folkepensionen — uanset størrelsen af de øvrige indtægter - ikke kan falde under mindstebeløbet. Dette mindstebeløb for folkepensionen udgør efter de fra 1. april 1958 gældende satser 720 kr. årligt for en enlig, uanset hvor i landet pågældende bor. For personer under 67 år, men over 60 resp. 61 og 62 år bortfalder folkepensionen derimod, såfremt den som følge af virkningen af fradragsreglerne ville blive mindre end $\frac{1}{8}$ af den fulde folkepension.

Endelig vil personer, der er fyldt 60 år, også efter 1. april 1959 og 1. april 1961 i visse tilfælde kunne få folkepension. Dette følger af bestemmelsen i folkeforsikringslovens § 1, stk. 4, der har følgende ordlyd: »Når svigtende helbred eller andre ganske særlige omstændigheder taler derfor, kan kommunalbestyrelsen, i København et af kommunalbestyrelsen nedsat udvalg på mindst 5 medlemmer, såfremt mindst $\frac{2}{3}$ af kommunalbestyrelsen, henholdsvis udvalget, stemmer derfor, med samtykke af det i stk. 5 nævnte udvalg - uanset bestemmelsen i stk. 2, 3. punktum — undtagelsesvis tillægges en person folkepension i henhold til § 39, stk. 1, allerede fra det fyldte 60. år, forudsat at pågældende iøvrigt opfylder betingelserne for at oppebære folkepension.« Det udvalg, for hvilket spørgsmålet om tilkendelse af folkepension i dette særlige tilfælde skal forelægges, består af direktøren for sygekassevæsenet som formand

samt 2 af socialministeren udpegede medlemmer, af hvilke det ene skal være en af de til direktoratet for sygekassevæsenet knyttede lægekonsulenter, det andet repræsenterende kommunerne.

De nævnte bestemmelser betyder, at alle enlige kvinder - hvad enten de er enker, fraskilte, separerede eller ugifte — over 62 år og — såfremt deres helbred er svigtende eller andre særlige omstændigheder foreligger - over 60 år har en almindelig ret til folkepension. Det udbetalte beløb udgør efter de pr. 1. april 1958 gældende satser årligt 3.528 kr. i hovedstadsområdet, 3.384 kr. i købstæder og større bymæssige bebyggelser og 3.096 kr. i det øvrige land, såfremt de øvrige årlige indtægter efter fradrag for udgiften til personlige skatter, kontingenter m. v. ikke overstiger følgende beløb:

Hovedstadsområdet	2.533 kr.
Købstæder m. v.	2.400 kr.
Det øvrige land	2.133 kr.

Overstiger den øvrige indtægt disse grænser, sker der en gradvis nedsættelse af folkepensionen, indtil den, for personer under 67 år, bortfalder ved følgende årlige indtægter efter fradrag for de nævnte skatter m. v.:

Hovedstadsområdet	6.333 kr.
Købstæder m. v.	6.000 kr.
Det øvrige land	5.433 kr.

For personer, der er fyldt 67 år, kan folkepensionen ikke falde under mindstebeløbet, der nås ved følgende årlige indtægter efter fradrag:

Hovedstadsområdet	6.133 kr.
Købstæder m. v.	5.800 kr.
Det øvrige land	5.233 kr.

Efter ændringerne af folkeforsikringslovens § 39, stk. 3, af 7. juni 1958 er også tidligere

tjenestemænd i stat, kommuner m. v. og disses enker berettigede til mindstebeløbet, såfremt deres pension ydes i henhold til en efter 1. april 1958 vedtaget lov eller vedtægt. For samtlige tidligere tjenestemænd m. v. gælder dog fortsat den særlige bestemmelse, at folkepensionen - bortset fra mindstebeløbet, der er det samme for alle, som efter det anførte har ret hertil - nedsættes med 20 pct. af det beløb, hvormed pensionen (for enlige) årligt overstiger i hovedstadsområdet 1.900 kr., i købstæder m. v. 1.800 kr. og i det øvrige land 1.600 kr.

Antallet af enlige kvinder i alderen 60—65 år, der for tiden modtager folkepension, kan opgøres til ca. 20.000. Set i forhold til det faktiske antal enlige kvinder i denne aldersgruppe svarer dette til, at ialt 42-43 pct. af disse kvinder modtager folkepension.

B. Anden offentlig hjælp til enlige kvinder.

Efter de før 1. maj 1955 gældende regler fandtes der ikke i Danmark nogen lovgivning, der specielt havde til formål at sikre egentlig underholdshjælp til enlige kvinder - herunder også til enker - der ikke i aldersmæssig henseende opfyldte betingelserne for at få aldersrente. Dette betød, at enlige kvinder, der af den ene eller den anden grund kom i trang, måtte have denne afhjulpet på lige fod med alle andre personer, efter de lovregler, der omfattede netop det trangstilfælde, der var tale om. For personer ramt af sygdom drejede det sig her navnlig om hjælp fra sygekasse eller, såfremt sygdommen bevirkede, at der opstod en egentlig invaliditet, invaliderente/invalidpension. I tilfælde af arbejdsløshed kunne der - for de forsikrede kvinder - udbetales arbejdsløshedsunderstøttelse, og for kvinder, der kom til skade under arbejde - ulykkesforsikringserstatning.

De enlige kvinder — der blev syge eller arbejdsløse uden at kunne komme ind under de nævnte lovregler eller lovgivningens almindelige regler om særhjælp - var derimod henvist til at søge kommunehjælp, og denne form for hjælp var også den eneste, som det offentlige kunne tilbyde kvinder, der kom i trang ved forsørgens bortfald, d. v. s. i de tilfælde, hvor en kvinde blev enke eller fraskilt/separeret.

Efter de fra 1. april 1957 gældende regler (forsorgslovens § 297) udgør kommunehjælpen - der principielt tildeles efter et skøn - maksimalt 85 pct. af folkepensionen. Da der imidlertid herudover stilles et beløb på 15 pct. af den

udbetalte kommunehjælp, inklusive børnetillæg, til rådighed for kommunen, vil kommunehjælpen i praksis kunne komme til at udgøre omtrent samme beløb som folkepensionen.

Medens de *enlige* kvinder normalt, når de kommer i trang, fortsat er henvist til at søge hjælp efter de almindelige - for hele befolkningen gældende - regler, er der nu for *enligt-blevne* kvinder åbnet en særlig adgang til specialhjælp. Denne særlige hjælp, der ydes efter forsorgslovens § 282, vil nærmere blive omtalt i et følgende afsnit.

På samme måde, som det er tilfældet for folkepensionens vedkommende, findes der stort set kun rent summariske statistiske oplysninger om antallet af personer, der modtager andre former for offentlig hjælp. Disse oplysninger bliver endnu mere fåtallige, når der, som tilfældet er for enkepensionsudvalget, er behov for en særlig statistik om enlige kvinder. Ganske særlig mangelfuld er statistikken til belysning af særlige problemer for de enkelte grupper af enlige kvinder. Det vil således praktisk talt være udelukket på grundlag af det foreliggende materiale at angive statistiske oplysninger særskilt for enker, separerede, fraskilte og ugifte kvinder. De i det følgende anførte oplysninger om antal understøttede m. v., kan, som følge af det anførte, kun betragtes som en forholdsvis grov orientering om visse hovedtræk.

Antallet af enlige kvinder, der modtager invalidepension, kan opgøres til ca. 17.000 årligt, hvortil kommer ca. 1.000 enlige kvinder, der modtager en tilsvarende hjælp efter reglerne i forsorgslovens §§ 247-248 om hjælp til kronisk syge.

Fordeler man de enlige kvinder, der modtager invalidepension, efter alder og sætter antallet af understøttede i forhold til antallet af enlige kvinder i de pågældende aldersgrupper, fås følgende opstilling:

25-34 år.....	2,2 pct.
35-44 år.....	4,7 pct.
45-54 år.....	6,7 pct.
55-64 år.....	9,2 pct.

Det fremgår heraf, at den andel af de enlige kvinder, der modtager invalidepension, er stærkt stigende med stigende alder.

Det kan endvidere ud fra forskelligt foreliggende materiale fra tiden før indførelsen af bestemmelsen i forsorgslovens § 282 om hjælp til enker m. fl. anføres, at det årlige antal kommunehjælpsunderstøttede enlige kvinder, der

har fået hjælp i mere end 8 måneder, kan opgøres til ca. 8.000.

Selv om dette materiale om de kommunehjælpsunderstøttede enlige kvinder som følge af, at det bygger på ældre oplysninger, er mere usikkert end materialet om kvinder med invalidepension, kan det alligevel være af interesse, at det belyses, hvor mange langvarigt kommunehjælpsunderstøttede, der på grundlag heraf kan beregnes at være i forhold til det samlede antal enlige kvinder i de enkelte aldersgrupper:

25-34 år.....	1,6 pct.
35-44 år.....	2,5 pct.
45-54 år.....	3,4 pct.
55-64 år.....	3,1 pct.

Som det vil ses, er der også for denne art af understøttelse tale om en stærk stigning med stigende alder. Det fald, der viser sig i alderen 55-64 år, skyldes udelukkende, at enlige kvinder over 60 år kan få tildelt folkepension, hvorfor det er klart, at der fra 60 års alderen bliver et stærkt fald i den andel, der søger langvarig kommunehjælp. Rent faktisk er der tale om en stigning til og med 55-59 års alderen, idet der inden for denne aldersgruppe er godt 6 pct., der modtager langvarig kommunehjælp.

Spørgsmålet om alderens betydning for, i hvilket omfang enlige kvinder modtager kommunehjælp, kan endvidere belyses igennem foreliggende tal fra Københavns kommune. I den følgende tabel er samtlige enlige kvinder og enlige mænd, der i 1956/57 fik kommunehjælp i Københavns kommune fordelt efter alder.

Tabel 16. Enlige kvinder og enlige mænd, der i 1956/57 fik kommunehjælp uden tab af valgret i Københavns kommune fordelt efter alder.

	Kvinder	Mænd
-30 år.....	17	33
30-39 år.....	10	22
40-49 år.....	20	20
50-59 år.....		17
60 år og derover.....	10	
lait.....	100	100
N =.....	2.641	6.826

Tabellen viser, at der for de to grupper er tale om en betydelig forskel mellem aldersfordelingen, men at denne forskel alene ligger deri, at der er ganske særlig mange af de understøttede enlige kvinder, der er i alderen 50-59

år, medens det store antal understøttede enlige mænd er i aldersgrupperne indtil 40 år. Næsten halvdelen af de understøttede enlige kvinder findes i den 10-års aldersgruppe, der ligger umiddelbart før, pensionsalderen indtræder.

På grundlag af visse oplysninger om langvarigt kommunehjælpsunderstøttede i 1944/45 (indsamlet til brug ved den af det socialpolitiske udvalg for socialministeriet foretagne forsøgsundersøgelse) er det muligt at beregne tal for, hvor stor en del af de enlige kvinder i forskellige civilstands- og aldersgrupper der har modtaget langvarig kommunehjælp. Det viser sig herved, at man må regne med, at der blandt de ugifte er ca. 1 pct. af samtlige i 30-39-års alderen, der får hjælp, samt at tallet herefter gradvist stiger til ca. 3 pct. i alderen 55-59 år. For de separeredes vedkommende stiger tallet fra 4-5 pct. i 30-39-års alderen til næsten 15 pct. i alderen 55-59 år. En lignende kraftig stigning forefindes blandt de fraskilte, hvor der i 30-39-års alderen er ca. 2 pct. understøttede, medens der i 55-59-års alderen er ca. 8 pct. Endelig viser tallene, at der blandt enkerne er ca. 6 pct. understøttede i alderen 30-39 år og ca. 8 pct. i alderen 55-59 år.

De anførte tal synes således at sandsynliggøre, at der blandt enkerne var en særlig stor andel, der søgte kommunehjælp, men at forskellen mellem de ældre og yngre enker i denne henseende var forholdsvis beskedent. I modsætning hertil står, at der blandt de separerede og fraskilte syntes at være en ret betydelig forskel mellem de ældre og de yngre, således at der var forholdsvis en del flere af de ældre end af de yngre, der havde behov for hjælp. (Til bedømmelse af tallene må det, jfr. det foregående befolkningsstatistiske afsnit, erindres, at enkeres antal er stærkt stigende med alderen, medens antallet af separerede og fraskilte er ret begrænset i de højere aldersgrupper).

Det kan endvidere på grundlag af det samme materiale oplyses, at ca. 60 pct. af enkerne og de fraskilte under 60 år, der modtog langvarig kommunehjælp, var uden børn, medens godt 20 pct. havde mindst 2 børn. Blandt de separerede understøttede var der kun ca. 30 pct. uden børn, medens ca. 55 pct. havde mindst 2 børn. Endelig havde ca. 85 pct. af de ugifte ingen børn og kun ca. 5 pct. 2 børn eller flere.

Der findes ikke i den danske statistik oplysninger, der viser, hvor mange enlige kvinder der modtager hjælp fra deres sygekasse eller fra en arbejdsløshedskasse, men der kan dog for ar-

bejdsløshedsunderstøttelsens vedkommende gives enkelte vejledende oplysninger. Idet der iøvrigt i denne forbindelse skal henvises til bilag 1 (udvalgets bilag 13), kan det anføres, at medens 11 pct. af kvinder i alderen 25—54 år er medlem af en arbejdsløshedskasse, er dette kun tilfældet for 8 pct. af 55-59-årige og 3 pct. af de 60-64-årige. Medens man altså ikke klart kan besvare spørgsmålet om, hvor mange enlige kvinder der modtager arbejdsløshedsunderstøttelse, synes det ret givet, at antallet må være faldende med stigende alder.

C. Bidrag til enlige mødres børn.

For enker og andre enlige kvinder har lovgivningen igennem de særlige regler i forsorgslovens kapitler 15 og 16 om børnebidrag til enlige forsørgere m. v. åbnet en almindelig adgang til hjælp, der imidlertid alene tager sigte på at tilvejebringe en underholdshjælp til de børn, over for hvilke den enlige kvinde har forsørgerpligt. Efter disse regler har enker med børn for hvert barn ret til at få udbetalt et såkaldt enkebørnsbidrag og andre enlige kvinder med børn ret til for hvert barn forskudsvis fra det offentlige at få udbetalt det normalbidrag, som det ellers påhviler faderen - eller den bidragspligtige - at betale. Disse enkebørnsbidrag og normalbidrag, der er af samme størrelse, udgør efter de pr. 1. april 1958 gældende satser årligt følgende beløb:

	I almindelighed kr.	I barnets 2 første leveår kr.
Hovedstadsområdet	948	1.140
Købstæder m. v.	828	996
Det øvrige land	708	840

Betingelsen for, at bidragene kan udbetales med deres fulde beløb, er, at den pågældende moders øvrige indtægter med fradrag af udgiften til personlige skatter, kontingenter m. v.

årligt efter satserne fra 1. april 1958 ikke overstiger følgende beløb:

Hovedstadsområdet	7.090 kr.
Købstæder m. v.	6.240 kr.
Det øvrige land	5.240 kr.

Overstiger indtægten disse beløb, sker der en gradvis nedsættelse af ydelsen, således at denne for en enlig kvinde bortfalder, når den ville blive mindre end VI2 af det fulde beløb. I tilfælde, hvor en kvinde således kan modtage ydelsen til eet barn, vil den herefter for tiden i almindelighed bortfalde ved følgende årlige beregnede indtægter:

Hovedstadsområdet	8.550 kr.
Købstæder m. v.	7.520 kr.
Det øvrige land	6.340 kr.

Medens det ikke med nøjagtighed kan angives, hvor mange enlige kvinder, der får bidraget udbetalt, kan det i almindelighed oplyses, at der ialt for tiden udbetales bidrag for ca. 82.000 børn. En del af de mødre, der modtog bidrag for disse børn, var imidlertid ikke enlige, hvortil kommer, at der i nogle af tilfældene er tale om bidrag, der er udbetalt til mandlige forsørgere.

Specielt for enkernes vedkommende kan det oplyses, at der ialt er udbetalt enkebørnsbidrag til 9.000 mødre med ialt godt 15.000 børn, d.v.s. at antallet af børn pr. enke, der modtog bidraget, i gennemsnit udgør ca. 1,7.

Da antallet af enker med børn på grundlag af oplysningerne fra folketællingerne kan opgøres til omkring 12.000, kan man herefter regne med, at det er ca. 75 pct. af samtlige enker med børn, der modtager enkebørnsbidrag. Det kan endvidere anføres, at antallet af børn pr. enke i hele befolkningen gennemsnitligt er ca. 1,7, d.v.s. at der i det store og hele ikke synes at være større forskel imellem børneantallet hos dem, der modtog enkebørnsbidrag, og hos de øvrige.

3. afsnit

UDENLANDSKE ORDNINGER.

A. Sverige.

I Sverige ydes der enkepension i henhold til lov af 29. juni 1946 om folkepensionering med senere ændringer som et led i folkepensionen, der omfatter alderspension, invalidepension, hjælp under langvarig sygdom og enkepension.

Enkepension ydes til en enke, der er fyldt 55 år, såfremt hun opnåede denne alder senest i det kalenderår, da manden afgik ved døden, og ægteskabet har bestået i mindst 5 år. I særlige tilfælde kan enkepension dog ydes til en enke fra hendes 55. år, selvom hun er fyldt 55 år efter det kalenderår, da manden afgik ved døden, eller ægteskabet har bestået i mindre end 5 år.

Enkepensionen ydes som et grundbeløb samt et standardtillæg, der udbetales i henhold til særlig lov og har til formål at give pensionisterne andel i den forhøjelse af levestandarden, der er sket for den øvrige befolkning. Hertil kommer indextillæg, der skal give pensionisterne dækning for stigningen i leveomkostningerne. Dyrtidsreguleringen sker på grundlag af prisniveauet i december 1951, og for hver hel mangfold af tre, hvormed pensionspristallet overstiger 100, ydes et indextillæg på 40 sv. kroner. Fra juli 1958 ydes 8 indextillæg, og ved en lov af 2. maj 1958 er standardtillægget blevet forhøjet, således at pensionen fra den 1. juli 1958 udgør 1.960 sv. kroner årligt.

Til denne pension ydes kommunalt boligtillæg, der fastsættes af den enkelte kommune. Tillægget skal dog være indtægtsreguleret efter samme regler som den øvrige del af pensionen, jfr. nedenfor. Tillægget varierer stærkt fra kommune til kommune, de laveste tillæg ligger på 100 sv. kroner og de højeste på omkring 2.000 sv. kroner om året. Den samlede enkepension er med de gældende beløb beregnet at skulle være tilstrækkelig til at leve af uden anden indtægt.

Enkepensionen er som nævnt indtægtsregule-

ret. En pensionist kan dog oppebære en indtægt på indtil 1.000 sv. kroner om året, uden at enkepensionen nedsættes. Er årsindtægten over 1.000 sv. kroner, nedsættes pensionen med en trediedel af den del af indtægten, der ligger mellem 1.000 og 1.400 sv. kr., og med to trediedele af indtægten derover. Har pensionisten en formue på over 20.000 sv. kr., forhøjes årsindtægten med 20 pct. af det beløb, hvormed formuen overstiger det nævnte grænsebeløb.

Folkepensionen — herunder enkepensionen — finansieres af staten og kommunerne. Til delvis dækning af statens udgifter hertil opkræves fra det 18. til det 66. år et folkepensionsbidrag på 2,5 pct. af den pågældendes skattepligtige indtægt. Bidrag pålignes dog ikke personer, hvis skattepligtige indtægt ikke overstiger 1.200 sv. kr., og bidraget kan højst udgøre 600 sv. kr. Fra den 1. januar 1959 forhøjes bidraget til 4 pct. af indtægten.

Folkepensionslovens bestemmelser om enkepension suppleres med bestemmelser i en lov af 26. juli 1947 om bidrag til enker og enkemænd med børn samt med bestemmelser i en lov ligeledes af 26. juli 1947 om særlige børnebidrag til enkers og invaliders m. fl.s børn. Bidrag til enker og enkemænd med børn ydes, indtil barnet er fyldt 12 år, uden hensyn til i hvilken alder vedkommende er blevet enke eller enkemand. Bidraget er af samme størrelse som enkepensionen og udbetales efter samme regler som denne.

Det særlige børnebidrag udbetales blandt andet for børn, hvis far er afgået ved døden, eller hvis mor er folkepensionist. Bidraget udbetales til barnets fyldte 16. år og udgør højst 600 sv. kr. om året. Bidraget er indtægtsreguleret efter særlige regler.

Enkepension oppebæres af omkring 19.500 personer. Enke- og enkemandsbidrag oppebæres af omkring 4.300 enker og enkemænd; enkemandsbidrag oppebæres dog på grund af ind-

komstreguleringen af meget få, kun omkring 25. Udgifterne til enkepension og enkebidrag, incl. det kommunale boligtillæg, udgør omkring 49 mill. sv. kr. om året.

På grundlag af et i februar 1958 fremsat regeringsforslag er der gennem en rigsdagsbeslutning sket en fastlæggelse af retningslinierne for den fremtidige ordning af folkepensionen. Pensionen skal gradvis forhøjes, således at den i 1968 når op på det tilsigtede niveau. Enkepensionen skal da udgøre 3.600 sv. kr. om året, svarende til alderspensionen til en ugift pensionsberettiget. I forbindelse med forhøjelsen af tolkepensionen skal spørgsmålet om indtægtsreguleringen og en eventuel afvikling af de kommunale boligtillæg tages op til overvejelse.

Med hensyn til familiepensionen er det hensigten, at der i lovgivningen under betegnelsen enkepension skal gives regler om de ydelser til enker, der nu findes i folkepensionsloven og i enke- og enkemandsbidragsløven. Fra den 1. juli 1960 skal denne pension udbetales uden hensyn til modtagerens indtægt, dog skal det kommunale boligtillæg fortsat være indtægtsreguleret. Aldersgrænsen for adgangen til enkepension skal ændres. Fuld enkepension skal ydes til enker, der var 50 år ved mandens død, og til enker, som har børn under 19 år. Til enker, som var mellem 36 og 50 år ved mandens død eller på det tidspunkt, da det yngste barn fyldte 19. år, skal kunne udbetales nedsat enkepension. Enkepensionen skal nedsættes med 1/15 for hvert år, hvormed enkens alder var under 50 år ved mandens død eller på det tidspunkt, da det yngste barn fyldte 19 år. Til kvinder i alderen 36 til 39 år skal pensionen udbetales som et engangsbeløb svarende til pensionen i 5 år, nedsat med 1/15 pr. år som anført.

Børnepension, der skal erstatte det særlige børnebidrag, skal kunne ydes til børn, der har mistet deres hovedforsørger. Pensionen skal udbetales til barnets 19. år. Fra den 1. juli 1960 skal pensionen fastsættes til 1.000 sv. kr. om året og udbetales uden hensyn til indtægt.

Spørgsmålet om indførelse af en enkemandspension vil eventuelt blive taget op til overvejelse.

Efter det fremsatte regeringsforslag skal folkepensionen udbygges med en tillægspension, der skal være obligatorisk for alle lønmodtagere. Der skal dog være adgang for en gruppe

af lønmodtagere til at træde ud af pensionssystemet ved dettes start, såfremt der ved en kollektiv aftale er sikret de pågældende pension. Tillægspensionen skal også omfatte selvstændige erhvervsdrivende og i det hele alle andre erhvervsarbejdende, der dog skal have en individuel udtrædelsesret, som også skal kunne benyttes efter systemets start.

Tillægspensionen skal hvile på fordelingsprincippet således, at hvert års indtægter dækker de løbende udgifter. For at sikre opsparingen foreslås pensionsbidragene dog fastsat således, at der sker en fondsdannelse. Beregningen af tillægspensionen skal ske på grundlag af middellønnen i den forsikredes 15 bedste år. Den del af indtægten, der ligger under 4.000 sv. kr., og den del, der ligger over 30.000 sv. kr., skal lades ude af betragtning ved pensionsberegningen. For selvstændige erhvervsdrivende regnes alene med arbejdsindtægten, der generelt fastsættes til $\frac{2}{3}$ af den samlede indtægt. De nævnte indtægtsgrænser pristalsreguleres. Tillægspensionen til alderspensionen skal udgøre 60 pct. af middellønnen. Alderstillægspensionen skal udgøre $\frac{1}{30}$ af fuld tillægspension for hvert år, i hvilket pensionisten har haft erhvervsindtægt over basisbeløbet. I begyndelsen kræves dog kun 20 år for at nå op på fuld tillægspension. Tillægspensionen skal i forbindelse med folkepensionen udgøre 65 pct. af den gennemsnitlige arbejdsindtægt i de 15 bedste år. Tillægspensionen skal dyrtdsreguleres, idet tillægspensionen skal sættes i forhold til et indexreguleret basisbeløb, der med den nuværende pengeværdi skal udgøre 4.000 sv. kr.

For familiepensionens vedkommende skal tillægspensionen for en enke samt for det første pensionsberettigede barn i tilfælde, hvor der ingen enke findes, fastsættes til 41,7 pct. af den tillægspension, der udbetaltes til manden ved hans død, eller af den invalidepension, som han ville have været berettiget til, hvis han var blevet invalid på tidspunktet for dødsfaldet. Findes der en enke og et barn eller kun 2 børn, skal familietillægspensionen udgøre 50 pct. af egenpensionen.

Tillægspensionen skal finansieres gennem bidrag, der for lønmodtagernes vedkommende skal udredes af arbejdsgiverne som en kollektiv afgift, der skal udgøre en vis procentdel af det i løbet af et år udbetalte lønbeløb inden for de anførte minimums- og maksimumsgrænser. Afgifterne skal betales fra 1960 og udgøre 3 pct. af indtægten inden for grænserne, hvilket

svarer til 1,8 pct. af hele lønbeløbet. Afgiften skal stige således, at den i 1964 udgør 4,2 pct. af hele lønbeløbet. De selvstændig erhvervsdrivende skal erlægge individuelle afgifter, der beregnes på grundlag af den skønnede arbejdsindtægt. Udbetalingen af tillægspensioner skal påbegyndes i 1963.

Oppositionspartierne har ikke kunnet tilslutte sig regeringens forslag til en tillægspension. Folkepartiet har selv fremsat et forslag til en på præmiereservesystemet baseret tillægspension, og lønmodtagerne skal have en lovbestemt adgang til en sådan pensionsordning, således at arbejdsgiverne betaler præmierne, medmindre der er truffet anden aftale om en pensionsordning. Den enkelte skal have adgang til at træde ud af systemet. Andre erhvervsarbejdende skal have adgang til at tilslutte sig ordningen. Tillægspensionen skal sammen med folkepensionen udgøre omkring 60 pct. af middelindtægten i de 15 bedste år, og pensionsafgiften skal udgøre 1 pct. af indtægten, stigende til 6,5 pct.

B. Norge.

I Norge kan der ydes alderspension til ældre enker. En enke efter en pensionist kan få alderspension, dersom hun er fyldt 60 år ved mandens død. For andre enker findes ingen almindelig pensionsordning, men visse særordninger, og i en del kommuner kan der udbetales hjælp til familier uden forsørger.

C. Finland.

I Finland findes ligeledes en alderspensionsordning for ældre enker, men ingen almindelig pensionsordning for yngre enker. Der kan dog ydes familiebidrag i visse tilfælde, bl. a. til familier uden forsørger, hvis der er 2 børn.

D. Storbritannien.

I Storbritannien er enkepension et led i det sociale forsikringsystem, der er indført ved »National Insurance Act« af 1. august 1946. Systemet omfatter arbejdsløshedsunderstøttelse, hjælp i sygdomstilfælde, enkepension og alderspension. Det omfatter endvidere hjælp til forældreløse børn samt ydelser i anledning af fødsel og dødsfald.

Enkepension ydes under følgende former:

1. *Widow's allowance*, der er en overgangshjælp i de første 13 uger efter mandens død.

2. *Widowed mother's allowance*, der udbetales til enker med børn efter overgangshjælpens ophør.
3. *Widow's pension*, der udbetales til visse enker uden børn.

Til kvinder, der før lovens ikrafttræden den 5. juli 1948 var gift med mænd, der var forsikrede efter de dagældende regler, udbetales en særlig enkepension på 10 sh. om ugen, såfremt de ikke opfylder betingelserne efter det gældende system.

Enkepensionen ydes efter følgende regler:

ad 1.

Widow's allowance udgør 70 sh. om ugen. Hvis enken har børn, forhøjes pensionen med 20 sh. om ugen for det første barn og 12 sh. for hvert af de følgende børn. *Widow's allowance* udbetales uden hensyn til modtagerens øvrige indtægter.

ad 2.

Widowed mother's allowance udbetales til enker, der har mindst eet barn under 15 år. Aldersgrænsen er dog 18 år, såfremt barnet fortsætter sin skolegang eller er i lære. Pensionen udgør 70 sh. om ugen. Hertil kommer 12 sh. om ugen for hvert barn ud over det første. - Har enken børn mellem 15 og 18 år, der ikke er under uddannelse, ydes en pension på 50 sh. om ugen.

Widowed mother's allowance er indtægtsreguleret. Overstiger enkens indtægt ikke 60 sh. om ugen, er den uden indflydelse på pensionen. Ved indtægter over 60 sh. om ugen reduceres pensionen med 6 d. for hver overskydende sh. indtil en indtægt på 80 sh. og med 1 sh. for hver overskydende sh. ved indtægter over 80 sh. Pensionen kan dog ikke nedsættes med mere end 50 sh. Var enken gift før den 5. juli 1948 med en mand, der var forsikret efter de dagældende regler, kan nedsættelsen ikke udgøre mere end 40 sh., således at enken i det mindste kan oppebære et beløb svarende til den førnævnte særlige pension på 10 sh. om ugen, hvilken pension ikke er indtægtsreguleret, samt de særlige tillæg for børn.

ad 3..

Widow's pension udgør 50 sh. om ugen. Den udbetales i følgende tilfælde:

- a. Ved udløbet af *widow's allowance*, såfremt enken var mellem 50 og 60 år ved man-

- dens død, og ægteskabet havde bestået i mindst 3 år, og
- b. hvis enken er over 50 år, når widowed mother's allowance ophører, og der er forløbet 3 år siden vielsen.

Widow's pension er indtægtsreguleret. En indtægt på indtil 50 sh. om ugen er uden indflydelse på pensionsberegningen. Indtægter over 50 sh. om ugen medfører en nedsættelse af pensionen på 6 d. for hver overskydende sh. for indtægter indtil 70 sh. og med 1 sh. for hver overskydende sh. ved indtægter derudover. Såfremt enken var gift før den 5. juli 1948 med en mand, der var forsikret efter de dagældende regler, kan pensionen dog ikke nedsættes under 10 sh. om ugen.

Widow's pension udbetales ikke til enker over 65 år. Den erstattes da af alderspension. Bliver en kvinde enke efter det 60. år, og var manden ikke berettiget til alderspension, er hun berettiget til widow's allowance og efter de 13 ugers forløb til alderspension på 50 sh. om ugen. Var manden berettiget til alderspension, er enken ligeledes berettiget til alderspension, der indtil det 65. år er indtægtsreguleret: efter samme regler som widow's pension og derefter udbetales uden hensyn til indtægt.

Udbetalingen af enkepension er afhængig af, at visse betingelser med hensyn til betaling af bidrag til forsikringen er opfyldt. Det er for det første en betingelse for overhovedet at få enkepension, at manden har betalt mindst 156 bidrag, hvilket betyder, at han må have betalt bidrag i mindst 3 år. Det er dernæst en betingelse for at oppebære pension efter de almindelige sats, at manden har betalt gennemsnitligt 50 bidrag for hvert fuldt forsikringsår. Er det gennemsnitlige antal bidrag mindre end 50, udbetales enkepensionen med nedsatte beløb.

Enkepensionen er ikke tilstrækkelig til at leve af, såfremt enken ikke har andre indtægter. Den kan i påkommende tilfælde suppleres med offentlig hjælp, der udbetales med 45 sh. om ugen til enlige, hvortil kommer et beløb til børn varierende fra 14 sh. 6 d. for børn under 5 år til 26 sh. for børn mellem 16 og 18 år. I december 1956 oppebar 70.000 enker offentlig hjælp som supplement til enkepensionen.

Udgifterne til enkepension finansieres på samme måde som forsikringsudgifterne iøvrigt gennem The National Insurance Fund, hvortil der ydes bidrag af de forsikrede, af arbejdsgiverne samt af staten, der yder et tilskud i for-

hold til de indbetalte bidrag. I 1954 blev der endvidere gennemført bestemmelser om, at staten skulle yde et ekstra tilskud til fonden på indtil 325 mill. £ ialt i det femår, der udløber den 31. marts 1960. Hvilke tilskud der eventuelt skal ydes efter udløbet af dette tidsrum, afgøres af parlamentet. For lønmodtagernes vedkommende betales der bidrag såvel af de pågældende selv som af arbejdsgiverne. Bidragene er forskellige for personer under 18 år og personer på 18 år og derover. Bidragene varierer endvidere i et vist omfang efter indtægten.

Ved slutningen af året 1956 oppebar 125.000 kvinder widowed mother's allowance og 185.000 widow's pension. 130.000 enker oppebar en pension på 10 sh. om ugen, og 21.000 kvinder oppebar widow's allowance. I året, der sluttede den 31. marts 1956, udgjorde forsikringsbidragene 570 mill. £ og statens bidrag til The National Insurance Fund 92 mill. £. Ydelserne fra fonden udgjorde 601 mill. £, heraf var 35 mill. £ udgifter til enkepension. Såvel ydelserne som bidragene er blevet forhøjet efter dette regnskabsårs udløb.

E. Vesttyskland.

I Vesttyskland er overlevelsrenter et led i renteforsikringen for arbejdere og funktionærer. Ved 2 love af 23. februar 1957, der for de fleste bestemmelses vedkommende trådte i kraft den 1. januar 1957, er der gennemført betydningsfulde ændringer i reglerne om renteforsikring for arbejdere og funktionærer, og renterne er blevet væsentlig forhøjet. Ved de nye bestemmelser har det været hensigten at fastsætte ydelserne således, at de var tilstrækkelige til at leve af uden anden indtægt. Ved siden af de nævnte love gælder der særlige regler for minearbejdere. Disse regler er ved en lov af 21. maj 1957 bragt i så nær overensstemmelse med de nye regler for arbejdere og funktionærer, som det har været muligt under hensyntagen til denne forsikringsordnings særlige karakter.

Forsikringen er obligatorisk og omfatter arbejdere og dermed ligestillede samt funktionærer, sidstnævnte gruppe dog kun så længe årsindtægten ikke overstiger 15.000 DM. Rentydelserne efter forsikringen er invaliderente, aldersrente og overlevelsrenter.

Overlevelsrenter omfatter enkerenter, enkemandsrenter, børnerenter og renter til en tidligere ægtefælle. For udbetalingen af samtlige overlevelsrenter er det en betingelse, at den

afdøde ved dødsfaldet havde haft en forsikrings-tid på 5 år.

Enkerente udbetales til alle enker, når forsikringstiden er udløbet som foran anført, uden hensyn til hendes alder og uden hensyn til, om hun har børn. Alderen og børnetallet har derimod betydning for beregningen af renten. Enkemandrente ydes til en mand, såfremt hans afdøde hustru i det væsentlige havde forsørget familien.

Overlevelserente ydes til en tidligere ægtefælle, såfremt den forsikrede ved sin død skulle betale underholdsbidrag eller i det sidste år før sin død faktisk har betalt underholdsbidrag til den tidligere ægtefælle. Er der flere tidligere ægtefæller, fordeles renten mellem dem efter varigheden af deres ægteskab med den forsikrede.

•Børnerente ydes til børn under 18 år. Såfremt det er moderen, der er afgået ved døden, er det dog en betingelse, at hun i det væsentlige havde forsørget børnene. Børnerente kan ydes indtil barnets 25. år, såfremt det er ugift og gennemgår en uddannelse eller på grund af legemlig eller åndelig svaghed er ude af stand til at forsørge sig selv.

Enkerenten og enkemandrenten bortfalder ved indgåelse af nyt ægteskab. Der ydes da en affindelsessum på det femdobbelte af det beløb, renten hidtil har udgjort årligt. Bliver det nye ægteskab opløst, uden at enken eller enkemanden bærer hovedskylden herfor, genoplives renten. Er der udbetalt en affindelsessum, tilbagebetales den ved indeholdelse i den månedlige rente, såfremt den er ydet for et tidsrum, der ligger efter rentens genoplivelse.

Ved de nævnte love er der gennemført nye regler om beregningen af renten. Den beregnes nu ikke længere på grundlag af de indbetalte bidrag, men sættes i forhold til arbejdsydelsen, idet værdien af arbejdsydelsen, som den kommer til udtryk gennem den oppebårne løn, og det antal år, i hvilket den forsikrede har arbejdet, er afgørende for rentens højde. Der er således ikke fastsat nogen enhedsrente, men renten varierer for de forsikrede på samme måde, som lønnen har gjort det.

I beregningen af renten indgår fire elementer, nemlig

- a. Det almindelige beregningsgrundlag.
- b. Beregningsgrundlaget for den enkelte forsikrede.
- c. Antallet af forsikringsår.

- d. Den procentsats, renten udgør af beregningsgrundlaget for den enkelte forsikrede for hvert forsikringsår.

Det almindelige beregningsgrundlag er den gennemsnitlige bruttoårs løn for alle forsikrede i treåret forud for det kalenderår, der er gået forud for det år, i hvilket forsikringsbegivenheden er indtruffet. For renter, der tilkendes i året 1958, er beregningsgrundlaget fastsat til 4.542 DM.

Beregningsgrundlaget for den enkelte forsikrede er defineret som den procentsats af det almindelige beregningsgrundlag, der svarer til det forhold, i hvilket den forsikredes bruttoindtægt gennem forsikringsårene har stået til den gennemsnitlige bruttoindtægt for alle forsikrede. Forholdet mellem den forsikredes arbejdsindtægt og den gennemsnitlige arbejdsindtægt for samtlige forsikrede beregnes år for år, og disse forholdstal, der betegnes som værdienheder, sammentælles og divideres med antallet af forsikringsår. Man tager dog kun hensyn til den del af den forsikredes indtægt, af hvilken der er betalt bidrag. Herved får man den procentsats, med hvilken det almindelige beregningsgrundlag skal ganges for at nå frem til beregningsgrundlaget for den enkelte forsikrede. Beregningsgrundlaget for den enkelte forsikrede kan dog ikke overstige det beløb, der i det pågældende år er fastsat som maksimumsbeløbet for den indtægt, af hvilken bidrag til forsikringen beregnes.

Til antallet af forsikringsår regnes ikke blot de år, i hvilke bidrag er erlagt, men også perioder, hvor den forsikrede har været uden beskæftigelse, f. eks. på grund af sygdom eller på grund af videreuddannelse, samt visse supplementsperioder. Disse får betydning, såfremt den forsikrede bliver invalid før det 55. år, idet tiden mellem forsikringsbegivenhedens indtræden og det tidspunkt, da den forsikrede vil fylde 55 år, medregnes ved renteberegningen.

Den procentsats af beregningsgrundlaget for den enkelte forsikrede, renten skal udgøre for hvert forsikringsår, er for nogle renters vedkommende fastsat til 1 og for andre til 1,5.

Til illustration af, hvordan renteberegningen foretages, skal anføres et tænkt eksempel. Er antallet af værdienheder 6.000 og af bidragsmåneder 500, bliver forholdstallet 12 og for et forsikringsår 144. Beregningsgrundlaget for vedkommende forsikrede bliver da 144 pct. af det almindelige beregningsgrundlag 4.542 DM eller

6.540,48 DM. Kan forsikringstiden med supplementsperioder m. v. ansættes til 44 år, og er procentsatsen for den pågældende rente 1,5, bliver rentens årlige beløb for vedkommende forsikrede $44 \times 1,5 = 66$ pct. af 6.540,48 DM = 4.316,72 DM.

Den nævnte beregningsmåde anvendes umiddelbart for renter til forsikrede. Renten til enker og enkemænd samt tidligere ægtefæller andrager 60 pct. af renten til den forsikrede beregnet med en procentsats på 1 uden hensyn til supplementsperioder og uden børnetillæg. Er den berettigede fyldt 45 år eller invalid, eller har han mindst et barn, udgør renten 60 pct. af en rente til den forsikrede, der er beregnet med en procentsats på 1,5 og med hensyntagen til supplementsperioder.

I de første 3 måneder efter dødsfaldet ydes der dog en særlig overgangsrente svarende til den rente uden børnetillæg, som den forsikrede oppebar eller ville have været berettiget til at oppebære.

Børnerenten udgør $\frac{1}{10}$, for forældreløse børns vedkommende dog $\frac{1}{5}$ af renten til den forsikrede. Hertil ydes det sædvanlige børnetillæg til renten, der er fastsat til $\frac{1}{10}$ af det beløb, hvortil det almindelige beregningsgrundlag er ansat, dog afrundet, således at det i 1958 er fastsat til 37,90 DM månedlig. Overlevelsenserterne kan dog tilsammen ikke udgøre mere end renten til den forsikrede.

Ved at sætte renterne i forhold til det almindelige beregningsgrundlag har man tilsigtet at opnå, at fastsættelsen af renterne sker under hensyntagen til lønningernes højde ved forsikringsbegivenhedens indtræden, således at der tages hensyn til den økonomiske udvikling i løbet af forsikringstiden. Også de løbende renter reguleres under hensyntagen til den økonomiske udvikling, idet de skal tilpasses udviklingen i produktiviteten og ændringerne i indtægtsniveauet. Reguleringen sker dog ikke automatisk, men skal gennemføres ved særlig lov.

De renter, der var tilkendt før lovens ikrafttræden den 1. januar 1957, udbetales efter den

dagældende lovgivning. Der er dog sket en væsentlig forhøjelse af disse renter.

Renteforsikringen finansieres gennem bidrag fra de forsikrede og fra arbejdsgiverne samt gennem tilskud fra staten. Der er endvidere indført en særlig statsgaranti, der træder i kraft, såfremt forsikringens indtægter ikke kan anses for tilstrækkelige til at dække udgifterne i løbet af det næste år. Den gennemsnitlige bidragssats skal beregnes således, at værdien af alle de i de næste 10 år indgående bidrag og andre indtægter er tilstrækkelig til, at alle de i den pågældende 10-års periode påløbende udgifter kan dækkes, og der desuden ved periodens slutning kan være etableret: en reserve svarende til et års udgifter. Bidraget betales med halvdelen af den forsikrede og halvdelen af arbejdsgiveren. Ligger den forsikredes indtægt under 75 DM månedligt, udreder arbejdsgiveren hele bidraget. Bidraget beregnes kun af en indtægt, der svarer til det dobbelte af det almindelige beregningsgrundlag, dog således, at det afrundes til et med 600 deleligt tal, således at det for året 1958 udgør 9.000 DM. For den første 10-års periode er bidraget fastsat til 14 pct. af indtægten.

Statstilskuddet var for året 1957 fastsat til 2.728 mill. DM for arbejderforsikringens vedkommende og til 682 mill. DM for funktionærforsikringens vedkommende, ialt 3.410 mill. DM. I de følgende år skulle statstilskuddet ændres i overensstemmelse med ændringerne i det almindelige beregningsgrundlag. Statstilskuddet må ikke dække nogen del af aldersrenten. Til det almindelige statstilskud kommer et særligt statstilskud til dækning af forhøjelserne af de renter, der var løbende den 1. januar 1957. I året 1957 var det fastsat til ialt 320 mill. DM.

I året 1957 var forsikringens udgifter til renter anslået til 11.405 mill. DM, hvilket betød en stigning på 5.242 mill. DM i forhold til udgifterne i året 1956. Bidragene var anslået til 9.219 mill. DM, og statstilskuddet var som nævnt fastsat til 3.730 mill. DM.

4. afsnit

FORSORGSLOVENS § 282 OM HJÆLP TIL ENKER M. FL.

Spørgsmålet om gennemførelse af specielle lovregler, der havde til formål at sikre en forbedret stilling for enker og andre enlige kvinder (i særdeleshed enlige mødre), har i de senere år flere gange været optaget til drøftelse, idet det har været følt som et naturligt led i udbygningen af det sociale sikringssystem her i landet, at der nu på dette område blev foretaget en indsats. Af særlig betydning i denne forbindelse er det at nævne de to betænkninger, hvis forslag ligger til grund for indførelsen ved lov nr. 152 af 30. april 1955 af de første bestemmelser om særhjælp til enker og andre enlige kvinder med børn. Den første af disse, nemlig betænkningen vedrørende foranstaltninger til forbedring af enkernes kår, blev i 1948 afgivet af det af Danske Kvinders Nationalråd med tilslutning af Dansk Kvindesamfund og De danske Husmoderforeninger i foråret 1944 nedsatte udvalg, den anden, nemlig betænkningen »Den enlige moder«, blev i 1953 afgivet af den af Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund i efteråret 1948 nedsatte kommission.

Selvom det i forbindelse med overvejelserne om indførelse af folkepension var på tale samtidig at indføre en egentlig enkepensionsordning, jfr. herom betænkning om folkepension afgivet i 1955 af den i 1948 nedsatte folkeforsikringskommission, fandt man dog ikke ved fremlæggelsen af folkepensionsforslaget i folketinget, at tiden var moden til også at indføre en enkepensionsordning. Resultatet blev derfor, at der ved lov nr. 259 af 2. oktober 1956 blev foretaget en udvidelse af de i 1955 gennemførte særhjælpsordninger for enlige kvinder med børn. Disse udvidelser havde til formål at udstrække kredsen af berettigede til også at omfatte (først og fremmest ældre) enker uden børn.

Samtlige de omtalte gældende bestemmelser

om hjælp til enker og enlige kvinder findes i forsorgslovens § 282, hvis tekst er aftrykt som bilag 3 til nærværende betænkning. Hjælpen efter denne lovregel har følgende tre former: 1) Overgangshjælp, 2) underholdshjælp og 3) uddannelseshjælp.

A. De forskellige hjælpeformer.

1) *Overgangshjælpen.*

Denne hjælp kan i tilfælde af trang ydes til alle enker i indtil 13 uger efter mandens død. Den kan i ganske særlige tilfælde ydes i indtil et halvt år efter mandens død. Dette finder i praksis navnlig sted i tilfælde, hvor det ventes, at den pågældende kvinde vil kunne komme i arbejde senere, men blot foreløbig er forhindret.

Overgangshjælp kan i særlige tilfælde ydes til kvinder med børn under 18 år, som bliver separerede eller skilt uden forudgående separation.

2) *Underholdshjælpen.*

Underholdshjælp kan som særhjælp ydes til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 50. år, og til enlige mødre med børn under 18 år, når pågældende ikke — eller ikke længere — opfylder betingelserne for at få overgangshjælp. Desuden kan der ydes hjælp til enlige mødre, der har oppebåret sådan hjælp, indtil et barns fyldte 18. år, og som på dette tidspunkt er fyldt 45 år. Hjælpen er betinget af trang og kan derudover kun ydes i visse nærmere angivne tilfælde, nemlig når kvinden på grund af deltagelse i en uddannelse, på grund af nedsat erhvervsevne eller på grund af børnenes pasning ikke er i stand til at tage arbejde eller ikke er i stand til at påtage sig arbejde i normalt omfang.

3) Uddannelseshjælp en.

Der kan til alle enker uanset deres alder og til enlige mødre med børn under 18 år ydes hjælp til dækning af særlige udgifter, der afstedkommes af en efter forholdene rimelig uddannelse, som kan forventes bedre at sætte pågældende i stand til at forsørge sig selv og sine børn. Samtidig hermed kan der ydes hjælp til underhold i uddannelsestiden.

B. Hjælpens størrelse.

1) Overgangshjælpen.

Overgangshjælpen ydes efter samme principper som hjælp til tuberkuloseramte efter forsorgslovens § 263 og hjælp til værnepligtige efter forsorgslovens § 281. Der kan for tiden udbetales følgende beløb:

	Hoved- staden	Køb- steder m. v. kr.	Det øvrige land kr.
Månedlig underholdshjælp	233	221	203
Månedlig beklædningshjælp	45	43	39
Halvårlig beklædningshjælp	191	181	166

Den halvårige beklædningshjælp har dog ikke stor betydning for overgangshjælpen, men der kan i stedet ydes beklædningshjælp efter behov. Hjælpen udgør herefter til eksempel normalt 278 kr. månedlig i København, medens fuld folkepension for enlige til sammenligning er 294 kr. månedlig. Udover den nævnte hjælp kan der ydes hjælp til husleje, til opretholdelse af hjemmet iøvrigt, til fortsættelse af erhverv o. s. v., således at hjælpen kan blive ret omfattende.

Medens overgangshjælpen normalt ikke kan ydes, så længe pågældende modtager efterindtægt efter reglerne i tjenestemandsløven og funktionærloven, vil andre arter af indtægter ikke ubetinget udelukke fra denne hjælp. Ved tastsættelsen af overgangshjælpens størrelse vil der da blot være at tage hensyn til denne særlige indtægt. Hovedsynspunktet vil da være, at der inden for rimelige grænser ydes hjælp for at modvirke, at enken eller den enlige moder ved en pludselig nedgang i de indtægter, der står til hendes rådighed, berøves mulighederne for at opretholde hjemmet og forsørge sig selv og sine børn.

2) Underholdshjælpen.

Underholdshjælpen ydes i et omfang svarende til, hvad der kunne være ydet som kommunehjælp, det vil sige inden for de i forsorgslovens § 297, stk. 1 og 2, indeholdte grænser. Hjælpen udgør herefter et beløb, der svarer til 85 pct. af folkepensionen, hvortil kommer de fulde børnebidrag. Der kan endvidere ydes hjælp til husleje, brændsel m. v. inden for et rådighedsbeløb svarende til 15 pct. af den efter principperne i § 297, stk. 1, faktisk udbetalte hjælp. Denne hjælp vil herefter, når den supplerende hjælp til husleje m. v. tages i betragtning, gennemsnitlig blive af en størrelsesorden nogenlunde svarende til folkepensionen. Om størrelsen af denne henvises til det i afsnit 2 under A. anførte.

Såfremt den pågældende har egne indtægter, vil der normalt ske nedsættelse i underholdshjælpen med et til indtægten svarende beløb, men herfra gælder dog den undtagelse, at der for kvinder, der er beskæftiget på nedsat arbejdstid, ved beregningen af hjælpens størrelse vil kunne ses bort fra indtil halvdelen af den af pågældende oppebårne arbejdsindtægt.

3) Uddannelseshjælpen.

Uddannelseshjælpen ydes ikke alene til dækning af selve udgifterne ved uddannelsen, men også som underholdshjælp i uddannelsestiden. Medens uddannelsesudgifterne kan variere kraftigt, er den samtidige underholdshjælp bestemt enten som den overgangshjælp, der kan ydes i den første tid, jfr. ovenfor under 1), eller som den underholdshjælp, der kan ydes efter de i den 2) nævnte bestemmelser.

C. Udgifterne ved ydelse af hjælp efter forsorgslovens § 282 og størrelsen af den personkreds, til hvem hjælpen er ydet.

På nuværende tidspunkt foreligger der kun sparsomme oplysninger om, i hvilket omfang bestemmelserne i § 282 er blevet udnyttet. I regnskabsåret 1955/56, hvor ordningens første del (hjælp til enlige mødre) trådte i kraft fra 1. maj, var udgifterne således ialt 2,2 mill. kr., der var fordelt på ialt 2.260 kvinder.

De nyeste oplysninger, der for øjeblikket foreligger for hele landet, er fra regnskabsåret 1956/57, d. v. s. fra før indførelsen af de nye mere udvidede bestemmelser (navnlig om en-

ker uden børn), der havde gyldighed fra 1. april 1957.

I 1956/57 var de samlede udgifter i hele landet 4,5 mill. kr., der fordelte sig med 1,6 mill. kr. på hovedstaden, 1,8 mill. kr. på provinsbyerne og 1,1 mill. kr. på sognekommunerne. Det var således ret beskedne udgifter, der blev afholdt i sognekommunerne, men hvorvidt dette skyldes, at disse kommuner har været tilbageholdende med at tilstå hjælpen (eventuelt i stedet for kommunehjælp), eller der har været mindre behov for ydelse af hjælp, kan ikke afgøres.

Det samlede antal kvinder, til hvem hjælpen blev udbetalt, var i 1956/57 3.300. Der var herefter i gennemsnit pr. modtager tale om et udbetalt beløb på ca. 1.350 kr. i dette år, og variationen mellem de tre hovedlandsdele var forholdsvis ringe.

Da der, som omtalt, ikke foreligger statistiske oplysninger fra hele landet for tiden efter den udvidede lovgivnings ikrafttræden, har enkepensionsudvalget udvirket, at der fra 10 bykommuner er blevet indsamlet et materiale, der i hvert fald kan give visse oplysninger om størrelsen af udgifter og personal i regnskabsåret 1957/58. Herved er det muligt, at man i det mindste kan skaffe nogen klarhed over, hvorledes de forskellige bestemmelser bliver udnyttet, samt tillige få et - omend særdeles løst - grundlag for at beregne de nuværende udgifter efter bestemmelserne.

De 10 byer, fra hvilke de pågældende oplysninger er indhentet, er følgende:

København	Randers
Århus	Horsens
Odense	Kolding
Ålborg	Vejle
Esbjerg	Næstved

Der er således på ingen måde tale om, at der er foretaget en repræsentativ udvælgelse af kommuner. En sådan ville have krævet indsamling af oplysninger fra et langt større antal kommuner — specielt fra mange små — og selve gennemførelsen af indsamlingen måtte kunne befrygtes ikke at kunne lade sig gennemføre inden for en rimelig tidsfrist. Man har derfor valgt at indsamle materiale fra de anførte store byer, hvorfra statistikken kunne forventes at være vel udformet, og som samtidig omfatter et område, i hvilket næsten 30 pct. af den danske befolkning er bosat.

Udgifterne efter § 282 udgjorde i de pågældende 10 kommuner ialt i 1956/57 2,7 mill.

kr., af hvilke Københavns kommune alene tegnede sig for godt 1,4 mill. kr. Det kan nu tilsvarende opgøres, at udgifterne i 1957/58 i de samme kommuner var steget til 4,9 mill. kr., af hvilke de 2,4 mill. kr. var afholdt af Københavns kommune.

Med udgangspunkt i disse tal samt i de tilsvarende oplysninger om antallet af understøttede har man herefter foretaget en skønsmæssig opgørelse over størrelsen af de samlede udgifter og personal i hele landet i 1957/58.

Tabel 17. Beregnede samlede udgifter og antal personer understøttet efter reglerne i forsorgslovens § 282 i 1957/58.

	Udgifter (mill. kr.)	Under- støttede personer
Hovedstaden	2,6	1.800
Provinsbyerne	3,7	2.300
Sognekommuner	2,3	1.800
Ialt	8,6	5.900

Det bemærkes, at tallene for provinsbyernes vedkommende er beregnet ud fra den stigning, der har kunnet konstateres i de 9 provinsbyer, fra hvilke oplysninger er modtaget. Da stigningen rent faktisk har vist sig at være væsentlig større i de mindre provinsbyer end i de større, må man antage, at de beregnede tal for provinsbyerne er minimumstal, idet de større byer har en særlig stor vægt blandt de pågældende 9 byer. For sognekommunernes vedkommende er der regnet med samme stigningsprocent som for provinsbyerne. Hvorvidt stigningen her rent faktisk har været større eller mindre end det anslåede, synes det ikke muligt at afgøre.

Som det vil fremgå af oversigten, må man regne med, at udgifterne efter § 282 for tiden nærmer sig stærkt til 10 mill. kr. årligt, samt at det samlede antal personer, der modtager understøttelse, ligger på ca. 6.000. Udgiften pr. understøttet enlig kvinde udgør herefter som gennemsnit 1.400-1.500 kr. årligt.

Af nok så stor interesse som de samlede udgifter og det samlede antal understøttede personer er det at tilvejebringe oplysninger om, i hvilket omfang — og af hvilke grupper af enlige kvinder — de forskellige bestemmelser er blevet udnyttet. Dette kan belyses igennem den indhentede statistik fra de 10 byer. Da der på visse punkter er ret tydelige forskelle mellem København og provinsbyerne, har man i det følgende holdt disse områder adskilt.

1) *Overgangshjælpen.*Tabel 18. *Overgangshjælp.*A. *Persontal.*

	København.			9 provinsbyer.			Ialt	
	Enker		Fra- skilte	Enker		Separe- rede		
	Enke- stand før fyldte 40. år	Enke- stand efter fyldte 40. år		Enke- stand før fyldte 40. år	Enke- stand efter fyldte 40. år			
Uden børn	2	126	—	128	4	123	—	127
Med børn	35	60	3	98	56	98	2	156
Ialt	37	186	3	226	60	221	2	283
Heraf med hjælp fortsat udover 13 uger	6	23	1	30	13	37	—	50

B. *Udgifter.*

	København.			9 provinsbyer.			Ialt	
	Enker		Fra- skilte	Enker		Separe- rede		
	Enke- stand før fyldte 40. år (1000 kr.)	Enke- stand efter fyldte 40. år (1000 kr.)		Enke- stand før fyldte 40. år (1000 kr.)	Enke- stand efter fyldte 40. år (1000 kr.)			
Uden børn	1,5	104,6	—	106,1	2,6	102,2	—	104,8
Med børn	30,9	52,3	10,4	93,6	59,2	84,8	2,6	146,6
Ialt	32,4	156,9	10,4	199,7	61,8	187,0	2,6	251,4
Heraf til hjælp fortsat udover 13 uger	11,7	37,6	9,2	58,5	13,6	28,0	—	41,6

Det fremgår af tabellen, at overgangshjælp i København er udbetalt i 226 tilfælde og i de 9 provinsbyer i 283 tilfælde, samt at hjælpen i begge de to områder gennemsnitligt har udgjort knap 900 kr. pr. modtager. Det ses endvidere, at den udvidelse af bestemmelserne, der fandt sted fra 1. april 1957, hvorefter også enker uden børn kan få overgangshjælp, har haft en væsentlig betydning, idet antallet af modtagere uden børn har været praktisk talt det samme som antallet af modtagere med børn.

Deler man de enker, der har fået hjælp, op efter, om enkestanden var indtrådt før eller efter det fyldte 40. år, vil man se, at antallet af de »yngre« enker kun var 20-25 pct. af antallet af »ældre« enker. Denne fordeling mellem »yngre« og »ældre« enker svarer godt til den fak-

tiske fordeling af de nytillgæede enker efter alder, jfr. herved tabel 4 i afsnit 1. Det vil dog bemærkes, at fordelingen af de understøttede enker efter alder er meget forskellig for enker med og uden børn, idet næsten alle enker uden børn, der har fået hjælp, var blevet enke efter det fyldte 40. år, medens de »yngre« enker med børn, der har fået hjælp, i antal svarer til godt 50 pct. af de »ældre« enker med hjælp.

Endelig kan det anføres, at ca. 15 pct. af de kvinder, der har modtaget overgangshjælp, har fået forlænget hjælpen udover de første 13 uger. Der synes navnlig at have været en tendens til, at en sådan forlængelse af hjælpen har fundet sted for de enker, der er tilkommet som enker før det fyldte 40. år.

2) *Underholdshjælpen.*a) *Kvinder uden børn.*Tabel 19. *Underholdshjælp til kvinder tiden børn.*A. *Persontal.*

	København	9 provinsbyer
Enkestand indtrådt i alderen 50-54 år	112	187
Enkestand indtrådt i alderen 55 år og derover	112	178
Fortsat hjælp efter det fyldte 45. år	11	7
lait.	295	372

B. *Udgifter.*

	København (1.000 kr.)	9 provinsbyer (1 000 kr.)
Enkestand indtrådt i alderen 50-54 år	148,3	325,8
Enkestand indtrådt i alderen 55 år og derover	175,9	289,1
Fortsat hjælp efter det fyldte 45. år	37,6	15,6
lait.	361,8	630,5

Det vil af tabellen fremgå, at underholdshjælp i København er udbetalt til 295 kvinder uden børn, samt at det tilsvarende antal i de 9 provinsbyer har udgjort 372. Den gennemsnitlige hjælp, der er udbetalt pr. person, har i København udgjort 1.225 kr. og i provinsbyerne 1.700 kr. Da det pr. modtager udbetalte beløb i hver af de enkelte grupper er større i provinsbyerne end i København, medens satserne normalt skulle være højst i København, må det antages, at der har været forskel på den kreds af kvinder, der har søgt hjælp i de to områder. På grundlag af det foreliggende materiale kan det ikke nærmere afgøres, hvori forskellen har beroet, men det mest sandsynlige synes at være, at der i København har været forholdsvis flere tilfælde, hvor hjælp har været udbetalt i en kortere tid, end tilfældet har været i provinsbyerne.

Medens antallet af kvinder, der har fået hjælp indtil et barns fyldte 18 år, og som på dette tidspunkt selv var fyldt 45 år og derfor kunne fortsætte med hjælpen, - som venteligt - var ringe, knytter der sig betydelig interesse til antallet af kvinder, der var 50 år eller ældre ved enkestandens indtræden, og som derefter har fået hjælp. Ser man på den alder, i hvilken de pågældende kvinder er blevet enker, viser det sig, at omtrent det samme antal enker, der er blevet enker i alderen 50-54 år og i alderen 55 år og derover, har fået hjælp. Da antallet af en-

ker i hele befolkningen i alderen 50-59 år, som er tilkommet i alderen 50-54 år, jfr. afsnit 1, tabel 2 og tabel 6, er dobbelt så stort som det samlede antal enker i alderen 55-59 år, der er tilkommet efter det fyldte 55. år, viser tallene en klar overvægt i antallet af de sent enligblevne, der søger hjælp.

b) *Kvinder med børn.*Tabel 20. *Underholdshjælp til kvinder med børn.*A. *Persontal.*

	København.					
	Enker	Separe- rede	Fra- skilte	Ugifte	Andre »for- ladte«	Ialt
1 barn	79	73	147	144	23	466
2 børn	46	108	141	48	30	373
3 børn	24	77	80	11	15	207
4 børn og derover	20	64	66	3	7	160
Ialt	169	322	434	206	75	1.206
	9 provinsbyer.					
1 barn	205	30	120	17	-	372
2 børn	109	19	112	9	-	249
3 børn	62	28	55	2	-	147
4 børn og derover	40	16	34	1	-	91
Ialt	416	93	321	29	-	859

skeden kreds af enker, der har fået hjælp i København, medens det omvendt er særlig mange enker, der har fået hjælp i provinsbyerne. Behovet for underholdshjælp til enlige kvinder med børn fremtræder altså i provinsbyerne navnlig som et enkeproblem, medens det i København mere i almindelighed er et problem, der i det hele taget opstår for enlige kvinder med børn.

Ud fra de foreliggende talmæssige oplysninger kan det ikke med sikkerhed siges, om underholdshjælpen efter § 282 administreres efter forskellige retningslinier i København på den ene side og i de 9 provinsbyer på den anden side. Tallene kan heller ikke tages som en målestok for det behov, der er for hjælp efter § 282, idet de kun registrerer de tilfælde, hvor behovet har givet sig udtryk i en ansøgning om hjælp, og kun i det omfang ansøgningen er blevet imødekommet. En tilsyneladende forskellighed i bedømmelsen af de forskellige gruppers behov kan altså have sin forklaring i, at der reelt ikke er samme behov for hjælp i gruppen henholdsvis i København og i provinsbyerne, eller i, at det reelle behov ikke i samme omfang bliver ført frem til socialkontoret i form af an-

søgning om hjælp, eller endelig deri, at ansøgninger ikke imødekommes efter § 282 i samme omfang henholdsvis i København og i de 9 provinsbyer.

Ser man endelig på *uddannelseshjælpen*, synes udnyttelsen her at have været særlig ringe. Dette underbygger utvivlsomt teorien om, at det manglende kendskab til de muligheder, som bestemmelsen i § 282 åbner, har været af særlig betydning. Medens de kvinder, der har behov for underholdshjælp, i forholdsvis stort tal er kommet ind under de nye regler, er det øjensynlig netop de grupper, der skulle have haft behov for uddannelseshjælp, som endnu ikke har søgt den. Meget tyder således på, enten at kommunerne ikke i tilstrækkelig grad har været opmærksomme på at udnytte uddannelsesmulighederne for de kvinder, der allerede efter de tidligere regler har fået underholdshjælp, eller af disse kvinder ikke i særlig grad har mulighed for at udnytte bestemmelserne, der måske i højere grad henvender sig til kvinder, der kan klare sig uden offentlig hjælp, men som kunne have skaffet sig et bedre levebrød, hvis de var kommet ind under en eller anden uddannelsesordning.

5. afsnit

SÆRORDNINGER OG DERES FORHOLD TIL FORSORGSLOVENS § 282.

Udover de i afsnittene 2 og 4 nævnte almindelige bestemmelser om forsørgelse af enker og andre enligstillede kvinder findes der nogle specielle ordninger, der giver visse grupper af enker adgang til at oppebære nærmere angivne ydelser ved mandens død. Det drejer sig dels om funktionærloven og private pensionsordninger, dels

om ulykkesforsikringsloven og tjenestemandsløvgivningen.

I dette afsnit gennemgås disse særordninger først - under I -, dernæst gøres der nærmere rede for samspillet mellem særordningerne på den ene side og forsorgslovens § 282 på den anden side — under II.

I. SÆRORDNINGER.

A. Funktionærloven og private pensionsordninger.

I det følgende vil man gennemgå de regler i funktionærloven, der omhandler ydelse af efterindtægt til funktionærens enke. Under hensyn til, at private pensionsmæssige ordninger i dag alt overvejende omfatter medlemmer af funktionærgruppen, vil der samtidig hermed blive foretaget en gennemgang af de foreliggende oplysninger om sådanne på privatøkonomisk basis opbyggede pensionsordninger.

1) Funktionærloven.

Lov nr. 261 af 9. juni 1948 om retsforholdet mellem arbejdsgivere og funktionærer indeholder bestemmelser om ydelse af efterløn til enker efter funktionærer og deres børn under 18 år samt til børn under 18 år efter kvindelige funktionærer, såfremt børnene er forældreløse, eller faderen ikke har forsørgerpligt.

Bestemmelser om efterløn fandtes allerede i den første funktionærlov af 13. april 1938 og er ved den nugældende funktionærlov blevet yderligere udbygget. Bestemmelsen findes i lovens § 8 og er sålydende:

»Ved en funktionærs død i ansættelsestiden tilkommer der hans efterlevende enke eller børn under 18 år, over for hvem han har forsørgerpligt, henholdsvis 1, 2 eller 3 måneders løn,

eftersom funktionæren ved dødsfaldet havde haft ansættelse i virksomheden i henholdsvis 1, 2 eller 3 år. Samme ret tilkommer børn under 18 år efter en kvindelig funktionær, hvis faderen er død eller ikke ved moderens død har forsørgerpligt.«

Såfremt en funktionær herefter har været ansat i sin stilling i mindst 1 år, tilkommer der i alle tilfælde en enke, over for hvem den afdøde funktionær havde forsørgerpligt, ret til den omhandlede efterindtægt. Efterlønnen må herefter antages også at tilkomme funktionærens fraseparerede, men ikke hans fraskilte hustru.

Efterlades der ingen enke, eller dør enken i efterlønstiden, tilkommer retten til efterløn børn under 18 år, over for hvem funktionæren havde forsørgerpligt. Efterløn skal herefter udredes til ægtefødte børn samt til børn uden for ægteskab, over for hvilke faderskabspligten er fastslået.

Funktionærloven hjemler ikke ret til efterløn for enkemænd efter kvindelige funktionærer, således som det derimod er tilfældet på tjenestemandsområdet. Børn efter kvindelige funktionærer har kun ret til efterløn, hvis faderen er død eller ikke ved moderens død har forsørgerpligt, hvilket sidste tager sigte på tilfælde, hvor barnet er født uden for ægteskab, og faderskabet ikke er fastslået

I relation til spørgsmålet om pension eller andre former for ydelser til enker har alene de i funktionærloven indeholdte bestemmelser om efterløn til enker interesse, idet efterløn til børn kun udbetales til forældreløse børn, eventuelt til den kvindelige funktionærs uden for ægteskab fødte børn, for hvem faderskabet ikke er fastslået, og således er et spørgsmål om forsørgelse af enligstillede børn. Ved den nævnte bestemmelse i funktionærloven er der imidlertid gennem lovgivningen sikret en betydelig gruppe enker, hvis mænd dør, medens de er i aktiv beskæftigelse, en forsørgelse i den første vanskelige overgangstid, efter at de er blevet enlige.

Loven af 1938 omfattede kun private erhvervsvirksomheder, men ved loven af 1948 blev denne begrænsning opgivet, og loven omfatter nu enhver privat og offentlig virksomhed, der beskæftiger funktionærer. Udenfor loven falder dog tjenestemænd og aspiranter under staten, folkeskolen, folkekirken og kommunerne, lærlinge, der hører under lærlingeloven, og de under medhjælperloven hørende personer. Endvidere er de fleste af funktionærlovens bestemmelser uanvendelige på funktionærer, der er omfattet af sømandsloven. Under loven hører iøvrigt handels- og kontormedhjælpere beskæftiget ved køb eller salg, ved kontorarbejde eller dermed ligestillet lagerekspektion, personer, hvis arbejde består i teknisk eller klinisk bistandsydelse af ikke-håndværks- eller fabrikmæssig art, personer, hvis arbejde udelukkende eller i det væsentlige består i på arbejdsgiverens vegne at lede eller føre tilsyn med udførelsen af andres arbejde, samt endelig personer, hvis arbejde overvejende er af en af de 2 førstnævnte arter. De nævnte funktionærer hører dog kun under loven, såfremt deres arbejdskraft i det væsentlige står til arbejdsgiverens disposition, og de indtager en tjenestestilling, således at de er undergivet arbejdsgiverens instruktioner.

Funktionærgruppen er i Danmark — såvel som i de fleste andre lande — stærkt voksende, således at det alene af denne grund er vanskeligt at give sikre oplysninger om gruppens størrelse. Tager man imidlertid udgangspunkt i folketællingen for 1950, kan det opgøres, at antallet af funktionærer ansat i private virksomheder udgør ca. 300.000, af hvilke ca. 185.000 er mænd og ca. 115.000 kvinder.

Det findes ikke optalt, hvor mange af disse ca. 185.000 mandlige funktionærer der er gifte, men går man ud fra, at procenten af gifte i denne gruppe er af omtrent samme størrelse

som i den øvrige befolkning (d.v.s. godt 80 pct.), når man til, at der må være ca. 150.000 gifte. Dette betyder, at der ialt er ca. 150.000 gifte kvinder i den danske befolkning, som ved deres mands død i ansættelsestiden har ret til den omhandlede efterløn. Hertil kommer, at et antal ansatte under stat og kommune ikke er tjenestemænd, men undergivet funktionærlovens bestemmelser, hvorfor også disses enker har ret til efterløn.

2) *Private p en sionsordninger.*

Medens det principielt er muligt at tilvejebringe en fuldstændig oversigt over pensionsspørgsmålet for statens tjenestemænd og disses enker samt — i hvert fald teoretisk — en tilsvarende oversigt for kommunernes vedkommende, er spørgsmålet om de private pensionsordninger langt mindre tilgængeligt.

På grundlag af forskelligt materiale - navnlig fra forsikringsrådet - er der tilvejebragt visse oplysninger, der kan give et indtryk af omfanget og karakteren af de private pensionsordninger også i forhold til enkerne, men det må dog understreges, at disse oplysninger ikke er fuldstændige, samt at der knytter sig en betydelig usikkerhed til hele materialet.

Private pensionsordninger er etableret gennem oprettelse af pensionskasser, gennem pensionsforsikringer tegnet hos pensionsforsikrings-selskaberne og endelig gennem ordninger, der er udformet som kapitalforsikringsordninger eller opsparingsordninger. Medens det ikke er muligt at give nøjere oplysninger om den sidste af de her nævnte grupper af ordninger, findes der et vist materiale om de to førstnævnte grupper.

Antallet af pensionssikrede igennem pensionskasserne og pensionsforsikrings-selskaberne udgør ca. 90.000, hvoraf størstedelen er funktionærer, d.v.s. at disse ordninger omfatter ialt omkring 30 pct. af de personer, der har en så fast og varig tilknytning til virksomheden, at de vil kunne komme i betragtning ved en pensionsordning. Samtidig må man anslå, at omkring 10.000 modtager egenpension og omkring 6.000 enkepension. Størstedelen af disse enkepensionister må dog antages at være ældre end tilgangsalderen til folkepension. Det er umuligt at oplyse, hvor mange gifte kvinder der igennem deres mænds pensionsordning er sikret en enkepension, men under hensyn til, at praktisk talt alle pensionsordninger også omfatter enkepension, at pensionsordninger nok snarest om-

fatter flere af de mandlige funktionærer end af de kvindelige, samt endelig at som gennemsnit 80-85 pct. af mænd i alderen 30-70 år er gifte, samt at denne procent snarest er for lille for funktionærernes vedkommende, kan man løseligt skønne, at mindst 45.000 gifte kvinder har ret til enkepension af den her nævnte art.

Størrelsen af de pensioner, der udbetales til enker, kan stort set kun ses i forhold til mandens pensionsgivende løn. På grundlag af det foreliggende materiale kan det oplyses, at enkepensionen, selv om den varierer kraftigt fra den ene ordning til den anden, næsten i samtlige tilfælde udgør mellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{2}{3}$ af mandens alderspension. Langt det største antal tilfælde synes at ligge på $\frac{1}{2}$ af alderspensionen. Tager man hensyn til størrelsen af alderspensionen, kan det herefter siges, at enkepensionen normalt udgør 33-40 pct. af den pensionsgivende løn; men den praktiske værdi af dette udsagn begrænses derved, at der ikke haves oplysning om, hvordan den pensionsgivende løn forholder sig til mandens faktiske løn.

Med hensyn til spørgsmålet om pristalsregulering af disse pensioner er det ikke muligt at give fyldestgørende oplysninger. Virksomheder, hvis indtægter er nogenlunde sikrede uanset konjunkturerne og uanset prisbevægelserne, er tilbøjelige til at regulere pensionerne på lignende måde som staten. I nogle tilfælde giver dette sig udslag i et egentligt tilsagn om pristalsregulerede pensioner, men normalt foreligger der dog ikke et sådant tilsagn. Ofte er regulering imidlertid faktisk gennemført enten ved forbedring af pensionerne eller ved, at der år for år over virksomhedernes drift bevilges tilæg til pensionerne.

B. Ulykkesforsikringsloven.

Ulykkesforsikringsloven af 20. maj 1933, jfr. bekendtgørelse nr. 198 af 12. april 1949, indeholder bestemmelser om erstatning til enker efter personer, der afgår ved døden som følge af ulykkestilfælde under deres arbejde. Loven omfatter enhver, der mod løn eller som ulønnet medhjælper af en arbejdsgiver er antaget til stadig eller midlertidigt arbejde. Loven omfatter alle således til arbejde antagne uden hensyn til arbejdets karakter eller varighed. En arbejdsgivers ulykkesforsikring omfatter endvidere medlemmer af hans familie, ægtefællen dog undtaget, selvom de ikke er antaget til arbejde, når de dog efter beskaffenheden og omfanget

af deres gerning i arbejdsgiverens erhvervsvirksomhed må sidestilles med andre arbejdere. For industris, håndværks og handels vedkommende er det yderligere en betingelse, at vedkommende er fyldt 10 år.

Selvstændige erhvervsdrivende har i et vist omfang adgang til at tegne ulykkesforsikring for sig selv og deres ægtefælle. Inden for søfart og fiskeri er de selvstændige erhvervsdrivende endvidere i et vist omfang pligtige at tegne forsikring for sig selv, men iøvrigt er forsikringen frivillig. Den kan også omfatte ægtefællen, såfremt denne i væsentligt omfang deltager i erhvervsvirksomheden. Inden for landbrug, skovbrug, havebrug, industri, håndværk, handel, private tjenesteforhold m. m. er adgangen til at tegne frivillig forsikring for arbejdsgiveren selv og hustruen dog betinget af, at årsindtægten ikke overstiger de beløb, der i loven er fastsat som grænse for adgangen til at opnå statstilskud til forsikringspræmierne.

Stillingen er herefter den, at lønmodtagerne er undergivet en obligatorisk ulykkesforsikring, og at de selvstændige erhvervsdrivende i et vist omfang har adgang til at tegne frivillig forsikring, idet der dog inden for søfart og fiskeri i et vist omfang er pligt for de selvstændige erhvervsdrivende til at tegne forsikring.

Der eksisterer ikke nogen fuldstændig opgørelse over antallet af personer, der er omfattet af ulykkesforsikringen, og der er ikke foretaget nogen opdeling mellem mænd og kvinder. I den af direktoratet for ulykkesforsikringen for 1955 og 1956 udsendte beretning er antallet af arbejdsår inden for industri, håndværk og handel m. m. opgjort til godt 1 million årlig, hvilket ikke er identisk med antallet af forsikrede personer, idet delvist beskæftigede sammenfattes under hele arbejdsår. Hertil kommer et ukendt antal forsikrede under landbruget samt de offentligt ansatte. Ifølge beretningen er der i 1956 i 172 tilfælde blevet tilkendt erstatning til efterladte, og den samlede erstatning for tab af forsørger har udgjort 4,1 mill. kr. Disse erstatninger omfatter dog ikke alene enkeerstatninger, men også erstatninger til andre efterladte.

Bestemmelserne om efterladteerstatninger findes i ulykkesforsikringslovens § 39. Ifølge dens stk. 1, nr. 1, tilfalder der en enke, hvis ægteskabet er indgået før ulykkestilfældet, en erstatning på 4 gange afdødes årsløn beregnet efter ulykkesforsikringslovens regler iøvrigt. Årslønnen kan efter loven højst ansættes til 5.000 kr., hvilket beløb pristalsreguleres, sale-

des at det pr. 1. april 1958 udgør 7.250 kr. Denne erstatning tilkommer enken, selv om ægtefællerne, da ulykkestilfældet fandt sted, var separerede eller levede adskilt, når hustruen dog havde retskrav på underholdsbidrag fra manden. Endvidere kan der i henhold til § 39, stk. 1, nr. 4, under visse nærmere angivne betingelser ydes en efterladt enke erstatning, når ægtefællerne levede adskilt, da ulykkestilfældet fandt sted, og afdøde i løbet af de sidste 3 år har ydet underholdsbidrag til hustruen, uanset hun ikke havde retskrav over for manden, samt til en fraskilt hustru, når afdøde var tilpligtet at yde og faktisk ydede underholdsbidrag til hende.

Efterlades der foruden en ægtefælle børn, over for hvilke der i henhold til lov om offentlig forsorg påhviler afdøde forsørgelses- eller bidragspligt, tilkommer der hvert barn en efter det antal år, i hvilke den afdøde på dødsdagen ville have haft forsørgelsespligt over for børnene, beregnet erstatning på indtil normalt $1\frac{1}{2}$ gange afdødes årløn. - Den samlede børne- og enkeerstatning kan ikke overstige 7 gange den afdødes årløn beregnet efter ulykkesforsikringslovens regler iøvrigt.

De nævnte bestemmelser blev indtil 1949 administreret således, at direktoratet for ulykkesforsikringen i hvert enkelt tilfælde - som hovedregel efter forhandling med pågældende - traf bestemmelse om, hvordan der skulle forholdes med erstatningsbeløbet. Resultatet af forhandlingerne blev oftest, at den pågældende straks fik et mindre beløb udbetalt til dækning af øjeblikkelige forpligtelser, medens resten båndlagdes i et pengeinstitut på vilkår, at et bestemt månedligt beløb kunne hæves og intet derudover uden direktoratets samtykke. Såfremt de pågældende godtgjorde over for direktoratet, at udbetaling af et større beløb - eventuelt hele erstatningsbeløbet - ville være af betydning for at sikre en fremtidig forsørgelse, f. eks. køb af en forretning eller fast ejendom, gav direktoratet tilladelse til udbetaling. En af direktoratet foretagen undersøgelse over således udbetalte kapitalerstatninger i årene 1934-1946 viser imidlertid, at erstatningerne meget ofte ikke har virket efter hensigten, idet pengene hyppigt er gået tabt eller simpelt hen er brugt til at leve for.

Siden 1949 har afgørelsen af de enkelte sager været lagt ud til de sociale udvalg - bortset fra personer bosat i København og Frederiksberg, for hvilke direktoratet stadig træffer af-

gørelse - men det er af forsigtighedshensyn pålagt de sociale udvalg altid at båndlægge beløbene til udbetaling i månedlige rater - svarende til invalidepensionens størrelse - og kun frigive større beløb, såfremt det kan godtgøres, at udbetalingen kan sikre pågældendes forsørgelse.

I forbindelse med en almindelig å jourføring af ulykkesforsikringslovens bestemmelser - herunder en forhøjelse af det for årlønnen gældende maksimum — overvejes det at ændre kapitalerstatningssystemet til et rentesystem. I stedet for kapitalerstatninger overvejer man at yde de pågældende en årlig rente af 35 pct. af afdødes årløn beregnet efter ulykkesforsikringslovens regler iøvrigt, men således at denne rente i de første 2 år suppleres med et tillæg på 20 pct. af årlønnen, og således at der, såfremt direktoratet med henblik på en bedring af enkens erhvervsmæssige eller økonomiske forhold skønner det formålstjenligt, samtidig med udbetalingen af renten åbnes adgang til at udbetale et forskudsbeløb svarende til højst 3 års rente. Bestemmelserne tager sigte dels på at bevare forsikringsydelsen, dels på fortsat at have mulighed for at stille et større beløb til rådighed til bedring af pågældende enkens erhvervsmæssige forhold. Børneerstatningen fastsættes til en årlig rente af indtil 10 pct. af afdødes årløn indtil barnets fyldte 18. år. - Den samlede renteydelse til enke og børn, bortset fra tillægget på 20 pct. i de første 2 år, kan ikke overstige 55 pct. af afdødes årløn.

Såfremt enken indgår nyt ægteskab, bortfalder renten og afløses med et beløb, der svarer til 3 års rente. Derimod bortfalder renten ikke, når pågældende opfylder betingelserne for at oppebære folke- eller invalidepension, idet man på grund af rentens karakter af privat forsikringsydelse har anset det for rettest at lade udbetalingen være uafhængig af en offentlig ydelses indtræden.

C. Tjenestemandsløvgivningens hovedbestemmelser om efterindtægt og enkepension.

Efter lov nr. 154 af 7. juni 1958 om lønninger og pensioner m. v. til statens tjenestemænd har reglerne om efterindtægt og pension for tjenestemandens efterladte enke følgende hovedindhold:

1) Efterindtægt.

I henhold til § 75 er enken (eller såfremt der ikke er en enke, eventuelle uforsørgede børn

under 18 år) efter en tjenestemand - hvad enten denne var i aktiv tjeneste, på ventepenge eller pensioneret — berettiget til efterindtægt i 3 måneder efter mandens død. Denne efterindtægt udgør månedlig det samme beløb, som ægtefællen modtog før dødsfaldet. Såfremt afdøde havde tjenestebolig, har enken - eller andre til efterindtægt berettigede — endvidere ret til at blive boende i denne i 3 måneder. Efterindtægten udstrækkes til 12 måneder, såfremt tjenestemandens død er en umiddelbar følge af tilskadekomst i tjenesten.

2) Enkepension.

Efter lovens § 49, jfr. § 64, stk. 1, tilkommer der normalt enker efter tjenestemænd ret til pension. Dennes størrelse er afhængig af størrelsen af mandens lønningsindtægt, af hans pensionsalder samt af ægteskabets varighed.

a) Lønningsindtægtens størrelse.

Efter bestemmelserne i § 64, stk. 2, beregnes enkepensionen på grundlag af størrelsen af mandens lønningsindtægt, i hvilken der indgår den af ham indenfor vedkommende lønramme, jfr. § 84, sidst oppebårne løn samt pensionsgivende personlige tillæg, men derimod ikke f. eks. honorarer eller stedtillæg.

Af det lønbeløb, hvoraf enkepensionen således beregnes, kommer imidlertid kun de første 6.000 kr. af indtægten fuldt ud i betragtning. Af de følgende 6.000 kr. indgår kun 95 pct. i beregningen, af de næste 6.000 kr. kun 80 pct. og af beløb over 18.000 kr. kun 55 pct.

Dette kan opstilles i følgende tabel:

Lønnings indtægt	Heraf indgår i enkepensionsberegningen	
	Abs.	Pct.
6.000 kr.	6.000	100
12.000 kr.	11.700	97,5
18.000 kr.	16.500	91,7
24.000 kr.	19.800	82,5
30.000 kr.	23.100	77,0

Pensionsalder	Lønindtægt 8.000 kr.		Lønindtægt 12.000 kr.		Lønindtægt 18.000 kr.	
	Abs.	Pct.	Abs.	Pct.	Abs.	Pct.
under 7 år.....	2.765	34,6	4.095	34,1	5.775	32,1
7-12 år.....	3.002	37,8	4.446	37,1	6.270	34,8
12-16 år.....	3.239	40,5	4.797	40,0	6.765	37,6
16-20 år.....	3.476	43,5	5.148	42,9	7.260	40,3
20-24 år.....	3.713	46,4	5.499	45,8	7.755	43,1
24-28 år.....	3.950	49,4	5.850	48,8	8.250	45,8
28-32 år.....	4.187	52,3	6.201	51,7	8.745	48,6
32 år og derover.....	4.424	55,3	6.552	54,6	9.240	51,3

Det vil således ses, at den andel af lønnen, der indgår ved beregningen af enkepensionen, er faldende med stigende indtægt.

b) Mandens pensionsalder.

Såfremt manden endnu ikke ved dødsfaldet var pensionsberettiget, hans pensionsalder var 0 år, det vil i praksis sige, at han ikke havde været tjenestemand i 5 år efter det fyldte 30. år, har enken ikke ret til pension, undtagen i tilfælde af at manden omkommer som følge af tilskadekomst under tjenesten eller oppebar tilskadekomstpension.

Selv om enken således ikke modtager egentlig pension, er hun efter § 64, stk. 5, dog berettiget til at få udbetalt et beløb svarende til 2 års løn beregnet på grundlag af tjenstemændens sidst udbetalte lønningsindtægt. Denne ydelse udbetales enken fra udløbet af efterindtægtsperioden med månedlige beløb, der ikke overstiger den til laveste pensionsalder svarende enkepension på udbetalingstidspunktet. Det kan dog tillades, at udbetaling finder sted over en kortere periode eller på een gang, såfremt det godtgøres, at hensynet til enkens fremtidige erhvervsvirksomhed gør det fornødent eller i høj grad ønskeligt.

Såfremt enken er berettiget til pension efter den afdøde tjenestemand, udgør enkepensionen følgende procent af det beløb, der i henhold til det under a) anførte indgår i pensionsberegningen:

Når mandens pensionsalder udgjorde under 7 år.....	35	pct.
fra 7-12 år.....	38	-
fra 12-16 år.....	41	-
fra 16-20 år.....	44	-
fra 20-24 år.....	47	-
fra 24-28 år.....	50	-
fra 28-32 år.....	53	-
32 år og derover.....	56	-

Eksempelvis er det herefter i den følgende tabel anført, hvor stor enkepensionen efter udløbet af efterindtægtsperioden vil blive ved forskellige lønningsindtægter:

Da pensionsalderen tidligst begynder at løbe fra det fyldte 35. år, kan den maksimale enkepension normalt først opnås, når manden ved dødsfaldet var fyldt 67 år.

Enkepensionen beregnet efter de foranstående regler skal efter § 65 i det mindste udgøre 3.500 kr. årligt, hvis den da ikke herved bliver større end halvdelen af den lønningsindtægt, som manden sidst oppebar. Er dette tilfældet, bliver enkepensionen at fastsætte lig med nævnte halvdel.

Såfremt enken er fyldt 62 år, **vil** hun i henhold til folkeforsikringsloven være berettiget til at modtage folkepension. Denne vil, såfremt hun er 67 år, enten være mindstebeløbet (for tiden 720 kr. årligt) eller, såfremt hendes øvrige indtægt (inkl. statspensionen) er mere beskeden, indtægtsbestemt folkepension. Såfremt hun ikke er fyldt 67 år, vil den alene kunne være indtægtsbestemt folkepension. Det må i denne forbindelse erindres, at indtægtsbestemt folkepension i disse tilfælde vil blive reduceret med det særlige 20 pct. fradrag, der efter folkeforsikringslovens § 41, stk. 4, gælder for tjenestemandspensioner.

Endelig kan det bemærkes, at enken, såfremt hun har børn under 18 år (undtagelsesvis 24 år), modtager et tillæg, der pr. barn årligt udgør 1.500 kr.

c) *Ægteskabets varighed.*

Efter § 67 er en tjenestemandens enke uberet-

tiget til enkepension, hvis ægteskabet er indgået efter mandens 60. år eller på hans dødsleje, eller efter at han er afskediget med pension eller ventepenge, uden at genindtrædelse i stats-tjenesten har fundet sted.

Endvidere er det i § 64, stk. 3, bestemt, at det er en betingelse for, at pensionen kan beregnes efter en pensionsalder på 20-24 år, at ægteskabet har bestået i mindst 10 år, en pensionsalder på 24-28 år, at det har bestået i mindst 15 år, en pensionsalder på 28-32 år i mindst 20 år og en pensionsalder på 32 år og derover i mindst 25 år. Omkommer manden som følge af tilskadekomst i tjenesten, eller er han afgået med tilskadekomstpension, bortfalder denne betingelse dog.

Efter en af Det statistiske Departement i 1955 foretagen opgørelse udgjorde antallet af tjenestemænd i staten ca. 55.000, hvoraf ca. 48.000 var mænd og ca. 7.000 kvinder. Af mændene var ca. 43.000 gifte. Dette betyder, at 43.000 gifte kvinder har ret til efterindtægt ved mandens død. Hertil kommer yderligere et antal kvinder, der er gift med pensionerede tjenestemænd. De allerfleste af disse kvinder er endvidere berettiget til enkepension. En lignende stilling indtager i denne henseende kvinder, der er gift med tjenestemænd i folkeskolen og folkekirken samt tjenestemænd i mange kommuner.

II. SAMSPILLET MELLEM FORSORGSLOVENS 8 282 OG SÆRORDNINGERNE.

I dette underafsnit undersøges det, hvorledes de i forrige underafsnit I omtalte særordninger — nemlig funktionærlovens, de private pensionsordningers, ulykkesforsikringslovens og statsjernetemandslovgivningens særordninger — virker i forhold til den almindelige bestemmelse i forsorgslovens § 282 om hjælp til enker. Medens man i underafsnit I gennemgik, under hvilke betingelser enker kunne blive berettigede til ydelser efter de nævnte særordninger, **vil** man i dette underafsnit navnlig komme ind på ydelsernes størrelse, fordi det er dette, som afgør, om ydelserne udelukker hjælp efter forsorgslovens § 282, eller om de kan kombineres med hjælp efter § 282.

Der gives først under A en oversigt over hjælpen efter forsorgslovens § 282 og over ydel-

serne efter de fire særordninger; under B 1) gennemgås forholdet mellem § 282's hjælp og særordningernes ydelser i overgangstiden efter mandens død; under B 2) det tilsvarende forhold vedrørende underholdshjælpen i § 282 og særordningernes ydelser og endelig under B 3) forholdet mellem uddannelseshjælp efter § 282 og særordningernes ydelser.

A. Hjælpen efter forsorgslovens § 282 og ydelserne efter særordningerne.

1) *Størrelsen af hjælpen efter forsorgslovens § 282.*

Efter bestemmelsen i forsorgslovens § 282 er der som omtalt i afsnit 4 åbnet mulighed for at

yde overgangshjælp som særhjælp i 13 uger, i særlige tilfælde i indtil $\frac{1}{2}$ år, efter mandens død til alle enker. Denne hjælp ydes efter samme principper, som gælder for hjælpen til tuberkuloseramte, indkaldte værnepligtige m. fl., således at trangsbetømmelsen for ydelse af denne hjælp er væsentlig lempet i forhold til den trangsbetømmelse, der lægges til grund ved udbetaling af kommunehjælp. Hjælpen udgør for tiden 278 kr., 264 kr. og 242 kr. månedlig i henholdsvis kommunegruppe I, II og III. Udover denne hjælp vil der imidlertid kunne ydes hjælp til betaling af husleje, til afdrag på gæld stiftet til erhvervelse af genstande anskaffet til pågældendes husførelse samt til fortsættelse af eventuel mindre erhvervsvirksomhed, således at hjælpen kan blive ret omfattende.

Efter overgangshjælpens ophør er der efter forsorgslovens § 282, stk. 4, linder visse betingelser mulighed for at yde underholdshjælp i form af særhjælp dels til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 50. år, dels til enker og andre enlige kvinder med børn under 18 år. Til denne sidste gruppe kan hjælpen eventuelt fortsættes, efter at det sidste barn er fyldt 18 år, forudsat at kvinden på dette tidspunkt selv er fyldt 45 år.

Hjælpen er fastsat til at skulle have det samme omfang som den kommunehjælp, der ville kunne ydes efter forsorgslovens § 297, stk. 1 og 2. Dette betyder, at der maksimalt vil kunne udbetales en understøttelse svarende omtrent til folkepensionen til enlige, d. v. s. ca. 3.528 kr., ca. 3.384 kr. og ca. 3.096 kr. årligt i de 3 kommunegrupper, hvortil kommer børnebidrag svarende til enkebørnsbidraget. Hjælpen udbetales efter tilsvarende regler, som gælder for kommunehjælp, bortset fra de tilfælde hvor pågældendes indtægt stammer fra arbejde på nedsat arbejdstid.

2) Størrelsen af ejlerindtægt og pension efter funktionærloven og de private pensionsordninger.

For at få et indtryk af, hvor stor efterindtægt og enkepension der kan antages at blive udbetalt efter den i underafsnit I A omtalte særordning for funktionærerne, er det nødvendigt at tilvejebringe visse oplysninger om disses lønforhold. Som udgangspunkt må her anvendes de indtægtsoplysninger, der findes for funktionærer i skattestatistikken. Efter denne må man regne med, at langt størstedelen af de

mandlige funktionærer, der er forsørgere, har skattepligtige indkomster fra knap 8.000 kr. og derover årligt. Selvom der er tale om en ret betydelig spredning af funktionærerne med indtægter på over 8.000 kr., synes det ikke ganske urimeligt til nærværende brug at regne med, at der i hvert fald er to betydelige grupper med henholdsvis knap 8.000 kr. og ca. 12.000 kr. i årlig skattepligtig indtægt. Tages der hensyn til, at disse beløb er reduceret med betalte skatter, kontingenter, forsikringspræmier (bl. a. til pensionering) m. v., når man til, at de to grupper har en bruttoindtægt på omkring henholdsvis 10.000 kr. og 17.000 kr. årligt. Antallet af kvinder, der bliver enker efter funktionærer i den første af disse grupper, må dog anses for meget ringe.

I forhold til funktionærlovens bestemmelser om efterindtægt skulle man herefter kunne regne med, at der i hvert fald findes to betydelige grupper, for hvilke den månedlige efterindtægt vil ligge på godt 800 kr. og ca. 1.400 kr. Det er dog givet, at der vil være et meget betydeligt antal tilfælde, hvor efterindtægten vil variere endog særdeles kraftigt fra disse beløb.

I forhold til de private pensionsordninger må det erindres, at det drejer sig om ordninger opbygget på et rent forsikringsmæssigt grundlag. Dette betyder, at de beløb, der er sikret i pension, vil være tegnet på et eller andet tidligere tidspunkt, og ligger tegningen blot 10-15 år tilbage i tiden, vil der naturligvis være tale om et helt andet og langt lavere grundlag end nu. Selvom der tegnes tillægspolicer, der har til formål at føre pensionen à jour, må der i de fleste tilfælde regnes med, at såvel egenpension som enkepension nu vil ligge på et niveau, der svarer til en væsentlig lavere del af den faktiske løn end på tegningstidspunktet.

Med dette som baggrund har man ikke ment at kunne angive størrelsen af nogle typiske enkepensioner, hvorfor man har måttet indskrænke sig til - til brug i det følgende — som en illustration at regne med årlige beløb på ca. 2.400 kr. og ca. 3.600 kr.

3) Størrelsen af en enkerente.

forsikringsmæssig

Ved den nævnte gennemgang af forholdet mellem efterladteerstatninger i henhold til ulykkesforsikringsloven på den ene side og bestem-

melserne i forsorgslovens § 282 på den anden side forekommer det rimeligt at gå ud fra rentesystemet, som man overvejer at indføre for efterladteerstatningerne i henhold til ulykkesforsikringsloven. Enkerenten tænkes som nævnt fastsat til 35 pct. af afdødes årsløn, beregnet efter ulykkesforsikringslovens regler iøvrigt. Enkerenterne vil således blive udbetalt med varierende beløb, afhængig af den afdødes årsindtægt. Efter de gældende regler beregnes den væsentligste del af efterladteerstatningerne på grundlag af det i loven angivne maksimum for årslønnen, idet flertallet af de i forbindelse med ulykkestilfælde under arbejde omkomne, navnlig i industrien, har haft en årsindtægt, der lå over det i loven angivne maksimum. Også efter indførelsen af et eventuelt rentesystem må man gå ud fra, at en væsentlig del af enkerenterne vil blive beregnet på grundlag af årslønnens maksimum. Da der endnu ikke er taget stilling til fastsættelsen af det fremtidige maksimum for årslønnen, kan det fremtidige absolute maksimumsbeløb for enkerenten efter et eventuelt rentesystem ikke opgives. Man har derfor blot til illustration for det følgende regnet med, at en enkerente på 35 pct. af årslønnen svarede til folkepensionen for enlige i København. Den ville herefter pr. 1. april 1958 udgøre et beløb af 3.528 kr. årligt. Går man herefter ud fra, at en enke vil have ret til enkerente, beregnet på grundlag af maksimum for årslønnen, og at dette vil medføre en enkerente på det nævnte beløb på 3.528 kr., svarende til 35 pct. af årslønnen, og at der hertil vil komme et tillæg på 20 pct. af årslønnen, vil den samlede rente blive på 5.544 kr. årligt de 2 første år. Har enken børn, vil renten kunne stige til maksimalt 75 pct. af årslønnen eller i det anførte eksempel 7.560 kr. årligt. Renten vil herefter blive udbetalt med et månedligt beløb af 294 kr., evt. 462 kr. eller 630 kr.

4) Størrelsen af efterindtægt og enkepension fastsat at ens tjenestemænd.

Efter loven af 7. juni 1958 er den laveste lønningsklasse 1. lønningsklasse, hvor laveste løn udgør 6.300 kr. årligt. Ufaglærte arbejdere er i 3. lønningsklasse, hvor begyndelseslønnen er 10.440 kr. årligt. Hertil kan der ydes visse tillæg som stedtillæg og personlige tillæg. En indtægt på 6-700 kr. månedlig vil således i almindelighed stå til rådighed for enken efter

en tjenestemand i de første 3 måneder efter mandens død.

Ved sammenligningen af forholdet mellem enkepension og forsorgslovens § 282 vil det være rimeligt at tage sit udgangspunkt i den nævnte 3. lønningsklasse, hvorfra mange tjenestemænd afgår med pension. Den laveste enkepension på 35 pct. af den del af lønningsindtægten, hvoraf pensionen beregnes, vil her udgøre 4.179 kr. årligt, og den højeste pension 6.901 kr. årligt. Da denne højeste pension kun opnås, såfremt manden ved dødsfaldet var mindst 67 år, vil de fleste enker med ret til denne pension dog være over den alder, der giver adgang til folkepension. Til pensionen ydes der børnetillæg på 1.500 kr. årligt for hvert barn.

B. Forholdet mellem hjælpen efter forsorgslovens § 282 og særordningernes ydelser.

1) Overgangstiden efter mandens død.

Den første af de behovssituationer, man har opstillet for enkerne, er knyttet til tiden umiddelbart efter mandens død. Det er her åbenbart, at der vil vise sig særlige vanskeligheder, dels fordi familiens indtægter kan regnes at gå ned, uden at enken umiddelbart kan forøge sine egne indtægter eller nedsætte sine faste udgifter, dels fordi netop den første tid kan medføre, at der rejses særlige økonomiske krav til enken.

a) Funktionærloven og de private pensionsordninger.

Funktionærlovens efterlønsordning tager specielt sigte på netop denne situation, idet enken efter en funktionær som hovedregel vil have ret til af den tidligere arbejdsgiver at få udbetalt mandens hidtidige løn ubeskåret i 3 måneder. Det er ikke helt klart, fra hvilket tidspunkt enkepensionen fra de private pensionsordninger kommer til udbetaling, men det er dog oplyst, at dette i hvert fald efter visse af de eksisterende pensionsordninger finder sted straks fra dødsfaldet, uanset at der her udbetales efterløn. I disse tilfælde vil enkens indtægt altså ikke blot være uforandret den samme som familiens tidligere indtægt, men endog i de 3 måneder være højere.

Holder man sig nu til de to indtægtsgrupper for funktionærer, der er opstillet foran under

A 2, vil der altså pr. måned kunne blive tale om følgende udbetalinger:

1. 800 kr. i efterløn, der i visse tilfælde forøges med f. eks. 200 kr. i privat pension til ialt 1.000 kr.
2. 1.400 kr. i efterløn, der i visse tilfælde forøges med f. eks. 300 kr. i privat pension til ialt 1.700 kr.

Der vil normalt ikke til de her omhandlede funktionærenker kunne udbetales hjælp efter forsorgslovens § 282, jfr. at det i socialministeriets cirkulære af 10. juni 1955 er udtalt, at så længe efterindtægt oppebæres, jfr. funktionærlovens § 8, vil overgangshjælp normalt ikke kunne ydes.

Ved fastsættelsen af hjælpen tages lønindtægt fuldt ud i betragtning i modsætning til, hvad der gælder for hjælp til tuberkuloseramte og værnepligtige, hvor kun halvdelen af arbejdsindtægten medregnes. Dette vil medføre, at den almindelige underholdshjælp i overgangstiden kun ganske undtagelsesvis vil kunne ydes til enker efter funktionærer i den tid, de får efterløn, og i hvert fald ikke vil kunne udbetales til kvinder med indtægter i en af de foran under A 2 nævnte grupper. Der vil kunne forekomme tilfælde, hvor en overgangshjælp af den specielle art til afdrag på gæld m. v. vil kunne ydes som supplement til en efterløn, selvom også dette vil være en undtagelse, da der normalt ikke sker nogen ændring i familiens økonomiske stilling, så længe lønindtægten bevares.

b) Ulykkesforsikringsloven.

Der vil i mange tilfælde ikke kunne udbetales overgangshjælp efter § 282 i forsorgsloven til enker, der oppebærer enkerente efter ulykkesforsikringsloven. Enkerenten skal fradrages fuldt ud i hjælpen efter forsorgsloven, og den almindelige underholdshjælp i overgangstiden efter forsorgslovens § 282 vil derfor ikke kunne udbetales til enker, der oppebærer enkerente med de forannævnte beløb. Såfremt enken oppebærer en lavere enkerente på grund af, at mandens årsindtægt lå lavere end maksimum, vil der kunne blive tale om at yde hjælp efter forsorgslovens § 282 som supplement til enkerenten.

Da enkerenten højst kan udgøre 55 pct., eller hvis der er børn, højst 75 pct. af afdødes årsløn, og der således bliver tale om en betydelig nedgang i indtægten, vil der kunne forekomme

en del tilfælde, hvor den særlige overgangshjælp til betaling af gæld m. v. kan ydes som supplement til en enkerente.

c) Tjenestemandsløvgivningen.

Den almindelige underholdshjælp i overgangstiden vil ikke kunne ydes til tjenestemandsenker med efterindtægt, og den særlige hjælp til betaling af gæld m. v. vil kun undtagelsesvis kunne ydes, da der normalt ikke sker nogen ændring i familiens økonomiske stilling, så længe efterindtægten oppebæres.

2) Underholdshjælpen efter overgangsperiodens udløb.

Efter overgangsperioden må enken antages at skulle have tilpasset sig et nyt - eventuelt lavere - leveniveau. Imidlertid er det givet, at der også her kan blive tale om særlige trans-situationer, der rammer enker, netop fordi de er *blevet enker*. Hovedtilfældene, hvor trang med en væsentlig sandsynlighed kan opstå, omfatter enker, der bliver enker i en forholdsvis sen alder eventuelt efter lang tids ægteskab, hvor de har været borte fra arbejdsmarkedet, samt enker med flere børn, der af hensyn til børnepasningen kun med betydelige vanskeligheder kan tage arbejde uden for hjemmet.

a) Private pensionsordninger.

Såfremt enker i disse grupper er enker efter funktionærer, vil der i nogle tilfælde være tale om, at der udbetales en enkepension efter en privat pensionsordning. Regner man til illustration med de to funktionærgrupper, der er nævnt foran under A 2, skulle der for disse kunne blive tale om en privat enkepension på henholdsvis ca. 2.400 kr. og ca. 3.600 kr. årligt.

Enkepension fra en privat pensionsordning vil normalt medføre en 100 pct.'s nedsættelse i den offentlige hjælp. Set i forhold til de foran opstillede eksempler betyder dette, at enker, der modtager 2.400 kr. om året i pension, vil kunne få denne suppleret op med underholdshjælp efter § 282, såfremt de ikke har andre indtægter af væsentlig størrelse. Enker med pension på 3.600 kr. om året vil derimod normalt ikke kunne få underholdshjælp efter denne bestemmelse.

b) Ulykkesforsikringsloven.

Også efter udløbet af den periode, i hvilken der kan oppebæres en overgangshjælp efter for-

sorgslovens § 282, vil en enke med enkerente kunne oppebære den forhøjede rente på 55 pct. af årslønnen, idet denne rente ydes i 2 år efter renteudbetalingens påbegyndelse.

En enkerente i henhold til ulykkesforsikringsloven vil normalt medføre en 100 pct.'s nedsettelse i den offentlige hjælp. Ser man herefter på forholdet mellem enkerenten og den løbende underholdshjælp efter forsorgslovens § 282 i det foran under A 3 nævnte eksempel, vil det fremgå, at en enke i det anvendte eksempel ikke vil kunne oppebære supplerende særhjælp, så længe hun oppebærer den forhøjede enkerente. Heller ikke når det særlige 20 pct.'s-tillæg efter to års forløb bortfalder, vil enken i det anførte eksempel kunne oppebære supplerende underholdshjælp, men i tilfælde hvor enkerenten beregnes på grundlag af en lavere årsindtægt, vil det kunne tænkes, at enken kan oppebære underholdshjælp som supplement til renten, navnlig hvis hun ikke tillige oppebærer børnerente.

c) Tjenestemand's/ovgivningen.

En enke med pension efter en tjenestemand i 3. lønningsklasse vil ikke kunne få pensionen suppleret med underholdshjælp efter forsorgslovens § 282, stk. 4. Da enkepensionen i almindelighed mindst skal udgøre 3.500 kr. årligt, vil tjenestemandsenker med pension i det hele normalt være udelukket fra at oppebære den nævnte underholdshjælp efter forsorgsloven.

3) Uddannelseshjælp.

En enke, der under ægteskabet helt eller delvis har forladt arbejdsmarkedet, vil, selv om hun hverken er særlig gammel ved enkestandens indtræden eller har flere mindreårige børn, ofte møde betydelige vanskeligheder, når hun atter ønsker at vinde indpas på arbejdsmarkedet. Dette skyldes flere forskellige forhold, men i nærværende forbindelse tænkes navnlig på, at

hendes tidligere uddannelse på grund af stedfunden udvikling kan være forældet samt på, at hun, såfremt hun aldrig har været uddannet, vil have særlige vanskeligheder, fordi det ofte er vanskeligt at finde ufaglært arbejde.

I denne situation opstår et særligt behov for ydelse af uddannelseshjælp såvel i form af underholdshjælp i den periode, hvor hun er uden arbejdsindtægt - eller kun får en mindre arbejdsindtægt - som i form af betaling af omkostningerne ved selve uddannelsen. Den forhøjede renteudbetaling efter ulykkesforsikringsloven i de første 2 år er tænkt indført med henblik på at skaffe enken midler til oplæring til et passende erhverv, således at hun kan skaffe sig en indtægt til supplerer af den fremtidige rente.

Spørgsmålet om relationerne mellem en ydelse efter de nævnte særordninger og en underholdshjælp under uddannelse er ganske det samme, som er omtalt foran under 2 om underholdshjælp, idet bestemmelserne om underholdshjælp efter § 282 næppe med rimelighed kan udformes forskelligt i de to tilfælde. I denne forbindelse skal det blot tilføjes, at underholdshjælp under uddannelse efter § 282, stk. 6, i dag kan udbetales også til enker, der ellers ikke opfylder alders- eller børnebetingelserne for at få underholdshjælp.

Efter forsorgslovens § 282, stk. 6, er der adgang til at yde hjælp til selve uddannelsen. I forbindelse med overvejelserne om ændring af ulykkesforsikringsloven er der påtænkt en ordning, hvorefter der skal være adgang for direktoratet for ulykkesforsikringen til at tillade, at der udbetales et forskudsbeløb svarende til højst 3 års rente. Et sådant forskudsbeløb er navnlig tænkt anvendt til investering i en forretningsvirksomhed eller fast ejendom og er ikke tænkt anvendt til egentlige uddannelsesmæssige formål. En egentlig uddannelseshjælp efter forsorgslovens § 282 vil nok kunne ydes som supplement til en ydelse efter de særlige ordnin-

6. afsnit

RÅDGIVNING AF ENLIGTBLEVNE KVINDER.

De foreliggende erfaringer med hensyn til en kvindes stilling, når hun er blevet enlig, bærer vidnesbyrd om, at hun har behov for at kunne henvende sig til nogen, der har tid til og mulighed for at yde hende bistand og vejledning med hensyn til de mange forskellige problemer, hun stilles overfor. Erfaringerne synes tillige at tyde på, dels at de enligblevne kvinder ikke har tilstrækkelig mulighed for at få vejledning i fornødent omfang, dels at den vejledningsmulighed, der er for hånden, ikke benyttes fuldt ud, antagelig fordi mange enligblevne kvinder ikke ved, hvor de skal henvende sig.

A. Tidligere undersøgelser af behovet for personlig rådgivning.

De undersøgelser, der har været foretaget tidligere af enkerne og andre enlige kvinders forhold, tyder på, at mange kvinder har haft brug for rådgivning om personlige og økonomiske forhold, og at de i mange tilfælde i høj grad har savnet en sådan rådgivning. I 1948 udsendes således en betænkning vedrørende foranstaltninger til forbedring af enkeres kår. Til grund for denne betænkning lå et erfaringsmateriale, der var tilvejebragt ved en enquête-mæssig undersøgelse af 470 københavnske enkers forhold i slutningen af 1945 og begyndelsen af 1946. Under denne undersøgelse anførte mange enker, at de efter dødsfaldet følte sig helt slået ud og ikke kunne tage sig sammen til noget som helst, ligesom nervesammenbrud ikke var ualmindelige. Mange enker oplyste, at deres virkekraft i de første år var lammet af chocket ved dødsfaldet, og at de ikke kom i gang med en uddannelse, da de havde arbejde -- selvom det i mange tilfælde kun var lavtlønnet rengøringsarbejde - som de kunne eksistere ved; mange udtalte, at deres eneste tanke var at få et eller andet arbejde. Adskillige fik ikke rettidigt søgt enkebørnsunderstøttelse og gik derfor glip

af pengene for den tid, der var gået. Nogle ønskede hjælp ved disponeringen over penge, der blev udbetalt fra livsforsikringer o. lign. Endnu på undersøgelsestidspunktet var der mange spørgsmål, som enkerne følte sig usikre overfor og søgte oplysning om hos de udsendte socialrådgivere. Enkerne klagede da også i stort tal over manglende rådgivere ved og efter dødsfaldet. De havde selvfølgelig af og til god støtte fra familien, men ofte havde de ikke villet søge bistand der, og ofte havde de slet ikke haft nogen at rådføre sig med.

På grundlag af de oplysninger, der var indkommet ved undersøgelsen, blev det i betænkningen foreslået, at der skulle udarbejdes et lille skrift, der gjorde rede for enkeres rettigheder, oplyste om de myndigheder, de skulle henvende sig til for at opnå de forskellige goder, og understregede eventuel forældelse af rettigheder ved at vente med at fremsætte kravene. Et sådant skrift skulle udsendes til hver eneste enke ved dødsfaldets anmeldelse.

Betænkningen foreslog endvidere oprettelse af stillinger i de større byer for socialrådgivere, hvis opgave det skulle være at besøge enker kort efter dødsfaldet for at bistå dem, der måtte ønske det, med råd og vejledning vedrørende ordningen af deres forhold og omordningen af deres liv. Hvis udvalgets forslag om hjælp til uddannelse o. s. v. blev gennemført, ville det være af særlig betydning, hvis sådanne socialrådgivere ved samtale med enkerne kunne få dem til at indse de goder, de på langt sigt ville opnå ved en uddannelse fremfor et liv med lavt betalt rengøringsarbejde o. lign. Socialrådgiverinstitutionen burde efter forslaget være underlagt socialministeriets ledelse.

I januar 1949 foretog Århus kommunes statistiske kontor en undersøgelse af godt 300 enlige mødres kår i Århus. Også denne undersøgelse gav oplysninger om behovet for en rådgiver i økonomiske og sociale spørgsmål. 40 pct.

af samtlige havde haft en rådgiver, medens andre 40 pct. angav, at de havde savnet en rådgiver.

Det havde i de fleste tilfælde været slægtninge, der havde optrådt som rådgivere. Socialkontoret havde kun været rådgiver for ganske få. En stor del af de ugifte mødre havde været i forbindelse med mødrehjælpen angående faderskabssagen, og en del havde også iøvrigt fået råd og vejledning her.

Betænkningen om den enlige moder, der udkom i 1953, bygger ligeledes på et erfaringsmateriale, der er tilvejebragt gennem en enguëtemæssig undersøgelse. Undersøgelsen blev foretaget i 1949 og omfattede godt 700 enlige mødre med børn under 18 år. Undersøgelsen omfattede kun København, men blev suppleret med en i 1950 foretagen undersøgelse af et halvt hundrede enlige mødres forhold i Hjørring. Godt halvdelen af kvinderne havde på undersøgelsestidspunktet ingen rådgiver, medens ca. 1/4 angav at have savnet en rådgiver. Blandt kvindernes forslag til forbedringer nævntes oprettelse af kontorer med socialrådgivere, som enlige mødre kunne rådføre sig med, et offentligt vejledningskontor og besøg af en rådgiver hos moderen kort efter, at hun blev alene. Endvidere nævntes vejledning i udfyldning af skemaer til offentlige myndigheder.

I betænkningen udtales, at enquëten viser, at en ikke ubetydelig del af mødrene føler et savn på det heromhandlede område. Det må desuden antages, at behovet er større, end tallene viser. Dels gav materialet jo ikke oplysning om behovet på det tidspunkt, hvor mødrene blev enlige, og hvor trangen til råd og vejledning var særlig stor, dels var der efter betænkningens mening uden tvivl et latent behov hos mange, der på grund af manglende oplysning kom i vanskeligheder eller gik glip af rettigheder, de var uvidende om.

I betænkningen nævnes en række myndigheder og institutioner, der giver de enlige mødre råd med hensyn til personlige, sociale og økonomiske forhold. Der nævnes således mødrehjælpen, hvor i første række de ugifte mødre henvender sig. Endvidere nævnes Studentersamfundets retshjælp for ubemidlede i København, Århus og enkelte andre større provinsbyer.

Herudover påhviler det andre offentlige myndigheder, som mødrene kommer i berøring med, f. eks. overøvrighed, politi, arbejdsanvisning og sociale udvalg at yde fornøden vejledning, og hvis der bliver tillagt enken en erstatning i hen-

hold til ulykkesforsikringsloven, ydes der af direktoratet for ulykkesforsikringen bistand til anbringelse og administration af erstatningen. Drejer det sig imidlertid om andre former for erstatning, f. eks. i anledning af færdselsulykker, gælder ulykkesforsikringslovens regler normalt ikke, og disse enker vil da ofte stå uden vejledning med hensyn til anvendelsen af deres erstatning.

Yderligere nævnes Dansk Kvindesamfunds rådgivningskontor for kvinder i København og pastor Dam Henriksens kontor for personlig rådgivning samt den rådgivningsvirksomhed, der udøves fra frihedsfondens side. Frihedsfonden har således ofte foretaget en samling af enkens gæld og om fornødent etableret en afdragsordning, og undertiden er der tilvejebragt et helt nyt hjem for et begrænset beløb.

Betænkningen anbefaler, at der gives støtte af offentlige midler til sådanne kontorer for familierådgivning og personlig rådgivning, som findes betryggende ordnet, og som dækker et behov i befolkningen det pågældende sted. I betænkningen anbefales endvidere en udbygning af det bestående tilsyn med børn uden for ægteskab med det formål på frivilligt grundlag at yde de enlige mødre råd og vejledning i deres opdragelsesproblemer og andre problemer særlig i overgangstiden.

I betænkningen henvises endvidere til det tidligere nævnte forslag i enkebetænkningen om oprettelse af stillinger for socialrådgivere, hvis opgave det skulle være at besøge enker kort efter dødsfaldet for at bistå disse.

I betænkningen omtales endelig, at der savnes en mere almindelig vejledning for kvinder, der bliver enlige mødre, om hvilke rettigheder de har, og hvor de kan henvende sig med deres forskellige vanskeligheder. Betænkningen tiltræder forslaget i enkebetænkningen om udarbejdelse af en pjece og mener, at der bør udleveres sådanne pjecer til alle enlige mødre samt muligvis også til forhen gifte uden børn. Betænkningen anbefaler derfor, at der ydes offentligt tilskud til fremskaffelse af sådanne pjecer, der bør udarbejdes under fornøden kontrol af de interesserede myndigheder. Pjecen skulle indeholde en kort og letfattelig fremstilling af de retsregler, der har betydning for den enlige moder, herunder supplerende oplysninger om de enkelte civilstandsgruppers særlige problemer, og give anvisning på, hvilken hjælp moderen kan få, samt indeholde en fortegnelse over de myndigheder, til hvilke hun skal henvende sig, og hvor og når de træffes. Yderligere bør om-

tales, hvilke muligheder der findes for uddannelse eller omskoling, og hvordan disse kan søges. Udbredelsen kan ske ved, at pjecerne fremlægges på offentlige kontorer m. v., hvor de enlige mødre kommer, men måske burde det tillige pålægges myndighederne at udsende sådanne pjecer til rette vedkommende, såsnart de får kendskab til, at de pågældende er blevet enlige mødre, ved dødsfaldets anmeldelse, dommens afsigelse, bevillingens udfærdigelse eller fødsels anmeldelse.

Det tilføjes i betænkningen, at de spørgsmål, der her behandles, er af en sådan karakter, at det ikke er muligt at opstille en samlet plan for, hvordan de rådgivende foranstaltninger kan tænkes organiseret for hele landets vedkommende. Det var kommissionens opfattelse, at de eksisterende offentlige organer så vidt muligt må påtage sig rådgivende arbejde, men at de private og delvis private virksomheder, som er udsprunget af et stort behov hos befolkningen, tillige gennem offentlig støtte bør få mulighed for at arbejde videre og udbygges.

Den i betænkningen om den enlige moder omtalte, af frihedsfonden udfoldede virksomhed har chefredaktør Hakon Stephensen givet en nærmere redegørelse for i Socialpolitisk Forenings medlemsblad for januar 1951. Det omtales her, at der i loven om erstatning til besættelsestidens ofre er hjemmel til at yde mere varige understøttelser til enker efter mænd, der er omkommet under frihedskampen, og at frihedsfonden derfor ikke har haft fornødent at beskæftige sig med varige understøttelser. Men fonden har ydet en supplerende hjælp og har i denne forbindelse i vidt omfang ydet familierådgivning for de pågældende enker. Fonden har ydet såvel økonomisk som praktisk bistand til at få gennemført en sanering af familiens eventuelle gæld og ligeledes til etablering af et nyt hjem i tilfælde, hvor det gamle hjem var smuldret hen. Fonden har i nogle tilfælde måttet gøre dette næsten uden bistand fra vedkommende enke. Gennem den ydede bistand har man kunnet genskabe initiativt og evnen til at klare sig selv hos familier, der forud stod ganske uden noget initiativ og således måtte blive en varig byrde for den almindelig forsorg. Fonden har for besættelsestidens enker gennemført en fuldstændig gennemgang af alle eksisterende tilfælde. Erfaringen har vist, at hver sag gennemsnitlig i starten fordrer 3 dages arbejde for en kyndig socialrådgiver, hvis man skal regne med at nå til bunds og skabe forudsætningerne

for at etablere de hjem, hvor nyordning er nødvendig. Til gengæld vil en kyndig socialrådgiver, når materialet foreligger gennemarbejdet på tilfredsstillende vis, kunne holde en betryggende kontakt med omkring 100 enker og således være til rådighed for fortsat bistand i en periode efter nyetableringen. Det anføres, at man har fremført den indvending, at forsorgsarbejdet normalt ikke bør være af varig karakter, men kun skulle være parat til at sætte ind i de tilfælde, hvor der søges rådgivende assistance. Det bemærkes heroverfor, at der går for meget i stykker for de vanskeligst stillede, før de henvender sig, og dette fordrer senere mere kostbar retablering. Man må huske, det drejer sig om mødre, der står alene med børn og derfor har behov for rådgivende bistand, om ikke andet så blot et fornuftigt menneske at tale med.

B. Gennemførte rådgivningsforanstaltninger.

De enligt stillede kvinders behov for rådgivning har ført med sig, at de myndigheder, der administrerer den sociale lovgivning, ikke alene har ydet en rent økonomisk hjælp, men i mange tilfælde tillige har søgt at give en praktisk håndsrækning.

I socialministeriets cirkulære af 10. juni 1955 om forsorgslovens § 282 er det således udtalt, at det sociale udvalg i det omfang, det er muligt, bør give moderen råd og vejledning med hensyn til ordningen af hendes forhold samt oplysning om eventuelle rettigheder, der tilkommer hende, således at der i fornødent omfang sker henvisning til vedkommende myndigheder eller institutioner, såsom skifteretten, skattevæsenet, retshjælpen, evt. mødrehjælpen, direktoratet for ulykkesforsikringen, forsikrings-selskaber m. v. Hvor trang foreligger, og udvalget er indstillet på at yde hjælp, vil det ofte være hensigtsmæssigt som et led i saneringen af pågældendes forhold at optage forhandling med eventuelle kreditorer med henblik på at opnå en rimelig ordning vedrørende gældsforpligtelser, eventuelt en samling af gælden med en fast afdragsordning. Det udtales videre, at ved sagens behandling, både hvor det drejer sig om overgangshjælp og løbende hjælp, må udvalgene også overveje, hvilke muligheder moderen har for at opnå eller fortsætte arbejde eller erhvervsvirksomhed. Ved ydelsen af hjælpen må udvalget i det hele ikke blot se på moderens øjeblikkelige situation, men tillige på, hvorledes

hun og børnene vil være stillet fremover, når overgangshjælpen, eventuelt den løbende understøttelse er ophørt.

Udvalget er bekendt med, at nogle kommuner har iværksat et mere omfattende rådgivningsarbejde over for enker. Således har Århus og Odense kommuner en ordning, hvorefter der på grundlag af meddelelser fra folkeregistret om dødsfald aflægges besøg hos enker, i reglen umiddelbart efter begravelsen. Den pågældende repræsentant for det sociale udvalg gør ikke alene enken opmærksom på de bestemmelser i forsorgsloven, der særlig tager sigte på enker og enlige forsørgere, men udøver i det hele en mere omfattende rådgivningsvirksomhed for de pågældende enker og giver dem vejledning på en lang række områder af forskellig art. Således med hensyn til dispositioner af økonomisk karakter, med hensyn til børnenes forhold, med hensyn til at søge arbejde o.s.v. Efter de foreliggende oplysninger er disse besøg i høj grad blevet værdsat af enkerne.

I Vejle har man haft lignende planer om at henvende sig til alle enker, men har ikke ført disse tanker ud i livet. Man tager sig derfor nu kun af enker, der selv henvender sig, men foretager dog i enkelte tilfælde selv henvendelse, når man fra anden side bliver gjort opmærksom på, at en enke har hjælp behov. De enker, de sociale myndigheder således kommer i kontakt med, har man ikke alene ydet vejledning i de rent understøttelsesmæssige forhold, men også i økonomiske forhold i det hele taget og på andre områder, hvor det har været påkrævet.

C. Udvalgets overvejelser.

De oplysninger, der er tilvejebragt ved de undersøgelser, der har været foretaget om enkers og andre enligstillede kvinders forhold, og de erfaringer, som myndighederne og andre har gjort under deres arbejde for disse kvinder, bærer som nævnt vidnesbyrd om, at der er et betydeligt behov for rådgivning og vejledning om personlige, sociale og økonomiske forhold hos sådanne kvinder.

Når en kvinde er blevet enlig, vil det i de fleste tilfælde være ensbetydende med, at den indtægt, der hidtil har dannet grundlag for familiens eksistens, vil være bortfaldet eller reduceret, og at kvinden derfor i mange tilfælde, i hvert fald midlertidigt, vil have behov for hjælp fra det offentlige. Erfaringerne tyder

imidlertid på, at det ofte vil være nødvendigt at gøre kvinderne opmærksomme på, hvilke hjælpemidler der står til rådighed for dem i forhold til det offentlige, således hvilke ydelser de er berettigede til i henhold til forsorgsloven og andre love, hvilke muligheder de har for nedsættelse af skatten, hvorledes der skal forholdes med et eventuelt skifte af boet o.s.v.

En rådgivningsvirksomhed vil dog ikke kunne indskrænkes hertil. Når en kvinde er blevet enlig ved mandens død, ved separation eller skilsmisse eller ved samlivets ophævelse, må der i mange tilfælde skabes et helt nyt grundlag for hendes og hendes eventuelle børns tilværelse, og hun vil blive stillet over for en række problemer, som hun i mange tilfælde ikke tidligere har beskæftiget sig med, og som hun derfor ikke har nogen erfaring i at behandle. Det samme gælder i betydeligt omfang for ugifte kvinder ved et barns fødsel.

Kvinden står i første række over for det problem at skabe sig en indtægt til erstatning for den bortfaldne indtægt. Forsorgsloven indeholder nu regler, der i betydeligt omfang gør det muligt for de sociale myndigheder at yde hjælp til de enlige kvinder. De gældende regler gør det dog ikke muligt at yde hjælp i alle situationer, og for de enlige kvinder og navnlig for de yngre enlige kvinder vil problemet i mange tilfælde være selv at søge at skabe sig en eksistens fremfor at være afhængig af offentlig hjælp i lang tid fremover. De offentlige myndigheder vil have en opgave i at virke som vejleder for kvinder, der ofte ikke vil have nogen kontakt med arbejdsmarkedet, med hensyn til mulighederne for at skaffe sig et arbejde, hvilket hyppigt først vil kunne gennemføres, når kvinden har gennemgået en uddannelse, i hvert fald hvis kvinden ikke vil nøjes med det ringest betalte arbejde. I denne forbindelse må der også tages stilling til spørgsmålet om eventuel fortsættelse eller afhændelse af en erhvervsvirksomhed eller eventuel afhændelse eller fortsat besiddelse af en fast ejendom. I det hele må der tages stilling til spørgsmålet om anbringelse af en eventuel formue, der f. eks. kan hidrøre fra udbetalinger af erstatningsbeløb fra ulykkesforsikringen eller af kapitalbeløb fra en livsforsikring. Kvinden må hyppigt skabe sig en helt ny tilværelse, og for at dette kan gennemføres, må der i mange tilfælde foretages en sanering af hendes forhold, således at der f. eks. også tilvejebringes en ordning med hensyn til

eventuelle gældsforpligtelser. Der kan endvidere være problemer med hensyn til boligforholdene og med hensyn til børnenes pasning, opdragelse og uddannelse. Der kan i det hele taget være behov for en rådgivende bistand, der kan virke opmuntrende og igangsættende over for den pågældende kvinde, der i mange tilfælde vil være slået ud af de indtrufne begivenheder.

Det behov for rådgivning om personlige, sociale og økonomiske forhold, der således er til stede, har man på forskellig måde søgt at imødekomme. Som det fremgår af det foregående, er det pålagt de sociale udvalg at udøve en rådgivningsvirksomhed over for enlige mødre, og Århus og Odense kommuner har yderligere udbygget dette rådgivningsarbejde, således at myndighederne der selv tager initiativet til at aflægge besøg hos kvinder, der er blevet enker, og bistå dem på alle områder, hvor det er nødvendigt. Også andre myndigheder udøver rådgivningsvirksomhed over for enlige kvinder; dette gælder således for direktoratet for ulykkesforsikringen for kvinder, der er berettiget til efterladteerstatning efter ulykkesforsikringsloven, og det gælder for mødrehjælpen med hensyn til de kvinder, der henvender sig der. Rådgivningsvirksomhed udøves endvidere af forskellige private institutioner, sagførere og andre.

Efter de oplysninger, der foreligger for udvalget, må det dog anses for utvivlsomt, at den nu eksisterende rådgivningsvirksomhed ikke dækker det behov, der er til stede.

Man skal i denne forbindelse særlig fremhæve, at de oplysninger, udvalget har modtaget om ydelse af hjælp efter forsorgslovens § 282, synes at tyde på, at hjælpen hovedsagelig har været udnyttet af kvinder, der i forvejen har været i forbindelse med forsorgsvæsenet. Uddannelseshjælpen er kun udnyttet i ganske få tilfælde, og de grupper af kvinder, der skulle have behov for uddannelseshjælp, synes således i virkeligheden ikke at have benyttet sig af denne ordning. Det må være rimeligt at antage, at mange af dem herved er blevet afskåret fra at skaffe sig en uddannelse, der kunne have givet dem et arbejde med højere indtægt eller sikrere beskæftigelse end den, de har. Det kan ikke med sikkerhed afgøres, hvad grunden til den ringe udnyttelse af bestemmelserne for de kvinder, der ikke i forvejen har modtaget hjælp af det offentlige, er, men en væsentlig årsag er utvivlsomt ukendskab til lovens regler. Et omfat-

tende oplysningsarbejde på det heromhandlede område synes derfor at være nødvendigt.

Udvalget er derfor enig med de tidligere nævnte betænkninger om, at der bør finde en videre udbygning sted af rådgivningsvirksomheden over for de enlige kvinder. Udvalget kan således tiltræde forslaget om, at der udarbejdes en pjece, der indeholder alle oplysninger af betydning for enker og andre enlige kvinder. Det er næppe tilstrækkeligt, at pjecen fremlægges på offentlige kontorer og andre steder, hvor en del af de enlige kvinder kommer, idet den også bør komme til kundskab for kvinder, der ikke finder anledning til at henvende sig til det offentlige, men som kan have interesse i at have kendskab til de forskellige bestemmelser, f. eks. af hensyn til adgangen til at opnå uddannelseshjælp og dermed mulighed for at opnå en bedre beskæftigelse. Pjecen bør derfor antagelig udsendes til alle kvinder, så snart myndighederne får kendskab til, at de er blevet enlige. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at udvalget er bekendt med, at Socialpolitisk Forening påtænker at udarbejde en pjece til brug for enker og andre enligtblevne kvinder, indeholdende de oplysninger, de pågældende kvinder har brug for, når de bliver enlige.

Udsendelse af en pjece kan dog ikke anses at være tilstrækkelig, og udvalget har fundet værdifulde træk i den ordning, der er indført i Århus og Odense, hvor de sociale myndigheder selv tager initiativet til at sætte sig i forbindelse med kvinder, der bliver enker; udvalget ville finde det værdifuldt, om henvendelse ikke alene skete til enker, men i fornødent omfang også til andre enligtblevne kvinder.

Udvalget finder anledning til at fremhæve nødvendigheden af, at den rådgivning, der står til rådighed for kvinderne, omfatter en vejledning, som mere direkte tager sigte på, at den enligtblevne kvinde sættes i stand til at forsøge sig selv og eventuelt sine børn. I denne forbindelse skal man understrege, at man ikke kan vente at opnå den fulde — og fra et aktivt forsørgelsessynspunkt ønskværdige — virkning af uddannelseshjælpen efter forsorgslovens § 282, medmindre socialkontorerne selv eller ved henvisning til andre egnede rådgivningssteder kan yde de enligtblevne kvinder en effektiv erhvervsvejledning.

En almindelig forudsætning for, at en offentlig eller privat institution kan udøve en

virkningsfuld rådgivningsvirksomhed over for kvinder er, at der til institutionen er knyttet personer med tilstrækkelig sagkundskab på forskellige områder, herunder navnlig socialrådgivere, og desuden at de til institutionen knyttede medarbejdere har tilstrækkelig tid til at tage sig af den enkelte kvindes problemer. Når en kvinde bliver enlig, vil det ofte være nødvendigt at foretage en almindelig gennemgang af alle hendes forhold såvel økonomiske som personlige, og man må finde frem til det grundlag, hvorpå hendes fremtidige tilværelse kan baseres, i første række i økonomisk henseende, men også i mere personlig henseende. En sådan gennemgang kan ikke foretages ved en kortvarig samtale med kvinden, men det er påkrævet, at kvinden kommer i forbindelse med en medarbejder, der har tid til virkelig at sætte sig ind i hendes forhold og bistå hende i saneringen af disse i den første tid. Der bør endvidere være mulighed for, at medarbejderen senere hen i nogen tid kan følge den pågældende kvinde og stå hende bi på forskellig måde, såfremt det er påkrævet.

Som tidligere omtalt udøves rådgivningsvirksomheden nu af forskellige offentlige myndigheder, såsom de sociale udvalg, direktoratet for ulykkesforsikringen, skifteretten m. v., og af private institutioner.

Der har inden for udvalget været enighed om, at da det kan have sin værdi, at en kvinde har flere muligheder at vælge imellem, således at hun ikke behøver at åbenbare sine private forhold for myndigheder og institutioner, som hun ikke ønsker skal erhverve et indgående kendskab til hendes forhold, vil det kunne være naturligt, at det offentlige i et vist omfang yder økonomisk støtte til private rådgivende institutioner, men det kan på den anden side ikke anses for hensigtsmæssigt at sprede den rådgivende virksomhed alt for stærkt, således at det er vanskeligt for de enlige kvinder at få klar-

hed over, hvilke steder de kan henvende sig, ligesom det synes mest hensigtsmæssigt i et betydeligt omfang at samle de midler, der kan anvendes til rådgivningsvirksomhed, på enkelte steder.

Udvalget foreslår, at der - i første omgang forsøgsvis i de større kommuner — indføres en rådgivning for enligblevne kvinder. Rådgivningen, der formentlig bør placeres på socialkontoret eller i nær tilknytning til dette, bør omfatte ikke blot forsørgelsesmæssige problemer, men tillige bistand med budgetlægning, med juridiske problemer og navnlig en aktiv erhvervsvejledning.

Medens udvalget vil finde, at rådgivningen med hensyn til de forsørgelsesmæssige problemer og med hensyn til budgetlægningen bør ske samme sted og fortrinsvis af socialrådgivere, mener udvalget, at det kan være hensigtsmæssigt, om erhvervsvejledningen sker gennem henvisning til vedkommende offentlige arbejdsanvisning, og at rådgivningen vedrørende juridiske spørgsmål sker ved henvisning til kvalificerede personer eller organer, afpasset efter de stedlige forhold.

Såfremt en sådan forsøgsvis rådgivningsordning gennemføres med statsstøtte, bør det efter udvalgets opfattelse være et vilkår, at rådgivningen etableres såvel i som uden for socialkontorets sædvanlige ekspeditionstider, således at man derigennem kan danne sig et skøn over, hvilke åbningstider der giver mulighed for den største benyttelse af rådgivningsordningen.

Udvalget foreslår endvidere, at der udarbejdes en ret fyldig pjece med vejledning for enligblevne kvinder, og at denne pjece ved myndighedernes foranstaltning udleveres eller sendes til de enligblevne kvinder, herunder de ugifte mødre. Hvor der er oprettet et rådgivningskontor for enligblevne kvinder, bør der henvises til dette ved pjecens udsendelse (udlevering).

7. afsnit

BESKÆFTIGELSE AF ENLIGTBLEVNE KVINDER.

A. Erhvervsoplysninger fra folketællinger m. ni.

Efter folketællingen for året 1950 var antallet af kvinder i den danske befolkning ca. 2.160.000. Af disse var ca. 990.000 gifte og de resterende ca. 1.170.000 ikke-gifte, d.v.s. ugifte, separerede, fraskilte og enker.

Da det ikke er muligt at tilvejebringe erhvervsoplysninger for de forskellige civilstandsgrupper enkeltvis, vil det være af interesse, at det i det mindste belyses, hvorledes henholdsvis de gifte og de ikke-gifte kvinders stilling er i erhvervsmæssig henseende. Dette kan stort set ske på grundlag af de erhvervsoplysninger, der foreligger fra folketællingen 1950, jfr. herved Det statistiske Departements meddelelse 4. række, 162. bind, 3. hæfte om erhverv, fag og arbejdsstilling ved folketællingen 1950.

Af de gifte kvinder var ca. 713.000 eller 72 pct. husmødre uden andet erhverv, ca. 135.000 eller 14 pct. egentlig erhvervsmæssigt beskæftigede, ca. 128.000 eller 13 pct. medhjælpende hustruer og den sidste ca. 1 pct. ude af erhverv eller beskæftiget ved husgerning for fremmede. Det må hertil specielt bemærkes, at gruppen »ude af erhverv« kun omfatter gifte kvinder, der ellers normalt er erhvervsmæssigt beskæftigede, medens alle andre gifte kvinder ude af erhverv opføres som husmødre. Ser man på samtlige ikke-gifte kvinder under ét, var fordelingen en helt anden, idet ca. 48 pct. af denne gruppe omfattede børn og studerende. Da det imidlertid i forbindelse med enkepensionsudvalgets arbejde er uden interesse at se på de yngste aldersgrupper, synes det her rimeligt alene at betragte de ikke-gifte kvinder $\neq$ børn og studerende, således at man i det følgende alene vil beskæftige sig med de resterende ca. 615.000 ikke-gifte kvinder, det vil i det store og hele sige de ikke-gifte kvinder over 15 år. Blandt disse er omtrent

290.000 eller 47 pct. erhvervsmæssigt beskæftigede, knap 140.000 eller 22 pct. beskæftigede ved husgerning og de resterende ca. 190.000 eller 31 pct. ude af erhverv.

Man vil således - som naturligt er - finde, at erhvervsprocenten er særdeles forskellig for de gifte og de ikke-gifte kvinder. Forskellen er dog antagelig noget mindre end det fremgår af de anførte tal, hvilket hænger sammen med, at folketællingens erhvervsoplysninger vedrører forholdene på en given dato. Medens dette næppe influerer i synderlig grad på oplysningerne om de ikke-gifte, der normalt enten må være i fast arbejde eller understøttede, så er det sandsynligt, at et betydeligt antal gifte i årets løb kan have haft beskæftigelse af mere kortvarig karakter, der ikke registreres ved folketællingen.

Ved enkepensionsudvalgets overvejelser har det været af betydning såvel at betragte de ikke-gifte som de gifte kvinders erhvervsprocent noget nærmere. For de ikke-gifte kvinders vedkommende ligger betydningen heraf først og fremmest i, at der erved kan tilvejebringes visse oplysninger om, hvorledes forholdene rent faktisk er i dag med hensyn til, i hvilket omfang de ikke-gifte kan finde arbejde; medens man for de gifte kvinders vedkommende kan belyse størrelsen af de grupper, der ved mandens bortfald som forsørger vil være særlig uheldigt stillede. Statistikken for de ikke-gifte og de gifte kvinder vil i det følgende blive gennemgået hver for sig.

1) Ikke-gifte kvinder.

Når man, som omtalt ovenfor, ser bort fra børn og studerende, kan der anføres følgende tal, der viser, hvor stor en del af de ikke-gifte der på forskellig måde er beskæftiget i de forskellige dele af landet.

Tabel 22. De ikke-gifte kvinder (bortset fra børn og studerende) fordelt efter beskæftigelse.

	I erhverv	Husger- ning	Ude af erhverv	lait
Hovedstaden med forstæder	59	10	31	100
Provinsbyer med forstæder	51	18	31	100
Bymæssige bebyggelser	36	30	34	100
Egentlige landdistrikter	29	46	25	100
lait	47	22	31	100

Det fremgår af tabellen, at de ikke-gifte kvinder ude af erhverv udgør omtrent den samme procent i såvel hovedstaden som provinsbyerne og de bymæssige bebyggelser. Kun i de egentlige landdistrikter er der tendens til, at der er lidt færre ude af erhverv end i det øvrige land. Da aldersfordelingen imidlertid er noget forskellig i de enkelte hovedlandsdele, kan dette resultat ikke anses for helt sikkert, før det er konstateret, om det eventuelt blot skyldes denne forskellige aldersfordeling. Ser man på, hvor stor en andel der er ude af erhverv i de enkelte aldersgrupper, viser det sig, at denne andel i alle aldre er større i provinsbyerne og de bymæssige bebyggelser end i de rene landdistrikter. For hovedstadens vedkommende er andelen i alderen indtil 35 år og over 60 år større end i landkommunerne, medens den fra 35 til 60 år er noget lavere.

Man må herefter sige, at blandt de ikke-gifte kvinder er den andel, der er ude af erhverv (bortset fra børn og studerende) højest i provinsbyer og bymæssige bebyggelser og lavest i landdistrikterne indtil 35 års alderen og over 60 års alderen og i hovedstadsområdet i alderen 35 til 60 år.

Den andel af de ikke-gifte kvinder, der er i beskæftigelse, kan opdeles i personer i de egentlige erhverv og i husgerning. Medens den andel, der er i egentligt erhverv, er størst i hovedstaden (omtrent 60 pct.) og gradvist falder med aftagende grad af bymæssig bebyggelse, indtil den er ca. 30 pct. i landdistrikterne, er den andel, der er beskæftiget ved husgerning, stadig stigende fra ca. 10 pct. i hovedstaden til godt 45 pct. i landdistrikterne.

Som det var venteligt, finder hovedparten af de beskæftigede ikke-gifte kvinder i landkommunerne arbejde ved husligt erhverv, medens de beskæftigede i byerne først og fremmest findes inden for det egentlige erhvervsliv. Imidlertid er det ganske bemærkelsesværdigt, at den andel af de ikke-gifte kvinder, der er beskæftiget ved husgerning, er omtrent den samme i hele

aldersintervallet 25-60 år i byerne, medens den i landkommunerne er faldende fra den ene aldersklasse til den næste også i dette aldersinterval. Da forholdet for alle ikke-gifte kvinder er det, at erhvervsprocenten er faldende fra 25 års alderen, jfr. tabel 23, synes denne forskel at måtte forklares derved, at medens det huslige arbejde på landet først og fremmest er at betragte som normalt erhvervsarbejde, så har det i byerne langt mere karakter af et tilflugts-erhverv, hvor de lidt ældre enlige kvinder søger ind. Da det imidlertid må anses for sandsynligt, at det huslige arbejde også i landdistrikterne er tilflugts-erhverv for de lidt ældre kvinder (dette kan blot ikke vises af tallene), er der næppe på dette punkt nogen egentlig forskel mellem landsdelene. Resultatet er blot af betydning, fordi det ikke på forhånd kunne være klart, at der var en sådan tendens i byerne.

Ser man bort fra forskellene imellem hovedlandsdelene, kan man i en enkelt opstilling vise udviklingen efter alder i hele landet af den del af de ikke-gifte, der er uden for erhverv.

Tabel 23. Procentvis andel af ikke-gifte kvinder, der i forskellige aldersklasser er uden for erhverv.

	Uden for erhverv
25-34 år.....	10 pct.
35-44 år.....	14 -
45-54 år.....	22 -
55-59 år.....	37 -
60-64 år.....	65 -
65 år og derover.....	91 -

Medens der i alderen 25-34 år således er ca. 10 pct. af de ikke-gifte kvinder, der er ude af erhverv, vil man se, at denne procent allerede i alderen 45-54 år er steget til det dobbelte og i alderen 55-59 år til det firedobbelte af, hvad den er for de yngre. Selv om man formentlig nok må antage, at erhvervsprocenten for de ugifte er noget faldende med stigende alder (også inden 60-års alderen), er der næppe megen tvivl om, at den stærke stigning i antallet af ikke-gifte kvinder uden for erhvervene (herunder også husgerning), der således kan konstateres allerede fra 45 års alderen, først og fremmest er forårsaget af nytilgangen efter denne alder af enligblevne kvinder, der — i hvert fald i et større omfang end de ugifte og de tidligere enligblevne — er uden for erhvervsarbejde.

Gennemgangen af statistikken vedrørende de ikke-gifte kvinder synes tydeligt at vise, at der allerede, længe før folkepensionsalderen nås, er

en meget stærkt stigende del af de pågældende, der af den ene eller den anden grund ikke finder en placering på arbejdsmarkedet.

2) Gifte kvinder.

På samme måde som for de ikke-gifte kvinder er der i den følgende tabel vist, hvorledes de gifte kvinder i de forskellige landsdele efter oplysningerne fra folketællingen fordeler sig i erhvervsmæssig henseende.

Tabel 24. De gifte kvinder fordelt efter beskæftigelse.

	I erhverv	Med- hjælpende hustruer	Husmødre uden erhverv	Ude af er- hverv iøvrigt og hus- gerning	I alt
Hovedstaden med for- stæder	26	4	68	2	100
Provinsbyer med for- stæder	14	6	79	1	100
Bymæssige bebyggelser	8	10	81	1	100
Egentlige landdistrik- ter	4	29	66	1	100
I alt	14	13	72	1	100

Det, der umiddelbart springer i øjnene, er, at ca. $\frac{3}{4}$ af de gifte kvinder er husmødre uden erhvervsmæssig beskæftigelse. Den mindste andel husmødre finder man i hovedstaden og de egentlige landdistrikter, men årsagerne til, at der disse to steder er forholdsvis få, er helt forskellige. For hovedstadens vedkommende skyldes det i udpræget grad det forholdsvis store antal gifte kvinder, der er erhvervsmæssigt beskæftigede, medens det i landdistrikterne skyldes det store antal medhjælpende hustruer, fortrinsvis inden for landbrugsbedrifterne. Uanset, at der er tale om visse forskelle, viser tabellen imidlertid, at $\frac{3}{4}$ af de gifte kvinder i tilfælde af ægteskabets opløsning vil miste hele den erhvervsindtægt, de hidtil har haft. I hvilket omfang der umiddelbart kommer en anden indtægt i stedet - pension eller erhvervsindtægt ved, at kvinden overtager mandens arbejde (gælder måske delvis for de medhjælpende hustruer) — vides ikke, men tallene er formentlig trods dette betydningsfulde nok.

Ser man også her bort fra forskellene mellem hovedlandsdelene, kan man i en enkelt: opstilling vise udviklingen efter alder i hele landet i den andel af de gifte, der er betragtet som husmødre uden eget erhverv.

Tabel 25. Procentvis andel af gifte kvinder, der i forskellige aldersklasser er uden for erhverv.

Uden for erhverv	
25-34 år.....	71 pct.
35-44 år.....	67 -
45-54 år.....	69 -
55-59 år.....	77 -
60-64 år.....	84 -
65 år og derover.....	93 -

Det fremgår af tabellen, at ca. 70 pct. af de gifte kvinder under 55-års alderen er helt uden for erhverv, samt at procenten af erhvervsløse fra denne alder er kraftigt stigende.

Da man kan gå ud fra, at det forhold, om en kvinde bliver enke i en forholdsvis tidlig alder, er uafhængigt af, om pågældende er i erhverv eller ej, kan det beregnes, hvor mange af de gifte kvinder, som i løbet af 1 år bliver enke, der ved enkestandens indtræden faktisk var helt uden eget erhverv og derfor var særlig vanskeligt stillede.

Af de ca. 11.000 kvinder, der årligt bliver enker, kan man regne med, at ca. halvdelen ved enkestandens indtræden var over 62 år. Blandt disse, der falder uden for enkepensionsudvalgets arbejdsområde, vil antallet af erhvervsmæssigt beskæftigede være ganske ringe. Af de kvinder, der bliver enker i alderen 25-44 år, kan man regne med, at de ca. 1.000 var husmødre uden fast erhverv. Det tilsvarende antal blandt de enker, der tilkommer i alderen 45-61 år, kan på samme måde beregnes at være ca. 3.000. Omrent halvdelen af disse sidste var i alderen 45-54 år.

Som allerede tidligere antydet giver folketællingen kun oplysninger om, hvor stor en del af de gifte kvinder der på opgørelsesdatoen var i beskæftigelse. Selv om disse tal uden tvivl giver det rigtigste billede af, hvor stor en del af de gifte kvinder, der har fast arbejde, vil det være af interesse, at det desuden belyses, hvor stor en del der i årets løb har haft beskæftigelse af kortere eller længere varighed. Dette kan — i hvert fald delvis - belyses gennem den undersøgelse af forekomsten af hustruindkomster ved indkomstansættelsen, der er foretaget af Det statistiske Departement for året 1952. Det fremgår af denne undersøgelse, at gifte kvinder med erhvervsindtægt (heri ikke medregnet medhjælpende hustruer) i hele landet omfattede ca. 23 pct. af samtlige gifte kvinder, samt at denne procent i hovedstaden var ca. 38, i provins-

byerne ca. 26 og i landkommunerne ca. 12 *). Selv om disse tal - der altså også omfatter ganske kortvarig beskæftigelse - er større end de i tabel 24 anførte, er de stadig meget væsentlig lavere end tallene for ikke-gifte kvinder. Det må endelig i denne forbindelse påpeges, at folketællingens tal sikkert er mest relevante til bedømmelse af de gifte kvinders erhvervs muligheder, idet det forhold, at en kvinde i en ganske kort periode kan tage arbejde — eventuelt af sæsonmæssig karakter - ikke er enbetydende med, at hun er sådan stillet, at hun umiddelbart vil kunne overgå til fuldtidsarbejde.

Gennemgangen af statistikken vedrørende de gifte kvinder synes herefter at vise, at den del af disse, der i tilfælde af, at de bliver enlige før folkepensionsalderen, principielt ikke har noget erhverv, som de umiddelbart kan leve af, er meget betydelig.

B. Andre statistiske oplysninger.

Selv om statistikken vedrørende arbejdsløshedsforsikringen ikke kan give noget dybtgående bidrag til belysning af erhvervsproblemet for de enligblevne kvinder, viser den dog, på tilsvarende måde som det er sket oven for under A, at kvinderne ved stigende alder møder stigende problemer, når de bliver henvist til selv at tilvejebringe den nødvendige indtægt. Der kan her henvises til bilag 1 (udvalgets bilag 13).

Det fremgår heraf, at det er en ringe del af kvinderne, der er beskæftiget på arbejdsmarkedet i en sådan grad, at de har fundet ind i den almindelige arbejdsløshedsforsikring. Endvidere viser det sig, at den andel, der er kommet ind under forsikringen, er faldende med stigende alder, allerede fra det fyldte 25. år. Endelig kan det ses, at de kvinder, der er med i forsikringen, faktisk har en stærkt stigende ledighed med stigende alder, samt at dette gælder allerede fra de unge aldersklasser.

Til supplerung af det materiale af mere generel karakter, der ovenfor er givet vedrørende kvindernes beskæftigelsesforhold, kan der på grundlag af det tidligere indsamlede materiale i forbindelse med betænkningerne om enkernes kår og den enlige moder gives visse mere specielle oplysninger.

Ved den særlige undersøgelse af enkernes forhold i København, der blev foretaget i årene 1945—46, foretog man en opdeling af enkerne i de yngre, d.v.s. dem, der ved undersøgelsen var under 45 år, og de ældre, d.v.s. dem, der ved undersøgelsen var i alderen 45-60 år. Medens samtlige de yngre enker er blevet enlige inden det fyldte 45. år, gælder det for de ældre, at ca. 40 pct. var blevet enker før det 45. år, resten efter denne alder. Da det imidlertid ikke - efter det foreliggende materiale - er muligt i forbindelse med de foreliggende erhvervsoplysninger at sondre efter den alder, i hvilken enkestanden indtrådte, har man i det følgende måttet indskrænke sig til at dele enkerne op i de ældre og de yngre. Herved vil der i det mindste være en teoretisk mulighed for at se forskelle mellem forholdene for de enker, der er kommet til i en lavere eller en højere alder. Det må bemærkes, at der opstår en skævhed i materialet, fordi de enker, der atter har indgået ægteskab, er udgået af dette. Denne svaghed er det ikke muligt at bøde på.

Det kan herved først og fremmest være af interesse, at det oplyses, i hvilket omfang enkerne havde eget erhverv før, under og lige efter ægteskabet.

Tabel 26. Erhvervsarbejde før, under og efter ægteskabet for et antal københavnske enker.

	For ægte- skabet	Under ægte- skabet	Lige efter ægte- skabet
<i>Yngre enker.</i>			
Selvstændigt el. liberalt erhverv	8	4	11
Kontorarbejde	12	8	10
Ekspeditrice og restauration	17	3	9
Faglært arbejde	8	3	6
Ufaglært arbejde	20	15	30
Husgerning og rengøring	25		20
Intet erhverv	10	60	14
lait	100	100	100
<i>Ældre enker.</i>			
Selvstændigt el. liberalt erhverv	6	9	13
Kontorarbejde	8	4	4
Ekspeditrice og restauration —	20	5	11
Faglært arbejde	i	1	2
Ufaglært arbejde	16	17	19
Husgerning og rengøring	35	16	25
Intet erhverv	8	48	26
lait	100	100	100

*) Tilsvarende statistik fra Århus viser for året 1955 35 pct. gifte kvinder med erhvervsindkomst.

Tabellen viser det betydelige fald, der ved indgåelse af ægteskab var i den andel af kvin-

derie, der havde erhvervsarbejde. Faldet var imidlertid ikke lige stort inden for de forskellige erhvervsgrupper. Den største nedgang fandtes ganske åbenbart for den andel af de pågældende, der var beskæftiget som ekspeditrice m.v. og ved husgerning og rengøring, medens der navnlig for dem, der stod i gruppen ufaglært arbejde, var praktisk talt samme andel beskæftigede før og under ægteskabet.

Det må bemærkes, at den del af kvinderne, der har oplyst at have haft egentligt erhvervsarbejde (d.v.s. andet arbejde end husgerning og rengøring) under ægteskabet, er noget større, end hvad der fremgår af oplysningerne fra folketællingen. Derimod stemmer de godt overens med de fra skattestatistikken meddelte tal. De forholdsvis store tal for erhvervsprocenten i nærværende opstilling skyldes derfor uden tvivl, at der er tale om en opgørelse, der nærmest vedrører hele ægteskabet, under hvilket der meget vel kan have været betydelige perioder uden arbejde.

Vender man sig dernæst til tiden lige efter ægteskabet, d.v.s. til efter enkestandens indtræden, vil man finde, at den del af enkerne, der da var uden erhvervsarbejde, var faldet meget væsentligt. Her er dog - som iøvrigt venteligt - nogen forskel mellem de ældre og de yngre enker, idet erhvervsprocenten for de yngre blev omtrent den samme som før ægteskabet, medens den for de ældre fortsat blev en del mindre end oprindeligt. Det vil af en sammenligning mellem erhvervsfordelingen før og efter ægteskabet fremgå, at der ikke er tale om nogen fuldstændig tilbagevenden til det tidligere erhverv. Navnlig for kontorfacet, ekspeditricer m.v. og faglært arbejde synes en tilbagevenden til tidligere beskæftigelse at volde vanskeligheder. De områder, hvortil der er størst tilstrømning efter ægteskabet, er ufaglært arbejde samt husgerning og rengøring. Det må dog vedrørende den sidste af disse grupper bemærkes, at der i forhold til før ægteskabet sker en væsentlig ændring, idet de fleste beskæftigede før ægteskabet hørte til gruppen husgerning, medens det er gruppen rengøring, der efter ægteskabet har den væsentligste betydning.

På grundlag af den enquêtemæssige undersøgelse af de enlige mødres forhold foretaget i København til brug i betænkningen »Den enlige moder«, kan der om de enlige mødres erhvervsfordeling gives en tilsvarende opstilling som den foran gengivne.

Tabel. 27. *Erhvervsarbejde før og efter ægteskabet (nedkomsten) for et antal københavnske enlige mødre.*

	Før ægteskabet (nedkomsten)	På undersøgelses- tidspunktet
Selvstændigt el. liberalt erhverv ...	5	7
Kontorarbejde	11	12
Ekspeditrice m. v.	18	14
Faglært og ufaglært arbejde (her- under syersker)	32	41
Husgerning og rengøring	25	12
Andre erhverv	3	6
Intet erhverv	6	8
Ialt	100	100

Selv om de enkelte erhvervsgrupper i de to undersøgelser ikke helt dækker hinanden, skulle en sammenligning dog være mulig. Den tydeligste forskel mellem de to undersøgelser finder man i gruppen »intet erhverv«, hvor der for de enlige mødres vedkommende knap finder en ændring sted fra før ægteskabet (nedkomsten) til efter. Iøvrigt vil man for de enlige mødres vedkommende se, at der synes at være tale om en noget bedre fastholden ved det tidligere erhverv, end der er for enkeres vedkommende. Da de enlige mødre, der var enker, viste praktisk talt de samme forskydninger i fordelingen som de, der blev konstateret ved enkeundersøgelsen, er det klart, at samtlige de øvrige grupper af enlige mødre på dette punkt viser en større stabilitet, end tallene angiver. Den eneste gruppe, hvor de enlige mødre virkelig viser et fald, er inden for gruppen husgerning og rengøring, hvilket hænger sammen med, at arbejde soin husassistenter m.v. i et stort antal tilfælde må ophøre, når kvinden har fået et barn.

Medens man på forhånd kunne mene, at de erhvervsmæssige forhold for enlige mødre og enker omtrent måtte være parallelle, synes de anførte tabeller at vise, at der er tale om visse forskelle, fordi erhvervsskifte m.v. er noget mere almindeligt for enkerne end for de enlige mødre. Dette står først og fremmest i forbindelse med, at en væsentlig del af de enlige mødre fortsat bevarer tilknytningen til arbejdsmarkedet - eller i hvert fald kun afbryder den en kortere tid — medens enkerne gennemgående har afbrudt forbindelsen med erhvervslivet i en længere år-række. Dette gør det nødvendigt for enkerne, såfremt de da ikke får særlig hjælp, ofte at

måtte indgå i mindre kvalificeret arbejde ved deres tilbagevenden til arbejdsmarkedet.

Ved enkeundersøgelsen blev det konstateret, at ca. halvdelen af de enker, der havde erhverv efter mandens død, først havde optaget dette erhverv, efter at de var blevet enker. Blandt enkerne med erhverv efter ægteskabet havde de ca. 15 pct. fundet arbejde, som i det store og hele kunne udføres i hjemmet. De 2 store grupper af disse, der ialt omfattede ca. halvdelen af de hjemmearbejdende, havde forretning eller beskæftigede sig med syning eller strikning.

I forbindelse med behandlingen af erhvervsforholdene har man også ved undersøgelserne søgt tilvejebragt visse oplysninger om enkeres og de enlige mødres uddannelse. Ved enkeundersøgelsen viste det sig herved, at ca. 60 pct. havde modtaget uddannelse før ægteskabet. Uddannelse er dog i denne forbindelse taget i meget vid forstand og omfatter således både ekspeditrice, ufaglært arbejde samt husgerning, skønt man vel næppe her i alle tilfælde vil kunne tale om en egentlig viddannelse. Da disse tre grupper alene omfatter omkring 37 pct. af enkerne, betyder dette antagelig, at måske omkring 25 pct. af enkerne havde en egentlig uddannelse af lidt større omfang før ægteskabet.

Under selve ægteskabet fik kun ca. 4 pct. en uddannelse, og endelig var der omkring 5 pct., der efter ægteskabet havde fået uddannelse inden for forskellige områder.

I modsætning til disse meget små tal for enker, der har fået en uddannelse efter ægteskabet, står, at ca. 34 pct. ved undersøgelsen oplyste, at de ved dødsfaldet havde haft ønske om at få en uddannelse eller blive sat i gang i et eller andet erhverv. De områder, som ønskerne rettede sig imod, var særdeles forskelligartede, men det kan dog oplyses, at ca. 15 pct. af samtlige havde ønske om at få egen forretning, og ca. 8 pct. ønskede at komme i gang med faglært arbejde. Medens det er utvivlsomt, at der således var mange, der havde specielle ønsker, er det ikke muligt at bedømme, i hvilket omfang der var en større realitet bag disse ønsker. Det store antal, der gerne ville i gang med egen forretning, kunne dog nok tyde på, at der i et ikke ringe omfang snarere var tale om ønskedrømme end egentlige realiteter, som overhovedet - selv med hjælp udefra — kunne have ladet sig realisere.

Fra undersøgelsen om den enlige moder foreligger også forskellige uddannelsesoplysninger,

men da disse ikke er helt parallelle med enkeundersøgelsens oplysninger, er det svært at foretage sammenligninger. Medens det er oplyst, at 45 pct. havde fået i hvert fald nogen skoleuddannelse efter folkeskolen, og at ca. 50 pct. havde påbegyndt eller gennemført en elevuddannelse, er det ikke muligt at foretage en kombination og afgøre, hvor mange der i det hele taget har fået uddannelse. Der er imidlertid intet, der tyder på, at procenten af uddannede var større end blandt enkerne.

Det er endvidere undersøgt, i hvor mange tilfælde uddannelse er blevet gennemført efter, at kvinderne blev enlige. Det viste sig herved, at det drejede sig om mindre end 10 pct., samt at den største gruppe blandt disse bestod i kvinder, der havde fået kursus i syning.

Omkring 33 pct. - eller det samme som ved enkeundersøgelsen — oplyste på forespørgsel, at de nu ønskede en eller anden uddannelse. Den største enkeltgruppe var her syning, i hvilket de 14 pct. var interesserede. Det er bemærkelsesværdigt, at denne undersøgelse for så vidt synes at have nået et mere realistisk resultat på dette punkt end enkeundersøgelsen, idet kun 2 pct. her ytrede ønske om selvstændig erhvervsvirksomhed.

Skal man endelig summere op, hvad de to undersøgelser viser om enkeres og de enlige mødres erhvervsforhold, må dette blive, at man i København — og antagelig også i de større byer — må regne med, at en væsentlig del af kvinderne, når de bliver enlige, finder ind i en eller anden erhvervsmæssig beskæftigelse. Denne beskæftigelse er imidlertid — ganske særlig for enkeres vedkommende - ikke den samme som den, de tidligere havde haft, idet der efter en kortere eller navnlig længere tids afbrydelse synes at være så store vanskeligheder ved at vende tilbage til et tidligere »fag«, at langt de fleste må påtage sig et mindre kvalificeret arbejde, end de tidligere var beskæftiget ved. Det viser sig endvidere, at mange af kvinderne (ca. $\frac{1}{3}$) havde specielle ønsker om uddannelse, som imidlertid ikke kunne realiseres, fordi det nødvendige krav til dem, da de blev enlige, var hurtigst muligt at skaffe sig en indtægt.

Af mere specielle ønsker, som navnlig kom frem fra de enlige mødre, kan nævnes hjemmearbejde (af hensyn til børnene), halvdagsplads, lettere arbejde, ikke arbejde på skift og konstant fast arbejde.

C. Hvilke bestræbelser har der været udfoldet med henblik på forbedring af enkeres og andre enlige kvinders erhvervsforhold.

Det udvalg, der i 1948 afgav betænkning vedrørende *foranstaltninger til forbedring af enkeres kår*, lagde hovedvægten på, at der blev tilvejebragt bestemmelser, der kunne lette det mest muligt for enkerne atter at vinde indpas på arbejdsmarkedet. Dette kom stærkt til udtryk i følgende udtalelse, der er citeret fra betænkningens side 20:

»Udvalget mener, at den bedste hjælp, der kan ydes enkerne, er en *hjælp til selvhjælp*, som gør det muligt for dem efter kort tids forløb at kunne klare sig selv, og som vil give dem en selvtillid, som de ellers vil have svært ved at bevare. Det er også i det offentliges interesse, at så mange som muligt er i stand til at forsørge sig selv og deres børn ved eget arbejde i nogenlunde gode kår i stedet for at være henvist til understøttelse. Mange enker er ved mandens død uden erhverv eller uden mulighed for at genoptage et tidligere erhverv på grund af manglende træning, og det må formentlig være samfundets pligt at række disse kvinder, som er kommet i den vanskelige situation, en hjælpende hånd. Resultatet af den enquete-mæssige undersøgelse viser da også, at der er trang og ønsker hos ikke få af de yngre enker om en sådan hjælp.«

Udvalgets indstilling gik ud på, at der skulle åbnes adgang til ydelse af en uddannelseshjælp, der såvel skulle dække omkostningerne ved selve uddannelsen som — for at denne del af hjælpen ikke skulle blive illusorisk — endvidere omfatte leveomkostningerne, medens uddannelsen står på. I denne forbindelse henviste man til, at hjælpen burde henlægges under invalide-renteinstitutionen, fordi enkerne kunne siges at være handicappet i deres erhvervsevne på tilsvarende måde som invalider, og at deres problemer derfor lignede disses på mange områder. Endvidere fandt man, at invalideforsikringsrettens praksis med hensyn til kontrol med invalider under uddannelse kunne danne forbillede for enkeres vedkommende.

Hjælpen skulle derefter ydes til optræning af enken i et tidligere erhverv, til omskoling til andet erhverv, eller hvor hun ikke tidligere havde haft erhverv, til oplæring i et sådant. Det blev foreslået, at hjælpen skulle kunne have en varighed af indtil 6 måneder, samt at denne skulle omfatte alle enker med børn under 18

år, enker uden børn, når ægteskabet havde bestået i mindst 5 år, samt endelig enker, hvis enkestand indtrådte efter det fyldte 40. år.

Udvalget gik således ud fra, at såvel enker med børn (uanset antallet) som de ældre enker måtte have en principiel interesse i at kunne komme ind på arbejdsmarkedet, hvorved de ville blive i stand til selv at fremskaffe den fremtidige indtægt. Man mente endvidere, at en sådan hjælp også skulle kunne ydes til andre enker, men dog kun såfremt ægteskabet havde været i mindst 5 år. Betragtningen var her, at 5 års ægteskab må antages at være tilstrækkeligt til, at enken havde forspildt sine for ægteskabet eksisterende erhvervschancer.

Da vanskelighederne for de noget ældre enker (over 40 år) måtte anses for særlig store, anbefalede det, at der for disse oprettedes særlige kurser, samt at der for skabtes lov hjemmel for, at uddannelsen godkendes. Endelig burde der tilvejebringes et særligt organ for arbejdsanvisning, hvortil skulle knyttes socialrådgivere, der havde til opgave at skaffe enkerne egnet arbejde.

De erhverv, på hvilke der særlig var tænkt i forbindelse med indførelse af uddannelseshjælp var bl. a.: Mindre detailforretninger, kiosker, vaskerier (herunder stillinger i de kommunale vaskeanstalter), reparationscentraler, stillinger som husmoderafløsere, sygehjælpere, viceværter, forskellige huslige stillinger og visse kontorstillinger.

Udover den almindelige uddannelseshjælp anbefalede indførelse af en låneordning beregnet på at yde hjælp til uddannelse, der varede udover de 6 måneder, i indtil 4 år. Endvidere blev der foreslået indførelse af særlige etableringslån til indkøb af arbejdsredskaber (symaskine, klaver til undervisning, skrivemaskine, o.s.v.), eller lån af sådanne med forkøbsret på lempelige vilkår, lån til indkøb af inventar, varelager til forretning, betaling af telefon, næringsbevis o.s.v., eller betaling af husleje for de første måneder m. v.

Af erhverv, som specielt ville egne sig i forbindelse med denne form for hjælp, nævnte udvalget følgende: Massøser, jordemødre, børnehavelærere, socialrådgivere, sygeplejersker, fodplejere, dameskræddere, damefrisører, væversker, modister, forskellige huslige erhverv og kontorfag, der kræver længere end 6 måneders uddannelse, og endelig forskellige faguddannelser inden for handel og håndværk.

Kommissionen, der i 1953 afgav betænkningen »*Den enlige moder*«, udtalte sig i det store og hele ganske på linie med de ovenfor refererede synspunkter fra det tidligere enkeudvalg. Man fandt dog - for de enlige mødres vedkommende - at måtte udtale, at hjælp til uddannelse normalt kun burde gives til mere kortvarige uddannelser eller til afslutning af en langvarig uddannelse, bl. a. fordi man måtte mene, at det ellers ikke var sandsynligt, at moderen kunne tilendebringe uddannelsen. Dette blev anset for en naturlig følge af de store vanskeligheder, der altid må være forbundet med en uddannelse for en kvinde, der samtidig har ansvaret for sine børn. Da der efter kommissionens opfattelse navnlig skulle være tale om ret kortvarig hjælp, fandt man, at denne burde have form af tilskud og kun i de tilfælde, hvor uddannelsen var mere langvarig - og derved kunne give mulighed for væsentlig bedre fremtidsudsigter - skulle der kunne udbetales lån.

Man lagde fra kommissionens side stærk vægt på, at der ved overvejelserne om, hvorvidt hjælp til uddannelse kunne gives, blev taget i betragtning, hvorledes chancerne for at udnytte den erhvervede kunnen måtte antages at være. I denne forbindelse blev det — ligesom af enkeudvalget - påpeget, at et samarbejde med arbejdsanvisningen måtte anses for nødvendigt, samt at erhvervsvejledningen burde udbygges, således at den også blev lagt an på, at de kvinder, der i en senere alder søger ud i erhverv (og som har børn), kan udnytte den.

De af udvalget og kommissionen fremsatte synspunkter vedrørende muligheder for indførelse af uddannelseshjælp for enker og andre enlige kvinder gav sig i 1955 og 1956 udslag i gennemførelsen af den tidligere nævnte bestemmelse i *forsorgslovens* § 282, *st k. 6*, om uddannelseshjælp.

Efter denne bestemmelse er der ikke fastsat nogen begrænsning, f. eks. efter alder for hvilke kvinder der kan få hjælpen. Det er alene en betingelse, at pågældende er enke eller enlig moder med børn under 18 år. Til disse kvinder kan der herefter ydes særhjælp, herunder løbende underholdshjælp, »uanset vedkommendes alder, til dækning af særlige udgifter, der afstedkommes af en efter forholdene rimelig uddannelse, som kan forventes bedre at sætte pågældende i stand til at forsørge sig selv og eventuelle børn.«

Ved socialministeriets cirkulære af 10. juni 1955 om hjælp til enlige mødre m. v. er der

som vejledning til de sociale udvalg specielt om uddannelseshjælpen udtalt følgende:

»Hjælpen vil såvel kunne ydes til fortsættelse af en allerede påbegyndt uddannelse som til en uddannelse, der først påbegyndes, efter at moderen er blevet enlig moder. Der bør dog i almindelighed ikke ydes hjælp til en langvarig uddannelse (universitetsstudier el. lign.), med mindre det drejer sig om fortsættelse af en allerede påbegyndt uddannelse. Der bør endvidere normalt ikke ydes hjælp i det omfang, der foreligger mulighed for at finansiere uddannelsen ad anden vej, f. eks. gennem studielån eller legater, jfr. også lov nr. 171 af 24. maj 1955 om »Ungdommens uddannelsesfond«s forvaltning og virksomhed.

Ydelse af uddannelseshjælp forudsætter, at udvalget foretager en nøje undersøgelse af, om den pågældende moder efter sine evner, helbred og alder vil kunne forventes at gennemføre uddannelsen og få udbytte deraf; der må endvidere i fornødent omfang samarbejdes med arbejdsanvisningskontorerne med henblik på undersøgelse af beskæftigelsesmulighederne for personer med en uddannelse af den art, som der søges hjælp til.«

Som det allerede er påvist i afsnit 4, har det vist sig, at den indførte uddannelseshjælp kun har fundet en meget ringe anvendelse. Selv om dette forhold måske nok tildels skyldes, at lovbestemmelsen er ny, og derfor efterhånden gradvis vil blive mere anvendt, så synes det samtidig klart, at der er en påfaldende dårlig overensstemmelse mellem benyttelsen af uddannelseshjælp efter § 282 og de talrige ønsker om uddannelse, der ved de foretagne undersøgelser er kommet til orde.

Da det ikke er enkepensionsudvalgets opfattelse, at der foreligger et ringe behov for uddannelseshjælp — tværtimod — må man derfor mene, at den ringe udnyttelse ganske enkelt er udtryk for en næsten fuldstændig mangel på viden om de muligheder, der ved denne lovbestemmelse er tilvejebragt. Som allerede antydtes, er de enker og andre enlige kvinder, der nu udnytter bestemmelserne i forsorgslovens § 282, sikkert næsten udelukkende dem, der tidligere ville have søgt kommunehjælp. Netop denne kreds af kvinder er sikkert — som det bl. a. er oplyst at være fundet ved socialministeriets forsøgsundersøgelse — i erhvervsmæssig henseende forholdsvis svage, ofte lidende af fysiske eller psykiske sygdomme, hvorfor netop deres muligheder for udnyttelse af en uddannelse er

særlig små. De kvinder - for hvem tilbuddet om uddannelseshjælp er særlig aktuell — er derimod sikkert oftest dem, der i dag har dårligt betalt, ofte ganske ukvalificeret arbejde, der giver dem mulighed for at eksistere, men kun på et såre beskedent niveau. Da disse normalt ikke kommer i forbindelse med socialkontoret, er de uden tvivl for det store flertals vedkommende ubekendt med de chancer for hjælp til uddannelse, der er til stede.

I forbindelse med udvalgets behandling af spørgsmålet om uddannelseshjælp m. v. har man fra *Dansk Kvindesamfund* modtaget en beskrivelse af de gennemførte *genoptræningskurser*. Den modtagne redegørelse findes gengivet som bilag 2 (udvalgets bilag 14).

I maj 1955 påbegyndte Dansk Kvindesamfund afholdelse af genoptræningskursus i kontorarbejde, og da det viste sig, at dette blev en stor succes både hvad angår tilstrømning og efterfølgende placering i erhvervslivet af de genoptrænede, har man senere fortsat med afholdelse af sådan uddannelse. De pågældende kurser, der havde en varighed af ca. 3 måneder, omfattede forskellige arter af kontorarbejde, herunder navnlig maskinskrivning og bogføring. Deltagerne, der for langt den overvejende dels vedkommende var ældre, enlige kvinder, havde samtidig med undervisningen mulighed for at konsultere en socialrådgiver, der søgte at hjælpe dem med at løse deres forskellige personlige problemer. Endvidere blev de assisteret af en fysioterapeut, idet det var vanskeligt for de lidt ældre kvinder — der havde været uden fast erhvervsarbejde eventuelt i en længere tid — at skulle sidde ned i en hel dag, ligesom der for flere ved det uvante arbejde opstod risiko for smerter i ryg og skuldre.

Deltagerne skulle selv betale for undervisningen, men honoraret var fastsat så lavt som muligt, idet det kun lige skulle dække omkostningerne. For ca. $\frac{1}{3}$ af deltagerne blev der - på grund af deres økonomisk vanskelige forhold - foretaget en reduktion af betalingen.

Det er Dansk Kvindesamfunds opfattelse, at erfaringerne har vist, at der er et overordentligt stort behov for oprettelse af sådanne specielle kurser, beregnet på kvinder, der er lidt ældre, og som af den ene eller den anden grund ønsker at finde erhvervmæssig beskæftigelse. Det er ligeledes opfattelsen, at man ikke alene ved de gennemførte kurser har givet deltagerne en uddannelse, der i fremtiden vil være til gavn for dem i økonomisk henseende, men at man

tillige har opnået at skabe en større tilfredshed og et lysere livssyn derved, at de pågældende har fået øgede muligheder for selv at tilvejebringe en rimelig erhvervsindtægt.

Tilskyndet af successen har man herefter gennemført et nyt genoptræningseksperiment ved at søge oplært ekspeditrice til at ekspedere i tekstil. Undervisningen, der består i instruktion og praktisk vejledning i de forskellige opgaver, der påhviler en ekspeditrice, er endnu af for ny dato til, at man har større erfaringer at meddele videre, men der synes her at være større vanskeligheder, end når det drejer sig om kontorarbejde. I det hele synes erfaringerne at vise, at kontorarbejde er et af de felter, hvor mulighederne for succes ved genoptræning af lidt ældre kvinder er størst.

D. Udvalgets overvejelser.

Ved enkepensionsudvalgets overvejelser har det bærende synspunkt været, at en placering af den enlige — og enligtblevne — kvinde på arbejdsmarkedet overalt, hvor det er muligt, må være at foretrække frem for en fastlåsning i en varig forsørgelses- eller pensionsordning. I denne forbindelse finder udvalget at være på linie med de udtalelser, der tidligere er fremkommet såvel i betænkningen om forbedringer af enkerens kår som i betænkningen om den enlige moder.

Det er udvalgets opfattelse, at det ud fra mange forskellige synspunkter er det rigtigste i videst muligt omfang at tilrettelægge den hjælp, der fra det offentlige ydes til enlige kvinder, således, at de - tværtimod at hømmes - direkte opfordres og tilskyndes til at søge erhvervsarbejde. For den enlige kvinde selv vil dette være langt det bedste. Ikke alene vil hun ved at have arbejde få de største muligheder for at skaffe en rimelig indtægt, men hun vil tillige herved undgå den isolation og følelse af at være tilovers, der let kan være forbundet med en pensionisttilværelse fra en tidlig alder. Dette synspunkt gør sig stærkest gældende for de yngre enligtblevne kvinder, men er ikke uden vægt for den del af de ældre, som selv mener sig i besiddelse af erhvervs-muligheder.

Medens det således er helt naturligt for de yngre enligtblevne kvinder at søge et arbejde - og lige så naturligt for det offentlige at understøtte denne bestræbelse - kan det drøftes,

i hvilket omfang der er mulighed for at imødekomme de lidt ældre enligtblevne kvinders erhvervsønsker, idet disse kvinder erfaringsmæssigt har store vanskeligheder ved at komme ind på arbejdsmarkedet - navnlig når de i længere tid har været uden beskæftigelse. Overfor denne kendsgerning har man i udvalget anlagt den betragtning, at vanskelighederne kan skyldes, at der ikke er gjort nok for at genplacere disse kvinder i erhverv, og at hensynet til netop disse kvinder gør det så meget mere påkrævet, at der sættes ind for at hjælpe de pågældende til at få et erhverv. Netop de lidt ældre enlige — og ganske særligt enligtblevne - kvinder vil ofte stå i en stærkt isoleret situation, som betyder, at deres tilværelse ofte forekommer trist og ensformig. Det vil da uden for al tvivl være en kærkommen afveksling dagligt at høre med på en arbejdsplads, hvor der sker noget, og hvor der kan være muligheder for at knytte nye bekendtskaber til erstatning for dem, der tidligere er gået tabt.

For den enlige kvinde med børn må der lægges særlig vægt på det synspunkt, at det af hensyn til børnenes tarv kan være en fordel, at moderen kan blive i hjemmet og derved har større muligheder for at tage sig af børnenes pasning, uddannelse og opdragelse, end tilfældet er for den erhvervende moder. Imidlertid kommer det andet synspunkt også her ind, idet børnene jo bliver voksne på et eller andet tidspunkt, hvorefter moderen — specielt i det moderne samfund — løber risikoen for at få en stærkt isoleret stilling. Atter i dette tilfælde må man derfor mene, at det såvel økonomisk som mere personligt vil være en fordel for den pågældende kvinde at være i erhverv. For de yngre enlige kvinder med børn må man herefter mene, at det bedste næsten undtagelsesfrit vil være, at de kan blive erhvervmæssigt beskæftigede, da de ellers risikerer i en lang periode inden folkepensionsalderen at komme til at sidde tilbage uden børn at passe og uden den tilknytning til det almindelige liv, der ligger i den stadige tilstedeværelse på en arbejdsplads. Kun for de noget ældre enlige kvinder med børn gør dette beskæftigessynspunkt sig mindre stærkt gældende, og det kan derfor anses for mindre betænkeligt, at de lidt ældre kvinder med børn holdes uden for arbejdsmarkedet.

Betingelsen for, at dette klare synspunkt med hensyn til de lidt yngre mødre med børn kan opretholdes er dog naturligvis, at der til enhver tid kan findes gode og ikke urimeligt dyre mu-

ligheder for at fa børnene passet i dagtimerne. Er denne betingelse opfyldt, er det vel et spørgsmål, i hvor stort et omfang det alene af hensyn til børnene kan være rimeligt at tilskynde den enlige moder til alene at hellige sig arbejde i hjemmet. Her gør der sig naturligvis mange individuelle forhold gældende. Såfremt det arbejde, der kan tilbydes moderen, kun hører til kategorien af særlig dårligt betalt arbejde (f. eks. meget almindeligt rengøringsarbejde), er det vel snarest en fordel for børnene, at moderen kan blive i hjemmet. Er der derimod tale om arbejde til de almindeligt gældende lønninger, vil hjemmets økonomi blive bedre og moderens hele livssyn blive lettere, såfremt hun har den afveksling i tilværelsen, der ligger i den daglige omgang med andre mennesker. Da netop moderens velbefindende og tilfredshed med tilværelsen må betragtes som den vigtigste faktor for at skabe et sundt milieu for den opvoksende slægt, må også hensynet til børnene tale for, at moderen får adgang til lønnet beskæftigelse.

Medens hensynet til den enlige moder - eller enligtblevne — kvinde og hendes eventuelle børn fra udvægets side må anses for en afgørende faktor, når det overvejes, i hvilket omfang beskæftigessynspunktet bør have hovedvægten ved afgørelsen af det fremtidige forsørgelsessystem for de pågældende, bør man dog ikke i denne forbindelse se bort fra de interesser, der er hele samfundets. Det synes da klart, at samfundets interesse i denne forbindelse må være den samme som de enlige kvinders, idet ingen — såfremt arbejdsløsheden da ikke er så stor, at de enlige kvinders beskæftigelse går ud over andre, for hvem beskæftigelse er lige så påkrævet — kan have noget imod, at de er beskæftigede. Herved vil samfundets samlede produktion blive større, hvortil kommer, at det øvrige samfunds understøttelsesbyrder i det lange løb bliver mindre, og man vil sikre sig imod, at de pågældende bliver en gruppe af utilfredse, isolerede medborgere.

Det er udvalgets opfattelse, at den indsamlede statistik om forsorgslovens § 282, stk. b, med tilstrækkelig tydelighed viser, at det **ikke** er tilstrækkeligt blot at åbne adgang til ydelse af uddannelseshjælp, selv om denne kan gives uden udgifter for den pågældende og suppleret med underholdshjælp under uddannelsen. På dette punkt er en *oplysningsvirksomhed*, som nævnt i forrige afsnit, en nødvendighed. Det må anses for påkrævet, at ikke alene de kvinder, der i fremtiden bliver enker eller enlige mødre,

får god og fyldestgørende orientering om de muligheder for uddannelse, der er åbne for dem, men tillige, at sådanne oplysninger kommer dem i hænde, som allerede nu er enlige. Tillige må det anses for påkrævet, at kommunernes stilling til problemet bliver aktiveret, idet det bør påpeges som en pligt for kommunerne ikke alene i hvert tilfælde at give oplysning om mulighederne, men tillige altid at søge disse bragt i anvendelse, forinden man som den sidste udvej alene yder underholdshjælp.

Man finder, at det for kommunerne i mange tilfælde vil være nødvendigt at henvise de pågældende til erhvervsvejledning, specielt tilrettelagt med henblik på den enlige kvindes særlige forhold samt til arbejdsanvisningen. Da de pågældende normalt ikke vil være medlem af en arbejdsløshedskasse, der kan påtage sig anvisningen, vil der her være tale om en opgave, som må pålægges de offentlige arbejdsanvisningskontorer. Da en effektiv og gennemført arbejds- og erhvervsvejledning for de enlige kvinder må antages at ville medføre en ekstra arbejdsbyrde for de nævnte kontorer, kan det anses for sandsynligt, at det personalemæssigt vil være nødvendigt, at der foretages en udbygning med specielt uddannet personale. Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at de hermed forbundne ekstraudgifter vil være en god investering.

Det forekommer endvidere udvalget klart, at de bestående *uddannelsesmuligheder* ikke er tilstrækkelige til at dække de enlige kvinders behov. Man har herved specielt mærket sig de resultater, som Dansk Kvindesamfund har opnået gennem sine genoptræningskurser, og finder, at der må anses at være et betydeligt behov for oprettelse af særlige uddannelsesforanstaltninger specielt tilrettelagt for den her omhandlede personkreds. Såvel sådanne specialkurser som andre, der henvender sig til de enlige kvinder, bør tilrettelægges således bl. a. med hensyn til undervisningstidspunkter, at der tages særlige hensyn til de pågældendes særlige forhold. Endvidere vil det sikkert være gavnligt - som de indhøstede erfaringer synes at tilsi - at der knyttes specialpersonale - f. eks. socialrådgivere og fysioterapeuter - til undervisningen.

Endelig må det anses for påkrævet, at der også udadtil gennem propaganda søges tilvejebragt en velvillig indstilling til beskæftigelse af de enlige kvinder. Arbejdsgiverne, der skal beskæftige den enlige kvinde, er ofte langt fra

interesseret i at få tilbudt hendes arbejdskraft, bl. a. fordi der hersker mange fordomme mod ansættelse af lidt ældre kvinder eller kvinder med børn. Man er navnlig i vid udstrækning ængstelig for forsømmelser, idet det hævdes, at netop disse kvinder ved den mindste anledning vil forsømme arbejdet. Man føler sig fra udvalgets side ikke overbevist om, at disse synspunkter er rigtige og mener, at de i virkeligheden i betydeligt omfang blot er et skjul for, at man i almindelighed føler ulyst ved at ansætte de pågældende. Meget vil sikkert blive opnået på dette område, når der gøres en indsats for, at de enlige kvinder er kvalificeret til deres arbejde fra starten. Endvidere kommer hertil, at vel tilrettelagt erhvervsvejledning vil kunne føre de pågældende ind på de erhvervsområder, der passer bedst til dem, medens der hidtil netop i mange tilfælde har været tale om, at den enlige kvinde er blevet ansat i stillinger, hvor mulighederne for, at hun kan passe sine børn var særlig dårlige, og hvor der derfor kunne blive situationer, hvor arbejdet blev svigtet til fordel for børnenes umiddelbare tarv. Endelig må det tages i betragtning, at den enlige kvinde, der ved, at det kan være vanskeligt at finde en egnet stilling, og som har behov for at have arbejde, sikkert netop i særlig grad vil være en stabil arbejdskraft for den arbejdsgiver, der forstår at tage lidt hensyn til de særlige forhold.

Det netop anførte fører til, at det må anses for påkrævet, at der foretages en nærmere gennemgang af de forskellige erhverv og fagområder med specielt henblik på til brug for erhvervsvejlederne at påpege, hvilke stillinger der er bedst egnede for enlige kvinder, herunder ganske særligt for den betydelige kategori af disse, der tidligere kun har modtaget ingen eller kun ringe uddannelse. Dette arbejde bør sikkert først og fremmest tage sigte på forholdene i byerne, idet det er udvalgets opfattelse, at det er her, vanskelighederne er størst. I de egentlige landkommuner synes den foreliggende statistik at vise, at enlige kvinder lettere får arbejde, idet der her er adskillige muligheder, til hvilke de netop er forholdsvis vel kvalificerede igennem deres tidligere virke som husmødre. Også i landkommunerne synes vanskelighederne ved at opnå børnepasning at være et mindre afgørende punkt.

Udvalget foreslår, at man ved administrativt af forsorgslovens § 282 lægger mere vægt

end hidtil på muligheden for at yde hjælp til uddannelse.

I denne forbindelse peger udvalget på nødvendigheden af et snævert samarbejde mellem det sociale udvalg, det i afsnit 6 foreslåede rådgivningsorgan og den offentlige arbejdsanvis-

ning samt på det ønskelige i, at der foretages en nærmere gennemgang af de forskellige erhverv og fagområder med særligt henblik på, hvilke stillinger der er bedst egnede for enlige kvinder.

8. afsnit

FORSØRGELSEN.

I 6. og 7. afsnit har udvalget dels understreget nødvendigheden af, at der gives enligtblevne kvinder en udvidet adgang til personlig rådgivning, dels fremhævet, at det både for den enkelte kvinde selv og for samfundet som helhed må anses for det mest fordelagtige - i det omfang det overhovedet er muligt - at søge pågældende placeret (eventuelt genplaceret) i erhvervslivet. Det står imidlertid udvalget klart, at der i denne indstilling må tages et forbehold, idet en sådan erhvervsmæssig placering ikke altid vil være mulig. Heri ligger en erkendelse af, at der i en del tilfælde, og dette gælder naturligvis navnlig for kvinder, der nærmer sig folkepensionsalderen, ikke vil være muligheder for at skaffe arbejde, enten dette så skyldes, at der ingen beskæftigelsesmuligheder er, eller pågældende ikke evner at komme i arbejde. Det er således givet, at der, selv om såvel rådgivnings- som erhvervsvejlednings- og arbejdsanvisningsvirksomheden aktiveres, vil være en gruppe af enligtblevne kvinder tilbage, som under en eller anden form må have hjælp til deres underhold.

For de enlige kvinder, der herefter skal have hjælp, må det spørgsmål, der skal tages stilling til i nærværende afsnit, være, hvilken form den fremtidige hjælp skal have, om den skal være almindelig underholdshjælp, en særlig hjælp, f. eks. svarende til hjælpen efter forsorgslovens § 282, eller en egentlig pension.

Af udvalgets oprindelige kommissorium af 9. november 1956, jfr. indledningen, fremgik det, at udvalget ikke skulle behandle problemerne omkring en enkepension til enligtblevne kvinder over tilgangsalderen til folkepension; sådanne kvinder er nemlig, jfr. iøvrigt det herom i afsnit 2 anførte, i næsten alle tilfælde omfattet af den bestående folkepensionsordning.

På tilsvarende måde er det over for udvalget ved socialministerens brev af 2. december 1957,

jfr. indledningen, blevet tilkendegivet, at pensionsproblemerne for de enligtblevne kvinder, der er omhandlet i det af regeringen i foråret 1958 fremsatte lovforslag om pension og hjælp til enker m. fl., jfr. iøvrigt bilag 4 til denne betænkning, også ligger uden for det område, som udvalget skal tage stilling til.

Man er fra udvalgets side klar over, at en del af de synspunkter, som tidligere er anført om rådgivningen for og placeringen i erhvervslivet af enligtblevne kvinder, også helt eller delvis kunne finde anvendelse på de enligtblevne kvinder, som ville være omfattet enten af folkepensionsbestemmelserne eller af det nævnte regeringsforslag. Selv om udvalget ikke kan udelukke, at der i et vist omfang kan drages paralleller fra pensionsproblemerne for de yngre enlige kvinder til de noget ældre enligtblevne - dette er allerede en følge af, at en aldersgrænse af den art, der her er tale om, ikke kan danne et skarpt skel — har man dog fundet det hensigtsmæssigt indledningsvis at fremhæve, at de efterfølgende fremsatte betragtninger alene direkte tager sigte på pensionsproblemerne for de yngre enligtblevne kvinder, som det efter det reviderede kommissorium af 2. december 1957 er udvalgets opgave at tage stilling til.

Et hovedsynspunkt.

Som det allerede flere gange tidligere er blevet fremhævet, jfr. herved navnlig afsnit 2, har Danmark gennem en lang årrække haft ordninger, hvorefter der efter generelle regler er ydet en varig underholdshjælp til enligtblevne kvinder over en vis alder. Det må herved understreges, at det har været karakteristisk for de danske alderdomsforsørgelsesordninger lige siden 1891, at de ikke har været knyttet til et lønmodtager-

begreb, men principielt har omfattet brede lag af befolkningen. Denne ordning var oprindelig stærkt knyttet til datidens transgsbedømmelse. Senere blev den gennem den ikke-transgsbestemte, men dog indtægtsregulerede aldersrente væsentlig mindre transgsbetonet, og den er nu ved indførelsen af folkepensionen og den dermed åbnede adgang til ydelse af folkepensionens mindstebeløb uden indtægtsregulering, i hvert fald delvis, løsgjort fra hensynet til modtagerens indtægts- og formueforhold.

Det har endvidere — også lige siden 1891 — været et karakteristisk træk i de danske ordninger, at de beløb, som blev ydet til personer uden anden indtægt, skulle være tilstrækkelige i den forstand, at de normalt skulle afskære modtageren fra samtidig at oppebære supplerende underholdshjælp, først i form af fattighjælp, siden i form af kommunehjælp. Også på dette punkt har de danske aldersdomsforsørgelsesordninger adskilt sig fra flertallet af udenlandske lønmodtagerordninger, idet såvel alderspensionerne som eventuelle enkepensioner i disse vel som oftest ikke var transgsbetingede eller indtægtsregulerede, men til gengæld hyppigt var så lave, at de ikke afskar en modtager uden anden indtægt fra at få supplerende offentlig understøttelse og rent faktisk i vidt omfang blev suppleret med sådan hjælp, jfr. eksempelvis den engelske ordning. Sådanne pensioner var altså ikke - og har heller ikke principielt tilsigtet at være - tilstrækkelige i den samme forstand, som tilfældet har været med de danske aldersdomsunderstøttelser.

Under hensyntagen til denne gennem en lang årrække hævdvundne danske tradition har udvalget ikke ment det rimeligt at gå nærmere ind på de tanker, som fra forskellig side har været fremsat, om at indføre en enkepension, som navnlig for de yngre enker kun delvis ville være i stand til at dække deres behov for underholdshjælp, og som derfor i en række tilfælde, når pågældende var uden anden indtægt, måtte ventes at skulle suppleres op med den almindelige offentlige underholdshjælp. Udvalget har ment helt at kunne se bort fra en sådan løsning af problemerne omkring en enkepension og alene rette sin opmærksomhed mod ordninger, der efter dansk tradition i sig selv var tilstrækkelige til at give modtageren et rimeligt underhold.

I det følgende foretages en gennemgang af forsørgelsesproblemerne for de enkelte grupper af enligtblevne kvinder, idet udvalget for hver gruppe tager stilling til overgangshjælp, underholdshjælp og uddannelseshjælp.

A. Forsørgelse af enker.

1) Enker med børn.

Efter § 282 ydes der hjælp til enker med børn i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp i 13 uger (eventuelt forlænget til $1\frac{1}{2}$ år) uanset alder.
- b. Underholdshjælp uanset alder.
- c. Uddannelseshjælp uanset alder.

Efter *regeringsforslaget* ydes der hjælp til enker med børn i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp efter § 282.
- b. Underholdshjælp, pension til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 45. år, og som ved ægtefællens død havde forsørgerpligt over for - og bidrog til forsørgelsen af - 2 eller flere børn under 18 år, så længe de har forsørgerpligt over for - og bidrager til forsørgelsen af -- 1 barn under 18 år. Endvidere pension til enker med børn uanset tilgangsalderen, i undtagelsestilfælde fra det fyldte 50. år og ellers når pågældende ved det fyldte 55. år får fortsat hjælp efter § 282. Endelig til kvinder med 1 barn, der bliver enker efter det fyldte 55. år. I alle øvrige tilfælde efter § 282.
- c. Uddannelseshjælp efter § 282.

Det fremgår af oversigten, at der til alle enker med børn kan ydes hjælp efter reglerne i § 282, medens der efter *regeringsforslaget* ikke kan ydes pension i form af overgangshjælp eller hjælp til uddannelse. Endvidere er følgende enker med børn normalt afskåret fra den i *regeringsforslaget* omhandlede løbende pension:

- I. Uanset antallet af børn alle, der bliver enker inden det fyldte 45. år (bortset eventuelt fra dem i denne gruppe, der er fyldt 55 år).
- II. Kvinder, der bliver enker i alderen 45-54 år, når de kun har et barn (bortset eventuelt fra dem i denne gruppe, der er fyldt 55 år).

a) Overgangshjælpen.

Udvalget har bemærket sig, jfr. *regeringsforslagets* kapitel 2, § 15, stk. 1, at man på dette punkt ikke har ment at kunne fremsætte forslag om en pensionsmæssig ordning for de ældre enker, som omfattes af *regeringsforslaget*. Udvalget kan herved med hensyn til de - noget yngre - enker med børn, hvis forhold det er udvalgets opgave at undersøge, tilslutte sig dette syn og

anbefale, at den nuværende ordning efter § 282 opretholdes i uforandret omfang.

Udvalget har herved lagt vægt på, at overgangshjælpen efter § 282 kan karakteriseres som en særdeles smidig hjælpeform, idet den igennem sin opbygning omfatter en fast normal hjælp til underhold suppleret op med vidtgående muligheder for ydelse af hjælp til dækning af individuelle udgifter. Herved er det muligt netop at give den hjælp, der i det enkelte tilfælde er behov for. En ordning af denne beskaffenhed forekommer værdifuld i overgangstiden efter mandens død, hvor enkens indtægtsforhold ofte er vanskelige at bedømme både for hende selv og andre, og hvor der gør sig de mest forskelligartede forhold gældende fra den ene enke til den anden, hvilket betyder, at skematiske regler er vanskelige at anvende.

Den økonomiske uvished, som præger tiden lige efter mandens død, taler efter udvalgets opfattelse imod en pensionsmæssig løsning af overgangshjælpen.

En pensionsordning, som ikke var indtægtsreguleret, ville være for stiv, idet den i nogle tilfælde ville give for meget, i andre for lidt; og en indtægtsreguleret pension ville støde på den vanskelighed, som ligger i selve behovssituationen, uvisheden om kommende indtægter og udgifter, en uvished, som næppe kunne undgå at sætte sig spor i afgørelser, der både af de hjælpøgende og af administrationen måtte betragtes som vilkårlige.

Af disse grunde har udvalget som nævnt - ligesom regeringsforslaget har gjort det for de ældre enkers vedkommende - ment at kunne foreslå, at overgangshjælpen for yngre enker med børn fortsat ydes efter forsorgslovens § 282.

b) *Underholdshjælpen.*

Den gruppe af kvinder, hvis underholdsproblem behandles i nærværende punkt, er enker med børn, der er blevet enlige før det fyldte 45. år, samt enker med 1 barn, der er blevet enlige i alderen 45-54 år.

Det vil erindres, at udvalget i afsnit 7 har lagt afgørende vægt på, at der gives de enligblevne kvinder — herunder også den gruppe yngre enker, som talen her er om — mulighed for at få arbejde. Dette forudsætter, som det også er fremhævet i afsnit 7, at det offentliges bestræbelser for at anvise de pågældende egnet arbejde aktiviseres, men det forudsætter tillige, at den hjælp, som ydes, indtil arbejde kan frem-

skaffes, eller i de tilfælde, hvor enken efter sine forhold ikke kan påtage sig arbejde, er af en sådan form, at den ikke indeholder et væsentligt incitament for enken til at forblive uden erhvervsmæssigt arbejde.

Udvalget er gået ud fra, at der, selv om det lykkes i højere grad end hidtil at anvise de enligblevne kvinder arbejde, altid vil være en gruppe tilbage, som ikke — eller i hvert fald i længere tid ikke — vil være i stand til at ernære sig selv og deres børn ved arbejde, herunder f. eks. enker med mange børn.

For denne gruppes vedkommende rejser sig spørgsmålet om underholdshjælp, og udvalget mener, at valget her må stå på den ene side mellem en fortsættelse af den ordning, der er skabt ved forsorgslovens § 282, og på den anden side en pensionsmæssig hjælp af lignende karakter som den, der er stillet forslag om for de noget ældre enkers vedkommende i regeringsforslaget.

Der har inden for udvalget været enighed om, at det ovennævnte beskæftigelsessynspunkt træder frem med større styrke, jo yngre enken er, og at det som helhed må have større vægt inden for gruppen af yngre enker end inden for den gruppe ældre enker, som er omfattet af regeringsforslaget.

Der har endvidere været enighed om, at underholdshjælpen efter § 282 lettere end en pensionsmæssig hjælp lader sig kombinere med uddannelseshjælp og med de sociale udvalgs bestræbelser for at anvise de pågældende kvinder egnet arbejde, når tidspunktet måtte være inde dertil. Udvalget har ikke kunnet se bort fra, at en i pensionsmæssige former udbetalt hjælp, i hvert fald i nogle tilfælde, af modtagere inden for denne gruppe kunne blive opfattet på en sådan måde, at de pågældende definitivt afskrev muligheden for senere at blive selverhvervende.

Udvalget har herefter ikke ment at burde stille forslag om en pensionsordning for de yngre enker med børn, men skal anbefale, at underholdshjælp til den pågældende gruppe af enlige kvinder med børn fortsat udbetales efter reglerne i § 282.

c) *Uddannelseshjælpen.*

På linie med regeringsforslaget kan udvalget — for så vidt angår de noget yngre enker med børn — anbefale, at uddannelseshjælp fortsat ydes efter reglerne i forsorgslovens § 282.

Da det imidlertid er utvivlsomt, at uddannelseshjælpen er en af de grundlæggende faktorer

til opnåelse af beskæftigelse for de enligtblevne kvinder, anbefaler udvalget, at kommunerne kraftigt opfordres til at gøre brug af uddannelsesmulighederne blandt andet derved, at statens andel i udgifterne, når der ydes hjælp til uddannelse, forhøjes i forhold til, hvad der er tilfældet, når der kun ydes underholdshjælp.

2) *Enker uden børn.*

Efter § 282 ydes der hjælp til enker uden børn i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp i 13 uger (eventuelt forlænget til $1\frac{1}{2}$ år) uanset alder.
- b. Underholdshjælp til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 50. år, samt til enker, der har oppebåret hjælp indtil et barns fyldte 18. år, og som på dette tidspunkt selv var fyldt 45 år.
- c. Uddannelseshjælp uanset alder.

Efter *regeringsfor slaget* ydes der hjælp til enker uden børn i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp efter § 282.
- b. Underholdshjælp, pension til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 55. år. Endvidere til enker, der ved det fyldte 55. år modtager løbende underholdshjælp efter § 282, og som under enkestanden har haft forsørgerpligt over for et eller flere børn. Endelig kan der undtagelsesvis ydes pension til enker, der er fyldt 50 år, og til enker, der har modtaget pension, medens de havde mindreårige børn. I alle øvrige tilfælde efter § 282.
- c. Uddannelseshjælp efter § 282.

Det fremgår af oversigten, at der både efter de gældende regler og efter *regeringsforslaget* kan ydes overgangshjælp og hjælp til uddannelse efter § 282. Iøvrigt er navnlig følgende grupper uden ydelse af underholdshjælp/pension:

- I. Efter § 282 ydes der ikke underholdshjælp til kvinder uden børn, der bliver enker inden det fyldte 50. år, samt til enker, der har fået understøttelse, medens de havde børn, men var yngre end 45 år, da det yngste barn fyldte 18 år.
- II. Efter *regeringsforslaget* ydes der ikke pension til kvinder uden børn, der bliver enker inden det fyldte 55. år, eller til enker under 55 år, uanset om de tidligere har haft forsørgerpligt over for et eller flere børn og får løbende underholdshjælp efter § 282.

a) *Overgangshjælpen.*

Med hensyn til overgangshjælpen forekommer forholdene udvalget at være de samme som de ovenfor under 1) behandlede, hvorfor man her kan anbefale, at ordningen opretholdes inden for de af § 282 afstukne grænser.

b) *Underholdshjælpen.*

De samme grunde, som har ført til, at udvalget ikke kunne anbefale en pensionsmæssig ordning for de noget yngre enker med børn, herunder kvinder, der bliver enker under 55 års alderen, såfremt de kun har eet barn, må efter udvalgets opfattelse føre til, at der ikke bør ydes pension til enker uden børn.

I tilslutning hertil finder udvalget anledning til at nævne, at aldersgrænsen for retten til at få pension for enker, der tidligere, medens de havde børn, fik hjælp, men som ikke længere har mindreårige børn, bør følge aldersgrænsen for, at kvinder uden børn, der bliver enker, kan få pension, idet den reale stilling for disse to grupper synes at være den samme.

For så vidt angår spørgsmålet om udvidelse af mulighederne for ydelse af underholdshjælp efter § 282 finder udvalget heller ikke anledning til at stille forslag. Man finder ikke, at det ville være rimeligt at flytte aldersgrænsen for hjælp ned under det fyldte 50. år, idet det må anses for rimeligt, at samfundets hjælp til denne gruppe enligtblevne kvinder enten skal have karakter af hjælp til uddannelse eller - hvis dette ikke er tilstrækkeligt - bør finde sted efter de samme regler, som dækker den øvrige befolkning.

c) *U d dannelseshjælpen.*

Da uddannelseshjælpen allerede efter § 282 omfatter samtlige enker uden børn uanset alder, og man på tilsvarende måde som foran under 1) kan anbefale hjælpen bevaret i samme form som nu, skal der her henvises til det tidligere anførte.

B. Forsørgelse af separerede, fraskilte og forladte kvinder.

Udvalget har ved sine videre overvejelser drøftet spørgsmålet om ydelse af hjælp — herunder specielt underholdshjælp og/eller pension - til andre grupper af enlige kvinder end enkerne. Da man ikke mener, at det vil være rimeligt at udvide grænserne for hjælp til andre enlige kvinder udover de grænser, der sættes for

hjælpen til enker, har man navnlig fæstnet opmærksomheden på de forskelle, der efter § 282 og regeringsforslaget er imellem mulighederne for udbetaling af hjælp henholdsvis for enkerne og for de separerede, fraskilte og forladte. For *kvinder med børn* er der i § 282 den forskel, at adgangen til ydelse af overgangshjælp for separerede og fraskilte er begrænset til særlige tilfælde og helt udelukket for forladte (og ugifte). Den efter regeringsforslaget åbnede adgang til ydelse af pension til kvinder med 2 børn, der bliver enker efter det fyldte 45. år, samt til kvinder med 1 barn, der bliver enker efter det fyldte 55. år, gælder kun for enker.

For *kvinder uden børn*, der ikke er enker, kan der efter § 282 hverken ydes overgangshjælp eller uddannelseshjælp, og underholdshjælp til kvinder, der bliver enlige efter en given alder, er ligeledes udelukket. Den efter regeringsforslaget åbnede adgang til pension for kvinder, der bliver enker efter det fyldte 55. år m. fl., gælder ligeledes ikke for andre enlige end enkerne.

Baggrunden for, at lovgivningen har foretaget denne forskelsbehandling, er først og fremmest at søge deri, at ydelse af hjælp til fraskilte, separerede og forladte i betydelig større omfang, end det er tilfældet for enkerne, indeholder muligheder for misbrug (udgifter kan være afholdt med henblik på skilsmissem, separationen kan være ophørt, uden at det er oplyst o. s. v.).

Udvalget har ment, at det ville være for tidligt at tage endelig stilling til, i hvilket omfang denne risiko fuldt ud kan begrunde de anførte forskelle mellem mulighederne for udbetaling af hjælp til enker på den ene side og den her nævnte gruppe enligblevne kvinder på den anden side, og har ud fra dette synspunkt fundet som hovedregel at kunne følge den linie, der er lagt, dels i § 282, dels i regeringsforslaget.

Med hensyn til enkelthederne henviser man til den følgende gennemgang af gruppens forsørgelsesproblemer.

1) *Separerede, fraskilte og forladte med børn.*

Efter § 282 ydes der hjælp til separerede, fraskilte og forladte med børn i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp i 13 uger (eventuelt forlænget til $\frac{1}{2}$ år) uanset alder, men kun i særlige tilfælde og kun til separerede og fraskilte.

- b. Underholdshjælp uanset alder.
- c. Uddannelseshjælp uanset alder.

Efter *regeringsforslaget* ydes der hjælp til separerede, fraskilte og forladte i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp efter § 282.
- b. Underholdshjælp, pension kan undtagelsesvis tillægges enlige kvinder, der er fyldt 50 år. I alle øvrige tilfælde efter § 282.
- c. Uddannelseshjælp efter § 282.

Det spørgsmål, udvalget navnlig har rettet opmærksomheden mod, har været, i hvilket omfang det kan anbefales, at overgangshjælpen udvides til alle separerede, fraskilte og forladte kvinder, samt om der bør ydes pension til separerede, fraskilte eller forladte kvinder med mindst 2 børn, når de pågældende bliver enlige efter det fyldte 45. år.

a) *Overgangshjælpen.*

Den foran omtalte risiko for misbrug er navnlig aktuell i forbindelse med hjælpen til dækning af særlige udgifter — det vil sige hjælp udover den normale overgangshjælp. Det må her anses for givet, at muligheden for, at særlige udgifter kan være afholdt netop med henblik på skilsmissem - separationen - i visse tilfælde kan være betydelig, uden at de sociale myndigheder klart kan gennemskue dette. Da normal underholdshjælp til enligblevne kvinder også kan ydes i overgangstiden, selv når overgangshjælp bliver afslået, og grundydelsen i de to tilfælde er omtrent den samme, adskiller bestemmelserne for de separerede og fraskilte kvinder med børn sig herefter i overgangstiden alene fra hjælpen til enker derved, at mulighederne for ydelse af supplerende hjælp er mere begrænsede.

Selv om udvalget i og for sig måtte anse det for ønskeligt, at overgangshjælp mere i almindelighed kunne ydes også til separerede og fraskilte kvinder, finder man, at de betænkeligheder, der er forbundet hermed, er så vægtige, at man ikke kan anbefale en udvidet ordning.

Tilsvarende kan udvalget ikke anbefale, at der indføres nogen bestemmelse om ydelse af overgangshjælp til forladte kvinder, idet man for denne gruppe må finde, at risikoen for misbrug i alle tilfælde er særlig betydelig.

b) *Underholdshjælpen.*

Spørgsmålet om ydelse af underholdshjælp til separerede, fraskilte og forladte kvinder med

børn bør efter udvalgets opfattelse nærmest muligt løses på tilsvarende måde, som det er sket for enkeres vedkommende. Dette følger deraf, at forholdet for samtlige disse kvinders vedkommende er det, at de er *blevet* enlige og samtidig har forsørgerpligt over for 1 eller flere børn. Det er derfor rimeligt, at forsørgelsen for disse grupper af kvinder — således som det allerede er sket ved § 282 - er fastlagt på ganske samme måde.

Med hensyn til ydelse af egentlig pension til kvinder med mindst 2 børn, der bliver separerede, fraskilte eller forladte efter det fyldte 45. år, og som efter regeringsforslaget ville være blevet berettigede til pension, hvis de i stedet var blevet enker, skal udvalget først bemærke, at det antal kvinder, for hvem en sådan bestemmelse ville have betydning, jfr. afsnit 1, er særdeles begrænset (næppe ialt 500). Da beskæftigelses synspunktet for denne gruppe af kvinder ikke kan anses at gøre sig stærkere gældende end for de tilsvarende enker, kunne man - parallelt med ordningen efter § 282 - mene, at de pågældende separerede, fraskilte og forladte kvinder burde have samme ret som enkerne til at modtage pension.

Det er imidlertid oplyst, at man ved udarbejdelsen af regeringsforslaget på dette punkt har ment at burde sondre mellem enkerne på den ene side og de separerede og fraskilte på den anden side, dels på grund af den tidligere omtalte særlige mulighed for misbrug af en pensionsordning for den her omhandlede gruppes vedkommende, dels også fordi man ikke har kunnet udelukke, at pension, i tilfælde hvor den separerede eller fraskilte oppebærer bidrag fra manden, faktisk vil komme ham til gode i det omfang, pensionen vil bevirke en nedsættelse af bidraget.

Der har inden for udvalget været tvivl om, hvorvidt det anførte fuldt ud begrundes den forskel, der efter regeringsforslaget bliver mellem enkerne og de separerede og fraskilte kvinder, men udvalget har på grund af gruppens fåtallighed ikke ment at burde forfølge spørgsmålet yderligere.

c) *Uddannelseshjælpen.*

Da uddannelseshjælp allerede efter de bestående regler kan udbetales til separerede, fraskilte og forladte kvinder med børn, finder udvalget ikke anledning til her at foreslå ændrin-

ger. Der henvises iøvrigt til det allerede tidligere herom anførte.

2) *Separerede, fraskilte og forladte uden børn.*

Efter § 282 ydes der hjælp til separerede og fraskilte uden børn i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp kan ikke ydes.
- b. Underholdshjælp kan ydes i tilfælde, hvor de pågældende har oppebåret hjælp indtil et barns fyldte 18. år, og som på dette tidspunkt selv var fyldt 45 år.
- c. Uddannelseshjælp kan ikke ydes.

Efter *regeringsforslaget* ydes der hjælp til separerede, fraskilte og forladte uden børn i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp kan ikke ydes.
- b. Underholdshjælp kan undtagelsesvis ydes som pension, når pågældende er fyldt 50 år. Herudover ydes kun hjælp efter § 282 i det foran anførte tilfælde.
- c. Uddannelseshjælp kan ikke ydes.

Når hensyn tages til, at det foran — i afsnittet om separerede, fraskilte og forladte kvinder med børn og i afsnittet om enker uden børn - anførte også gør sig gældende i denne gruppe, bliver de spørgsmål, der her skal tages stilling til, alene, hvorvidt overgangshjælp bør ydes med de samme begrænsninger som for separerede og fraskilte kvinder med børn, om underholdshjælp bør ydes efter § 282 til kvinder uden børn, der bliver separerede, fraskilte eller forladte efter det fyldte 50. år, samt endelig om der bør åbnes adgang til ydelse af uddannelseshjælp.

a) *Overgangshjælpen.*

Selv om behovet for ydelse af overgangshjælp uden tvivl i mange tilfælde er lige så stort for separerede og fraskilte uden børn som for de tilsvarende enker, må man, ligesom tilfældet er for separerede og fraskilte kvinder med børn, have visse betænkeligheder ved ydelse af denne videregående overgangshjælp som følge af, at faren for misbrug er særlig stor. Denne fare har man delvis set bort fra, når de pågældende enligblevne kvinder har børn, hvilket man fra udvalgets side har betragtet som en anerkendelse af, at det netop i de tilfælde, hvor der er børn, kan være ganske særlig påkrævet at yde overgangshjælpen.

Da hensynet til børnene netop ikke gør sig gældende for den her betragtede gruppe af en-

ligtblevne kvinder, har udvalget ment at måtte lægge hovedvægten på den bestående risiko for misbrug, hvorfor man ikke kan anbefale indførelse af overgangshjælp for separerede og fraskilte kvinder uden børn.

b) *Underholdshjælpen.*

Antallet af kvinder, der bliver separeret, fraskilt eller forladt efter det fyldte 50. år, er særdeles ringe, jfr. det herom i afsnit 1 anførte. Det forekommer ikke udvalget, at betænkningshederne ved ydelse af underholdshjælp til denne gruppe af enligtblevne kvinder er så store, som tilfældet er i forbindelse med spørgsmålet om overgangshjælpen, da netop de supplerende ydelser ikke er knyttet til underholdshjælpen. Imidlertid må det indrømmes, at de synspunkter, der er gjort gældende mod indførelse af en pensionsordning for separerede, fraskilte og forladte kvinder med børn, også gør sig gældende – omend i noget af svækket grad – når det drejer sig om hjælp efter § 282. For kvinder med børn er disse synspunkter blevet tilstrækkeligt afsvækkede, antagelig navnlig af hensyn til børnene, men det forekommer udvalget noget tvivlsomt, om det vil være rigtigt også i dette tilfælde at bortse fra faren for misbrug.

Under hensyn hertil kan udvalget ikke anbefale ydelse alene af underholdshjælp efter § 282 til denne gruppe af enligtblevne kvinder, hvorimod man skal henvise til, at denne hjælp, jfr. det nedenfor under c) anførte, eventuelt bør ydes i forbindelse med uddannelseshjælp.

c) *Uddannelseshjælpen.*

Som ofte anført har udvalget ved sine overvejelser lagt hovedvægten på, at den hjælp, der ydes til enlige — herunder specielt enligtblevne - kvinder, navnlig bør tage sigte på at hjælpe de pågældende ind på arbejdsmarkedet. På dette punkt mener man ikke, at der er større forskel mellem de synspunkter, der kan anlægges for enker uden børn og for separerede, fraskilte og forladte kvinder uden børn.

Ud fra denne indstilling skal udvalget foreslå, at bestemmelsen i § 282 om ydelse af hjælp til uddannelse - herunder underholdshjælp i uddannelsesperioden - udvides, således at den kommer til at omfatte såvel enker som separerede, fraskilte og forladte kvinder uden børn. For at undgå misbrug finder man dog, at det ville være rimeligt, at bestemmelsen for de separere-

de, fraskilte og forladte udformes således, at betingelsen for hjælpen bliver, at ægteskabet har bestået i 5-10 år, samt at pågældende ikke under ægteskabets sidste 5—10 år har haft normalt erhvervsarbejde.

C. Forsørgelse af ugifte kvinder.

Efter § 282 ydes der hjælp til ugifte kvinder i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp ydes ikke.
- b. Underholdshjælp ydes til ugifte kvinder med børn uanset alder samt til kvinder uden børn, når de indtil et barns fyldte 18. år har fået sådan hjælp, og på dette tidspunkt selv var fyldt 45 år.
- c. Uddannelseshjælp ydes til ugifte kvinder med børn uanset alderen.

Efter *regeringsforslaget* kan der ydes hjælp til ugifte kvinder i følgende tilfælde:

- a. Overgangshjælp ydes ikke.
- b. Underholdshjælp kan undtagelsesvis ydes som pension, når pågældende er fyldt 50 år. Herudover ydes kun hjælp efter § 282 i de ovenfor anførte tilfælde.
- c. Uddannelseshjælp ydes efter § 282 i det ovenfor anførte tilfælde.

Stillingen for ugifte kvinder adskiller sig efter § 282 og *regeringsforslaget* kun fra stillingen for de fraskilte og separerede derved, at der ligesom for de forladte aldrig kan ydes overgangshjælp.

a) *Overgangshjælpen.*

Med hensyn til overgangshjælp kan der - efter sagens natur - kun være tale om ydelse af hjælp til ugifte kvinder med børn, der i så tilfælde skulle have hjælp i en periode efter barnets (børnenes) fødsel. Det må herved tages i betragtning, at den ugifte kvinde ikke på samme måde som enker, fraskilte og separerede pludselig mister deres forsørger og derved står med visse udgifter, som de ikke i den første tid med rimelighed kan forventes at kunne frigøre sig for.

Da underholdshjælp til ugifte kvinder med børn kan ydes efter § 282, ville en speciel overgangshjælp, således som det tidligere er anført, kun have betydning derigennem, at den kunne give supplerende hjælp til afholdelse af særlige udgifter. I betragtning af, at denne supplerende

hjælp efter det anførte ikke normalt kan have den samme mening og betydning som for de øvrige enlige kvinder med børn, der er enligtblevne, finder udvalget ikke anledning til at foreslå indførelse af overgangshjælp. De specielle udgifter, der bliver tale om ved et barns fødsel, bør efter udvalgets formening ikke dækkes gennem særlige - og principielt ganske nye - bestemmelser i § 282, men derimod fortsat henvises til hjælp efter de almindelige herhen hørende bestemmelser, herunder navnlig til de af mødrehjælpen administrerede ordninger.

b) *Underholdshjælpen.*

Som følge af, at der allerede efter de bestående bestemmelser kan ydes hjælp efter § 282 til ugifte kvinder med børn, og det ikke forekommer rimeligt at stille denne gruppe anderledes end de fraskilte og separerede ved at åbne en særlig adgang til pension, finder udvalget, at det eneste spørgsmål, der kan være anledning til at drøfte specielt for de ugifte kvinder, må være eventuel ydelse af hjælp efter § 282 til ugifte kvinder uden børn.

Normalt vil det næppe være rimeligt i henseende til underholdshjælp at stille ugifte kvinder uden børn anderledes end andre samfundsborgere, idet der for de ugifte normalt ikke er tale om bortfald af en tidligere forsørger. I de tilfælde, hvor der bliver behov for hjælp, må denne som en konsekvens heraf ydes efter lovgivningens almindelige regler. Imidlertid er udvalget blevet opmærksom på, at der er en gruppe af ugifte kvinder - normalt uden børn - der er særlig vanskeligt stillet. Det drejer sig om ugifte kvinder, der har boet hos forældrene - eventuelt i enkelte tilfælde andre slægtninge - for hvem de har ført hus m. v., og som i reglen aldrig har haft erhvervsarbejde. Når forældrene dør, og den pågældende kvinde på dette tidspunkt ikke længere er ganske ung, vil hun, der betegnes som »forældreenke«, i virkeligheden oftest være stillet ganske som en enke og altså ofte have særlige vanskeligheder med at skaffe sig det nødvendige underhold.

Selv om det er ubestrideligt, at det ofte i praksis kan være vanskeligt at afgøre, om en kvinde, der søger hjælp, kan betragtes som en

»forældreenke«, mener udvalget - da den pågældendes forhold hverken kan sidestilles med forholdene for de separerede, de fraskilte, de forladte eller andre ugifte kvinder - men derimod alene med enkeres, at det bør overvejes at udstrække den adgang til ydelse af hjælp efter § 282, der findes for enker uden børn, som bliver enlige efter det fyldte 50. år, til også - nar forholdene taler derfor - at omfatte denne gruppe.

Udvalget skal herefter foreslå, at det tages op til overvejelse i § 282 at indføre en bestemmelse om, at der til ugifte kvinder uden børn, der kan betegnes som »forældreenker«, åbnes adgang til udbetaling af underholdshjælp, når »enkestanden« er indtrådt efter det fyldte 50. år, og forholdene iøvrigt ikke taler imod ydelse af en sådan hjælp.

c) *Uddannelseshjælpen.*

Som anført i oversigten kan der efter de bestående regler gives hjælp til uddannelse til ugifte kvinder med børn, medens en sådan adgang ikke findes for ugifte kvinder uden børn. For de omhandlede »forældreenker« må udvalget finde, at der bør åbnes adgang til - når forholdene i det enkelte tilfælde taler herfor - at yde hjælp til uddannelse.

Udvalget foreslår, at refusionsre gerne vedrørende § 282 ændres saledes, at statens andel af udgifterne til hjælp til uddannelse forhøjes, således at der herigennem tilvejebringes en direkte opfordring for kommunerne til - i det omfang det anses for muligt - at udfolde bestræbelser for at hjælpe de pågældende i arbejde.

Endvidere foreslår udvalget, at bestemmelserne om ydelse af uddannelseshjælp i § 282. stk. 6. udvides til foruden enker uden børn også at omfatte separerede, fraskilte og forladte kvinder uden børn, når de pågældendes ægteskab har bestået i mindst 5 år, samt endvidere - når forholdene taler derfor - til »forældreenker«.

Endelig foreslår udvalget, at der åbnes adgang til ydelse af underholdshjælp efter § 282. stk. 4. til »forældreenker«, når de pågældende bliver »enker« efter det fyldte 50. år.

BILAG 1

Kvindernes forsikrings- og arbejdsløshedsforhold.

Antallet af arbejdsløshedsforsikrede kvinder udgjorde ved udgangen af 1956 ialt 143.069, svarende til 21 pct. af samtlige arbejdsløshedsforsikrede i hele landet.

De forsikrede kvindelige arbejdere er fordelt med 46 pct. i hovedstadsområdet, 43 pct. i provinsbyerne med disses forstæder og 11 pct. i det resterende land. Denne fordeling er væsentlig forskellig fra de mandlige forsikredes

fordeling, idet: der af disse er 34 pct. i hovedstaden, 37 pct. i provinsbyerne og 29 pct. i det øvrige land. Der er altså forholdsvis langt flere af de forsikrede kvinder end af mændene, der befinder sig i hovedstaden, lidt flere i provinsbyerne og langt færre i landkommunerne.

De forsikrede kvindelige arbejders fordeling efter alder fremgår af en opgørelse foretaget for januar 1956:

De forsikrede kvinders fordeling efter alder.

	18-24 år	25-54 år	55-59 år	60-64 år	65 år og derover	I alt
Absolutte tal	30.681	95.747	9.546	3.573	858	140.405
Pct.	22	68	7	2	1	100

Til sammenligning kan det oplyses, at 14 pct. af de mandlige arbejdere er i aldersgruppen 18-24 år, 70 pct. i 25-54 år, 8 pct. i 55-59 år, 5 pct. i 60-64 år og 3 pct. i 65 år og derover. Der er således forholdsvis mange unge kvindelige forsikrede, forholdsvis få ældre.

Endnu en sammenligning mellem forsikringsforholdene blandt kvinder og blandt mænd kan være af interesse. I den følgende tabel er anført, hvor stor en del af befolkningen i de enkelte aldersgrupper der er arbejdsløshedsforsikrede.

Antal forsikrede i forhold til befolkningen i pågældende aldersgrupper.

	18-24 år	25-54 år	55-59 år	60-64 år	65-69 år
Kvinder	15 %	11 %	8 %	3 %	1 %
Mænd	38 %	44 %	37 %	31 %	16 %

I overensstemmelse med, hvad man på forhånd ville vente, fremgår heraf, at kun en me-

get lille del af kvinderne i de højere aldersgrupper er forsikrede sammenlignet med såvel de yngre kvinder som med mændene. Årsagerne hertil er utvivlsomt flere, f. eks. navnlig at mange kvinder allerede i en forholdsvis tidlig alder opgiver deres erhverv for alene at helige sig husligt arbejde. Endvidere, at der utvivlsomt er en tendens til, at ældre kvinder er tilbøjelige til hurtigt at forlade de forsikredes rækker, når de af en eller anden grund bliver arbejdsløse. Endelig kan det anføres, at de erhverv, i hvilke særlig ældre kvinder søger ind, oftest er dem, inden for hvilke arbejdsløshedsforsikring er mindst almindelig.

Som følge heraf skulle man i og for sig ikke vente, at arbejdsløsheden blandt forsikrede kvinder er særlig kraftig stigende med stigende alder. Dette er imidlertid ikke desto mindre tilfældet, hvilket fremgår af den følgende oversigt, der viser arbejdsløshedsprocenten for forsikrede kvinder ved udgangen af 4 måneder i 1955.

Arbejdsløshedsprocenten for kvinder i forskellige aldersgrupper.

	2-24 år	25-34 år	35-44 år	45-54 år	55-59 år	60-64 år	65 år og derover
Ult. januar	3,2	4,7	7,1	7,9	10,2	13,8	14,4
- april	2,5	3,4	4,7	5,9	5,2	13,8	18,1
- juli	2,1	2,5	3,2	4,1	6,4	11,8	16,7
- oktober	1,8	3,0	4,2	5,2	8,4	11,3	19,6

Af oversigten fremgår, at ledigheden uforandret er stigende med stigende alder, således at den f. eks. i gruppen 25-34 år er dobbelt så stor som i gruppen 18-21 år og i alderen 55-59 år 5 gange så stor som i alderen 18-21 år.

Når det foran omtalte forhold - at kvinderne hurtigt forsvinder ud af forsikringen — tages i betragtning, synes de anførte tal klart at vise, at kvinderne med stigende alder har særdeles

betydelige vanskeligheder ved at bevare deres stilling i den del af erhvervslivet, som arbejdsløshedsforsikringen afspejler.

Der er ikke for de senere år foretaget en undersøgelse af ledighedens længde i de forskellige aldersgrupper. På grundlag af den senest foretagne opgørelse - fra 1952 - kan der dog opstilles følgende oversigt, der næppe på væsentlige punkter afviger fra, hvad man ville finde for de senere år.

Arbejdsløshedsforsikrede kvinder fordelt efter ledighedens samlede omfang i 1952.

	18-21 år	22-24 år	25-34 år	35-44 år	45-54 år	55-59 år	60-64 år	65 år og derover	Ialt
Ingen ledighed	74,9	70,1	64,1	57,8	56,7	55,7	51,5	46,8	62,2
1- 25 dage	14,4	14,9	16,2	17,9	16,5	15,1	15,1	11,8	16,2
26- 50 -	5,0	5,5	6,3	7,4	7,5	7,2	7,4	6,8	6,6
51-100 -	3,3	5,0	6,5	7,6	7,9	8,0	7,6	8,8	6,6
101-150 -	1,4	2,1	3,2	4,2	4,8	4,9	5,6	6,6	3,6
151-200 -	0,6	1,1	1,6	2,6	3,1	3,7	3,9	6,0	2,2
201-250 -	0,3	0,7	1,1	1,3	1,8	2,4	3,1	3,7	1,3
251 dage og derover ...	0,1	0,6	1,0	1,2	1,7	3,0	5,8	9,5	1,3
Ialt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Det ses klart, at en med stigende alder stadig aftagende del af kvinderne har ringe ledig-

hed, mens en stadig stigende del befinder sig i grupperne med den største ledighed.

(Udvalgets bilag nr. 13, udsendt i maj 1957).

BILAG 2

Dansk Kvindesamfunds genoptræningskursus for »modne« kvinder

(Redegørelse fra Dansk Kvindesamfund)

Også i Danmark har spørgsmålet om kvinders genoptagelse af et tidligere erhverv efter, at de måske i mange år har været udelukkende beskæftigede i deres hjem, været meget diskuteret. Man var klar over, at der her var et spørgsmål, der ved lejlighed burde løses, men kendte intet til, hvor mange kvinder det egentlig drejede sig om, ligesom man heller ikke var klar over, hvori disse kvinders vanskeligheder egentligt bestod. Det var for at danne sig et billede af disse vanskeligheder og for at se, hvor stort behovet for hjælp er, at Dansk Kvindesamfund i månederne februar - begyndelsen af maj 1955 afholdt de første genoptræningskursus.

Forud for afholdelsen af kurserne havde man samtaler med centralarbejdsanvisningen i København og med det største af de private arbejdsanvisningskontorer. Gennem disse sam-

taler fik Dansk Kvindesamfund det indtryk, at ganske vist var der en del kvinder i alderen omkring de 40, der henvendte sig til arbejdsanvisningskontorerne, men antallet syntes ikke at være overvældende stort, og man stod derfor over for den vanskelighed, at man ikke vidste nok om behovet for hjælp. At der måtte være et behov, følte man sig i Dansk Kvindesamfund overbevist om, og man udarbejdede derfor et kursusprogram for genoptræning af kvinder til kontorlaget.

Gennem samtaler med enkelte kvinder, der havde forsøgt at genoptage et tidligere kontor-erhverv, fik man det indtryk, at arbejdsgiverne ikke var særligt villige til at antage kvinder udover 30-års alderen. Grundene hertil kunne man kun gætte, man skønnede, at arbejdsgiverne var uvillige til at antage disse kvinder, for det første fordi de gennem mange år ude

af erhvervet havde glemt, hvad de tidligere kunne. Dernæst var arbejdsgiverne uvillige til at have disse damer beskæftiget sammen med måske meget ungt personale, hvilket kan give mange personaleproblemer. Arbejdsgiverne kunne også have den indvending, at de modne kvinder, der ønsker at genoptage erhverv, oftest har mange personlige problemer at slås med, hvilket kan virke meget hæmmende på deres arbejdsindsats. Lønnen kunne også være en vanskelighed, idet de lidt ældre kvinder normalt har en højere løn end de ganske unge, og naturligvis kan de ældre, uøvede ikke få samme løn som deres jævnaldrende, trænede kolleger. Pensionsproblemet, mente vi i Dansk Kvindesamfund, ikke kunne være nogen hindring for arbejdsgiverne mod at ansætte de ældre kvinder, idet man såvel i statsadministrationen som i de private erhverv beskæftiger mange vikarer og i statsadministrationen også såkaldte c-kontorister, der ikke er tjenestemænd og ikke er pensionsberettigede, men som har samme løn- og avancementsbetingelser som de kvindelige tjenestemænd i kontorklasserne. Dersom betingelserne iøvrigt var til stede for ansættelse, skulle pensionsordningen således ikke være til hinder for de »ældre« kvinders indpas i erhvervslivet.

Også om de »ældre« kvinders bevæggrunde til at genoptage et tidligere erhverv gjorde man sig forud for afholdelsen af kurserne visse tanker. De meget høje skilsmissetal i Danmark bevirker, at der årligt er mange kvinder, der bliver tvunget ud af arbejdet i hjemmet, og det ville være naturligst for disse kvinder at søge at genoptage det erhverv, de havde før deres giftermål. En stor del af de fraskilte er netop kvinder i 40'erne, i 1954 drejede det sig således om 30 pct. Også enkerne bliver i mange tilfælde nødsaget til at søge beskæftigelse, idet jo kun en mindre del af befolkningen er sikret enkepension, ligesom der skal en meget stor formue til for at kunne opretholde et hjem, hvor der måske er børn, alene ved formueindtægten. Dårlige økonomiske forhold kan være bevæggrund for en hustru til at genoptage hvervsarbejde, selv om manden måske er beskæftiget. Her har de seneste års ønsker om forbrugsudvidelser sikkert forøget antallet af arbejdssøgende gifte kvinder. Endelig kunne det også tænkes, at mange af de »ældre« kvinder ønsker at arbejde udenfor hjemmene, fordi hjemmets arbejde ikke kan beskæftige dem fuldt ud. Den fremadskridende rationalisering

af hjemmets arbejde og det mindskede børnetal i de enkelte familier tilsiger også, at kvinderne i hjemmene efterhånden må få i hvert fald en del af deres arbejdskraft frigjort.

Det første kursus, Dansk Kvindesamfund afholdt, fandt som omtalt sted i månederne februar - begyndelsen af maj 1955. Kurserne fandt sted i København. Kursusplanen omfattede tre kurser.

I. Kursus i maskinskrivning (50 timer) og bogføring (50 timer).

II. Kursus i maskinskrivning (80 timer) og brug af regnemaskiner (ca. 40 timer).

III. Kursus i maskinskrivning (50 timer) og stenografi (80 timer).

Man skønnede, at deltagerne efter at have gennemgået et af disse kurser skulle være kvalificerede til at genoptage erhvervet, og man mente hermed at have imødegået arbejdsgivernes indvending om den manglende kunnen.

For at hjælpe deltagerne med deres personlige problemer blev der til kurserne knyttet en socialrådgiver.

Forud for kurserne blev der afholdt et pressemøde, hvor så at sige hele den danske presse var mødt op, og der blev skrevet uhyre meget om vore planer. Resultatet var en overvældende tilstrømning. Enhver, der ønskede at deltage, skulle udfylde et ansøgningsskema og fik en vejledning (se vedlagte). De første kurser var planlagt til at skulle omfatte 20-24 deltagere på hvert hold, men der meldte sig omkring 150. Der var udleveret omkring 300 ansøgningsskemaer. Ved udvælgelsen kunne man ikke undgå at tage hensyn til, hvem man skønnede havde mest brug for at blive hjulpet, og det første hold blev derfor for en stor del sammensat af enlige mødre og andre enlige kvinder, hvilket egentligt ikke havde været hensigten, idet den eneste betingelse for at deltage skulle være, at man ønskede at genoptage et tidligere kontorerhverv.

Det viste sig, at vore planer havde vakt interesse i vide kredse, og f. eks. var Mødrehjælpsinstitutionen meget interesseret og sendte flere kvinder til de første kurser. Desværre viste det sig, at de ansøgere, der havde ønsket at gå på stenografiholdet, havde alt for uens kvalifikationer, og man turde derfor ikke benytte denne undervisning.

Københavns kommunes skoledirektion stillede lokaler til rådighed, lokaler, der benyttes også ved den kommunale aftenskole i under-

visningen i maskinskrivning, og hvor der derfor fandtes et tilstrækkeligt antal skrivemaskiner. Til at undervise i maskinskrivning og bogføring viste det sig, at man havde gjort et rent fund, idet man fik kontakt med en dame, der selv er i fyrrerne, og som er i besiddelse af meget store pædagogiske evner.

De første kurser blev en meget stor succes. Mange af deltagerne fik allerede, medens undervisningen stod på, beskæftigelse, blandt andet fordi den megen presseomtale fik flere arbejdsgivere til at søge kontakt med Dansk Kvindesamfund. Det viste sig, at den ængstelse, man nærede angående de modne kvinders muligheder for at lære noget, var ganske ubegrundet. Der blev arbejdet med en flid og interesse, som ikke ses på almindelige kontorhold. Damerne fik foruden den almindelige undervisning også instruktion af en fysioterapeut, idet det er vanskeligt for de »ældre« kvinder at skulle sidde ned en hel dag, ligesom det faldt noget vanskeligt at benytte deres armmuskler på den rigtige måde, sådan at de kunne undgå smerter i ryg og skulder.

Der startede 48 kvinder, fordelt med 24 på hvert hold. 6 deltagere fuldførte ikke kursus, idet de blev syge eller måtte tage arbejde af så omfattende karakter, at de ikke magtede at gå på kursus samtidigt. En enkelt var ikke tilfreds med kursusprogrammet, noget der absolut ikke gjaldt for resten af deltagerne. Deltagerne var meget forskellige, både hvad angik kunnen og økonomiske forhold. Der var deltagere med kun kort tidligere kontorpraksis, og der var deltagere med op til 30 års kontorpraksis, som var slået ud på grund af alder. Der var damer i pelse, og damer der sikkert ikke havde meget andet, end hvad de gik og stod i. Gennemsnitsalderen var 45 år, men 14 af deltagerne var over 50 år, og kun 7 var under 40 år. Yngste deltager var 32 år, ældste deltager 58 år. Af de 48 kvinder var de 34 enlige, d. v. s. førhen gifte kvinder, og heraf var de 11 enker, 4 var ugifte, og 6 var gifte. 30 af deltagerne havde børn under 18 år, og det samlede børnetal var 54. Desuden havde 7 af deltagerne børn over 18 år, som de havde påtaget sig at forsørge helt eller delvis på grund af invaliditet, evnesvaghed, eller fordi de var under videregående uddannelse. 3 af deltagerne har oplyst, at de havde fået kommunehjælp i længere tid (op til to år), de har nu alle fået arbejde og tjener hver over 500 kr. om måneden. Muligvis var flere af deltagerne kommunehjælpsmodtagere, men vi spurgte ikke

om den slags ting, det var op til den enkelte at tale med socialrådgiveren om sådant. En deltager oplyste, at hun levede af arbejdsløshedsunderstøttelse.

Halvdelen, nemlig 24, havde arbejde under kursus, men kun 6 af disse havde arbejde af kontormæssig art, de fleste tilsyneladende underordnet og ustabilt arbejde. Resten var beskæftiget ved rengøring, sygepasning, husvæsen, nat-tjeneste i kantine, butik og lignende. En enkelt havde fabriksarbejde.

Deltagerne betalte selv hele undervisningen. Prisen var fastsat således, at der kunne gives enkelte hele og halve fripladser, ialt blev der givet nedslag i betalingen for 16 af de 48 kvinder, der deltog i de første kurser, og disse nedslag beløb sig til ca. 10 % af de beregnede indbetalinger. Deltagerne var overordentligt påpasselige med at betale, hvad de skulle, men man havde også gjort dem klar, at prisen var beregnet således, at kurserne lige kunne løbe rundt, og at de hjalp hinanden ved at sørge for at betale til rette tid. Nedsættelse af betalingen fandt kun sted efter forudgående samtale med socialrådgiveren.

Det viste sig at være af overordentlig stor psykologisk betydning at samle disse kvinder på særlige hold. De hjalp hinanden meget. Der udviklede sig et udmærket kammeratskab, og det at se, at andre kunne være i samme dårlige stilling som en selv, havde en absolut gavnlig virkning. De 48 kvinder blev rettet meget op i løbet af de godt tre måneder, kurserne varede, og da vi sluttede, så de langt friskere og bedre ud, end da vi begyndte. Kursus havde åbenbart genskabt en selvtillid, der for de fleste var et ukendt begreb, da de begyndte.

De første kursers succes bevirkede, at man i Dansk Kvindesamfund ikke mente at kunne lade det være godt hermed. Også i efteråret 1955 blev der afholdt flere kurser, men kurserne blev da flyttet til en privat skole, idet vores dygtige lærerinde selv åbnede en kontorskole, og hun var så interesseret i at fortsætte sit arbejde for de ældre kvinder, at Dansk Kvindesamfund fik kursus i gang hos hende på de samme betingelser, som var gældende ved de første kurser. I foråret 1956 er kurserne helt gået over til denne nye kontorskole, således at genoptræningskursus nu indgår som et fast led i undervisningen på skolen. Kurserne hedder stadig Dansk Kvindesamfunds Kursus, og deltagerne får undervisningen for et betydeligt mindre beløb, end de ellers skulle give for til-

svarende undervisning, ligesom der gives fripladser. Dansk Kvindesamfund har opsyn med undervisningen, og alle planer for genoptræningskurserne skal godkendes af Dansk Kvindesamfund. Også til disse kurser er der knyttet socialrådgivere, der iøvrigt udpeges af Dansk Kvindesamfund.

Også i de større provinsbyer har der i efteråret 1955 været afholdt genoptræningskurser i kontorfag. Man havde kurser i Århus, Odense og Esbjerg, og i begyndelsen af 1956 har der været afholdt kursus i Ålborg. Erfaringerne fra provinsen viser det samme, som vi så i København: at de modne kvinder har hjælp behov, og at det er muligt at hjælpe. Kun var det måske noget vanskeligere for deltagerne i provinsbyernes kurser at finde beskæftigelse bagefter, end det var tilfældet for deltagerne i København.

Det viste sig at være en god ide at have socialrådgivere tilknyttet kurserne. Socialrådgiverne har hjulpet deltagerne med mange praktiske ting: skilsmissepapirer, invaliderenter, huslejesager, forskudsvis udbetaling af børnebidrag, legater fra filantropiske foreninger og meget andet. Mest har dog den personlige kontakt betydet, og mange af deltagerne har tilbragt timer hos socialrådgiverne, der har givet dem vejledning i mange personlige spørgsmål. Socialrådgiverne virker i mange retninger som »skriftemødre«. Socialrådgiverne gør arbejdet så godt som uden vederlag, idet de får en nærmest symbolsk betaling. (Omkring 100 kr. pr. kursus med 24 deltagere).

I 1956 er Dansk Kvindesamfund gået ind i et nyt genoptræningsexperiment, idet man søger at genoptræne ekspeditricer til at ekspedere i tekstil. Der undervises om aftenen, og hver gang $1\frac{1}{2}$ –2 timer. Deltagerne får 10 gange undervisning i moderne salgsteknik og kundebehandling. 10 gange undervises der i varekundskaab, hvor der især lægges vægt på gennemgangen af nye stoffer og materialer. 5 aftener får deltagerne en genopfriskning af måske glemte regnefærdigheder. 2 aftener gives der instruktion i at stå rigtigt, og endelig undervises der 3 aftener i forbrugerproblemer. Der undervises 3 aftener om ugen. Lokalerne stilles til rådighed på Mødrehjælpen, og til lærerne betaler Dansk Kvindesamfund normalt undervisningshonorar. Deltagerne afholder også her alle udgifterne. Også ved disse kurser gives der fripladser, og også her er der tilknyttet socialrådgiver. Hvordan det vil gå med beskæftigelse af deltagerne, kan man endnu intet sige om.

Det har været Dansk Kvindesamfunds erfaring, at der er et langt større behov for at hjælpe modne kvinder i deres kamp for at vinde indpas på arbejdsmarkedet, end man på forhånd måske skulle tro. Det har også været vor erfaring, at ganske vist er vanskelighederne store, men det er muligt at hjælpe. Især virker det uhyre oplivende for de pågældende, at de får at se, at der er andre kvinder, der er i samme situation, og undervisningen kan, når den lægges rigtigt til rette, og man får dygtige lærerkræfter, gengive deltagerne deres tabte selvtillid, og uden den er det vanskeligt at finde arbejde.

SEKRETÆR SKOLEN

Laksegade 30
København K.

DANSK KVINDESAMFUND'S GENOPTRÆNINGSKURSUS FOR KVINDER, DER ONSKER AT GENOPTAGE ARBEJDE INDENFOR KONTORFAGET.

I januar-februar 1957 begynder Dansk Kvindesamfund nye genoptræningskurser for kvinder, der ønsker at genoptage kontorarbejde som erhverv. Formålet med disse kurser er at gøre kvindernes genoptagelse af erhvervsarbejde lettere og at søge at skaffe de pågældende kvinder

en sådan uddannelse, at de står på højde med deres yngre kolleger, der har langt lettere ved at skaffe sig beskæftigelse. Kursus foregår på Sekretær Skolen, Laksegade 30, der ledes af Gudrun Brandt.

Der er mulighed for at deltage i følgende undervisning:

Kursus i BOGFØRING (der undervises ialt 50 timer på hvert hold):

Hold 1: <i>Mandag, onsdag og fredag</i>	kl. 9.30 – 10.45 (beg. 16/1)
Hold 2: <i>Tirsdag og torsdag</i>	kl. 8.20 – 9.45 (beg. 17/1)
Hold 3: <i>Tirsdag og fredag</i>	kl. 17.00 – 19.00 (beg. 5/2)

Kursus i MASKINSKRIVNING (blindskrift) (80 undervisningstimer ialt på hvert hold):

Hold 4: <i>Mandag, onsdag og fredag</i>	kl. 11.00 – 13.00 (beg. 16/1)
Hold 5: <i>Tirsdag og torsdag</i>	kl. 10.00 – 12.15 (beg. 17/1)
Hold 6: <i>Tirsdag, torsdag og lørdag</i>	kl. 8.00 – 10.00 (beg. 15/1)
Hold 7: <i>Mandag, onsdag og fredag</i>	kl. 19.00 – 21.00 (beg. 18/1)

Kursus i STENOGRAFI (fællessystemet) (100 undervisningstimer ialt):

Hold 8: <i>Tirsdag, torsdag og lørdag</i>	kl. 10.15 – 11.55 (beg. 15/1)

Det kan meget anbefales, at man deltager i mere end ét fag, og der er — som det ses — mange muligheder for at finde frem til tidspunkter, der passer den enkelte bedst.

Kursusafgiften for hold 1-7 er kr. 110,00 pr. hold, hvilket netop dækker de med kursus forbundne udgifter; afgiften for hold 8 er kr. 175,00. For elever, der deltager i undervisningen

i såvel bogføring som maskinskrivning, nedsættes den samlede pris til kr. 200,00.

Bøger og materialer. Til undervisningen i bogføring skal der anskaffes lærebøger for ca. 20 kr. og til undervisningen i stenografi for ca. 12 kr. Maskinskrivningseleverne betaler 10 kr. for øvelsespapir.

Følg. kombinationer kan anbefales for elever, der ønsker at deltage i:

BOGFØRING og MASKINSKRIVNING	hold nr. 1 og 4	eller
— — —	hold nr. 2 og 5	eller
— — —	hold nr. 3 og 7	
STENOGRAFI og MASKINSKRIVNING	hold nr. 6 og 8	
ALLE TRE FAG	hold nr. 1, 4 og 8	eller
— — —	hold nr. 2, 7 og 8	eller
— — —	hold nr. 3, 6 og 8	
BOGFØRING (og ikke andre fag)	hold nr. 3	
MASKINSKRIVNING (og ikke andre fag)	hold nr. 7.	

Efter at have gennemgået et eller flere af de omtalte kursus, skulle der være gode muligheder for, at hver enkelt kan skaffe sig beskæftigelse indenfor kontorfaget. Dansk Kvindesamfund kan imidlertid ikke love, at der kan skaffes beskæftigelse til alle, men da Dansk Kvindesamfund har kontakt med arbejdsanvisningskontorerne og Sekretær Skolen har tilladelse til at drive anvisningsvirksomhed, skulle det dog indenfor en rimelig tid kunne lykkes at få godt og vellønnet arbejde.

Der er sikkert mange kvinder, der har problemer af den ene eller anden art — problemer, som måske kunne klares, hvis de kom til at tale med en erfaren rådgiver. Dansk Kvindesamfund har derfor truffet aftale med en socialrådgiver, der vil være deltagerne behjælpelig med at klare

deres problemer i det omfang, det overhovedet er muligt at hjælpe. Alle, der ønsker at deltage i genoptræningskursus, kan få lejlighed til at tale med socialrådgiveren

MANDAG den 14. JANUAR kl. 17-19

på Dansk Kvindesamfunds kontor, Niels Hemmingsensgade 10, 3die sal.

Dersom De har vanskeligt ved at klare udgifterne til det kursus, De ønsker at deltage i, kan De efter samtale med socialrådgiveren muligvis få kursusafgiften nedsat, således at økonomien ikke skulle være nogen hindring.

Den eneste betingelse for at følge kurserne er, at man tidligere *har* været beskæftiget ved kontorfaget, og at man ønsker at genoptage arbejdet. Kvinder i alle aldre kan deltage, og det er

således ingen hindring, dersom De f. eks. er over 45 år. For at komme i betragtning må De udfylde medfølgende spørgeskema, men da det er begrænset, hvormange deltagere der kan være på holdene, beder vi Dem tilbagesende skemaet

inden TORSDAG den 10. JANUAR 1957
til Sekretær Skolens kontor, Laksegade 30, K.,
med oplysning om, hvilket eller hvilke kursus
De ønsker Vi skal så snarest meddele Dem, om
De kan komme til at deltage.

Med venlig hilsen.

December 1956.

Rita Knudsen   Gudrun Brandt
Dansk Kvindesamfund   Sekretær Skolen

SEKRETÆR SKOLEN
Laksegade 30
K ø b e n h a v n K.

Telf. PALÆ 2715
Dagligkl. 10-16
(undtagen lørdag)

SPØRGESKEMA

for ansøgere til Dansk Kvindesamfunds genoptræningskursus i kontorlag.

Navn:

Fødselsår:

Adresse (også postdistrikt) og telefon:

Hvilke arter af kontorarbejde har De været beskæftiget med? (Sæt kryds).	Maskinskrivning: Bogholderi: Stenografi:	Kartoteksarbejde: Statistik: Andet:

Var tidligere beskæftiget ved kontorlaget i tiden   fra: til:

Eventuel anden uddannelse (skoleeksamen, handelsuddannelse m. v.).

Af hvilke grunde ønsker De at vende tilbage til erhvervsarbejde?

Eventuelle børn og disses alder.

Eventuelle andre personlige forhold, dersom De ønsker at give oplysning herom.

Hvilke af de i medfølgende vejledning omtalte hold ønsker De at gå på?	Hold nr.:

Dersom der ikke er plads på de tider, De foretrækker, hvilke hold ønsker De da at komme på?	Hold nr.:

Hvis De har arbejde nu, angiv da arbejdets art og arbejdstiden.

Dette skema indsendes til *Sekretærskolens* kontor inden den 10. januar 1957.

Underskrift.

(Udvalgets bilag nr. 14, udsendt i maj 1957).

BEKENDTGØRELSE NR. 311 AF 23. SEPTEMBER 1954 AF LOV OM OFFENTLIG FOR-
SORG § 282 SOM AFFATTET VED LOV NR. 152 AF 30. APRIL 1955 OG LOV NR. 259
AF 2. OKTOBER 1956.

§ 282.

Stk. 1. Til enker kan der i indtil 13 uger efter ægtefællens død i trangstilfælde ydes hjælp til underhold og til hjemmets opretholdelse. Der vil herunder kunne ydes hjælp til fortsættelse af lejemaal af lejlighed og til afdrag på gæld, stiftet til erhvervelse af genstande anskaffet til pågældendes husførelse, alt i det omfang det sociale udvalg skønner, at familien normalt ville have kunnet afholde disse udgifter. Der kan endvidere i tilfælde, hvor ægtefællen enten alene eller ved hustruens hjælp har drevet en mindre erhvervsvirksomhed (butik eller lignende), ydes hustruens hjælp til fortsættelse heraf, såfremt det sociale udvalg skønner, at hun vil være i stand til at videreføre virksomheden på egen hånd. Den ydede hjælp vil i ganske særlige tilfælde, hvor pågældende på grund af sygdom eller andre utilregnelige årsager ikke har været i stand til at påtage sig eller skaffe sig arbejde, eller hvor en fortsat ydelse af hjælp skønnes af afgørende betydning for fortsættelse af en mindre erhvervsvirksomhed, kunne ydes i indtil $\frac{1}{2}$ år efter ægtefællens død. Til enker, der er gravide ved ægtefællens død, vil hjælp efter foranstående regler kunne ydes fra dødsfaldet og i indtil et halvt år efter fødslen.

Stk. 2. Hvor det sociale udvalg efter forholdene i det enkelte tilfælde skønner det rimeligt begrundet, kan der ydes hjælp efter bestemmelsen i stk. 1 til kvinder med børn under 18 år, som bliver skilt uden forudgående separation. Det samme gælder i ganske særlige tilfælde ved separation.

Stk. 3. Det er en forudsætning for ydelse af hjælp efter stk. 1 og 2, at de forpligtelser, til hvis opfyldelse hjælpen søges, ikke er påtaget med henblik på at opnå hjælp fra det offentlige.

Stk. 4. Til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 50. år, og til enlige mødre med børn under 18 år kan der, når pågældende ikke - eller ikke længere - opfylder betingelserne for

at modtage hjælp i henhold til stk. 1 og 2, og når pågældende på grund af nedsat erhvervs- evne, på grund af deltagelse i en uddannelse, jfr. stk. 6, eller på grund af børnenes (barnets) pasning ikke er i stand til at tage arbejde eller ikke er i stand til at påtage sig arbejde i normalt omfang, i trangstilfælde som særhjælp ydes underholdshjælp i et omfang svarende til, hvad der i almindelighed vil kunne ydes som kommunehjælp efter de i § 297, stk. 1 og 2, indeholdte retningslinier. Til enlige mødre, der har oppebåret sådan hjælp indtil et barns fyldte 18. år, og som på dette tidspunkt er fyldt 45 år, vil hjælpen under iøvrigt tilsvarende betingelser kunne fortsættes. I tilfælde, hvor hjælpen ydes til kvinder, der er beskæftiget med nedsat arbejdstid, vil der ved beregningen af hjælpens størrelse kunne ses bort fra indtil halvdelen af den af pågældende oppebårne arbejdsindtægt.

Stk. 5. Hjælp efter bestemmelsen i stk. 4 kan kun ydes efter nøje prøvelse i hvert enkelt tilfælde. Der vil herunder være at tage hensyn til pågældendes evne til at påtage sig arbejde, eventuelt gennemføre en uddannelse eller omskoling, samt til hendes helbredstilstand og de forhåndenværende muligheder for at få børnene (barnet) passet ved anbringelse i børneforsorgsinstitution eller på anden måde. Hvor hjælpen ydes på grund af nedsat erhvervs- evne, er det endvidere en betingelse, at pågæl- dende er villig til at deltage i sådanne foranstalt- ninger til uddannelse eller omskoling til andet erhverv, som det sociale udvalg eller en mødre - hjælpsinstitution måtte anvise.

Stk. 6. Til enker og enlige mødre med børn under 18 år kan der endvidere om fornødent ydes særhjælp, herunder løbende underholds- hjælp, efter reglerne i stk. 4, uanset vedkom- mendes alder til dækning af særlige udgifter, der afstedkommes af en efter forholdene rime- lig uddannelse, som kan forventes bedre at sætte pågældende i stand til at forsørge sig selv og eventuelle børn. Såfremt sådan uddan- nelseshjælp ydes i forbindelse med den i stk.

1-2 omhandlede hjælp, refunderes uddannelseshjælpen efter de for nævnte hjælp fastsatte regler.

Stk. 7. Ydelse af hjælp efter fornævnte bestemmelser kan gøres betinget af, at det sociale

udvalg får adgang til for den pågældende periode at indtræde i moderens eventuelle ret til underholdsbidrag til sig selv, dog højst med et til hjælpen svarende beløb.

(Udvalgets bilag nr. 5, udsendt i februar 1957).

BILAG 4

FORSLAG TIL LOV OM PENSION OG HJÆLP TIL ENKER M. FL.

(Fremsat af socialministeren i folketinget i maj 1958).

Kapitel I.

Pension til enker m. jl.

§ 1.

Stk. 1. Ret til pension efter bestemmelserne i denne lov har:

- 1) en kvinde, der bliver enke efter det fyldte 55. år,
- 2) en kvinde, der bliver enke efter det fyldte 45. år, og som ved ægtefællens død havde forsørgelsespligt over for — og bidrog til forsørgelse af - 2 eller flere børn under 18 år, så længe hun har forsørgelsespligt over for - og bidrager til forsørgelse af - 1 barn under 18 år,
- 3) en enke, der ved det fyldte 55. år modtager løbende underholdshjælp efter § 15, stk. 1 eller stk. 3, og som har - eller har haft, jfr. § 15, stk. 3, 3. punktum - forsørgelsespligt over for et eller flere børn under 18 år.

Stk. 2. Når svigtende helbred eller andre ganske særlige omstændigheder taler derfor, kan kommunalbestyrelsen, i København et af kommunalbestyrelsen nedsat udvalg på mindst 5 medlemmer, såfremt mindst $\frac{2}{3}$ af kommunalbestyrelsen, henholdsvis udvalget, stemmer derfor, med samtykke af det i § 1, stk. 5, i lov om folkeforsikring nævnte udvalg undtagelsesvis tillægge enker og andre enlige kvinder, der er fyldt 50 år, eller som har modtaget pension i henhold til stk. 1, nr. 2, pension i henhold til denne lov, forudsat at pågældende i øvrigt opfylder betingelserne for at oppebære pension.

Stk. 1. Retten til at oppebære pension i henhold til denne lov er betinget af, at pågældende har dansk indfødsret og bopæl her i riget, samt — i det i § 1, stk. 1, nr. 1, nævnte tilfælde - at ægteskabet har bestået i mindst 5 år.

Stk. 2. Lige med en indfødt anses en kvinde, der senest har været i ægteskab med en mand med dansk indfødsret.

Stk. 3. Fra bestemmelserne om dansk indfødsret og bopæl her i riget kan regeringen gøre undtagelse med hensyn til statsborgere i andre stater, med hvilke der er indgået overenskomst herom.

§ 3.

Stk. 1. Pensionen udredes med følgende grundbeløb, jfr. dog §§ 4 og 13:

	Årlig
I København, Frederiksberg og Gentofte m. fl. kommuner.....	3.360 kr.
I købstæder, Marstal samt i flækker og bymæssige bebyggelser på landet med over 1.500 indbyggere.....	3.228 kr.
I det øvrige land.....	2.952 kr.

Stk. 2. 1) Har en pensionist forsørgelsespligt over for børn under 15 år, ydes for hvert barn et børnetillæg. Tillægget ydes endvidere pensionister, der har forsørgelsespligt over for børn mellem 15 og 18 år, til hvis skolegang, lære eller anden uddannelse pågældende har væsentlige udgifter. — Tillægget ydes dog ikke til en frasepareret, hvis ægtefælle er afgået ved døden, eller til en tidligere fraskilt, når hun

ikke bidrager til barnets forsørgelse, og når der ikke er pålagt hende bidrag til dette. - For så vidt og så længe et barn er fjernet fra hjemmet i henhold til afsnit II i lov om offentlig forsorg, bortfalder det heromhandlede tillæg for pågældende barns vedkommende.

2) Børnetillægget udgør et beløb svarende til det en enke i henhold til lov om offentlig forsorg § 219 tilkommende børnebidrag, dog at tillægget ikke kan overstige det beløb, som vedkommende er tilpligtet at yde til barnets forsørgelse. Tillægget beregnes efter reglerne i lov om offentlig forsorg kapitel XV, dog at tillægget udbetales månedsvis sammen med pensionen.

3) Dersom en pensionist er berettiget til underholdsbidrag til sine børn i henhold til overøvrighedsbestemmelse, en af overøvrigheden godkendt overenskomst, separations» eller skilsmissebevilling eller dom eller er berettiget til bidrag i henhold til lov om offentlig forsorg kap. XV eller XVI, udbetales ikke børnetillæg. Det samme gælder i tilfælde, hvor der i henhold til resolution eller dom, jfr. foran, ville kunne pålægges bidrag, men hvor resolution m.v. ikke er udfærdiget, samt i tilfælde, hvor resolutionen ikke kan udfærdiges, f. eks. fordi barnefaderen ikke kan identificeres.

4) Enhver forandring i antallet af en pensionists børn under 18 år får virkning fra den første i den følgende måned.

Stk. 3. Til ydelse af personlige tillæg til pensionister, hvis forhold er ganske særlig vanskelige, stilles der til kommunalbestyrelsens - magistratens - rådighed et beløb svarende til 10 pct. af grundbeløbene af den pension, som i det foregående år er udredet i kommunen i henhold til denne lov. Har antallet af pensionister i det foregående regnskabsår været mindre end 10, kan kommunalbestyrelsen, hvor forholdene gør det påkrævet, dog med amtets samtykke anvende mere end 10 pct.

Stk. 4. En kommune, der hører til en af de to sidste af de i stk. 1 nævnte grupper, kan af kommunalbestyrelsen med socialministerens samtykke henføres til en gruppe med højere grundbeløb, såfremt en tilgrænsende kommune hører derunder, og levevilkårene må anses for at være lige så dyre i førstnævnte kommune som i nabokommunen. For så vidt en kommune har en bymæssig bebyggelse med over 1.500 indbyggere, kan kommunalbestyrelsen ligeledes, når den skønner, at levevilkårene er lige så dyre i den øvrige del af kommunen, med ministerens

samtykke bestemme, at denne del skal henføres til samme gruppe som den bymæssige bebyggelse. — Ved afgørelsen af en kommunes indbyggerantal kommer kun de ved sidste almindelige folketælling beregnede tal i betragtning.

§ 4.

Stk. 1. Retten til at oppebære pension med det i § 3, stk. 1, angivne beløb er betinget af, at vedkommendes årlige indtægt beregnet efter reglerne i stk. 3 ikke overstiger følgende beløb, jfr. dog § 13:

I København, Frederiksberg og Gentofte m. fl. kommuner.....	1.300 kr.
I Købstæder, Marstal samt i flækker og bymæssige bebyggelser på landet med over 1.500 indbyggere.....	1.200 kr.
I det øvrige land.....	1.100 kr.

Stk. 2. For hver 100 kr., indtægten overstiger de i stk. 1 omhandlede fradragfri beløb, fradrages 60 kr. i pensionens grundbeløb. Overstiger indtægten 150 pct. af de nævnte fradragfri beløb, fradrages 72 kr. i pensionens grundbeløb for hver 100 kr., indtægten overstiger de nævnte 150 pct. Overstiger indtægten 200 pct. af de nævnte fradragfri beløb, fradrages 84 kr. i pensionens grundbeløb for hver 100 kr., indtægten overstiger de nævnte 200 pct. Overstiger indtægten 250 pct. af de nævnte fradragfri beløb, fradrages 96 kr. i pensionens grundbeløb for hver 100 kr., indtægten overstiger de nævnte 250 pct. Pensionen bortfalder, når den ville blive mindre end Ve af det i § 3, stk. 1, nævnte grundbeløb.

Efter beregningen af de indtægtsbeløb, ved hvilke fradraget for indtægter udover de fradragfri beløb forhøjes, vil disse beløb være at afrunde opad til nærmeste med 100 delelige tal i kroner.

Stk. 3. Den indtægt, som kommer i betragtning i henhold til foranstående, beregnes efter følgende regler:

1) a. Enhver indtægt, som pågældende har oppebåret i det foregående kalenderår, medregnes, hvad enten indtægten hidrører fra personligt arbejde, vedvarende privat eller offentlig understøttelse, pension, besiddelse af formue eller ejendom eller livrente. Til indtægten regnes ikke ydelser efter denne lov og børnetilskud i henhold til den særlige lovgivning herom.

b. Ved opgørelsen af indtægten fradrages skatter samt udgifter til kontingenter i anledning af medlemskab i ulykkes-, syge-, invaliditets-, begravelses- og arbejdsløshedsforsikring.

c. Ved opgørelsen af indtægten til en pensionist, der modtager underholdsbidrag til sine børn i henhold til overøvrighedsbestemmelse, en af overøvrigheden godkendt overenskomst, separations- eller skilsmissebevilling eller dom eller oppebærer bidrag i henhold til afsnit III i lov om offentlig forsorg, ses der bort fra en så stor del af børnebidraget, som svarer til enkebørnsbidraget.

d. Den første pensionsberegning foretages på grundlag af den indtægt, der kan forventes at stå til rådighed for pågældende i den nærmeste fremtid. Med hensyn til pågældendes indtægt ved personligt arbejde sker pensionsberegningen dog efter reglerne ovenfor under a, med mindre pågældende pludselig har mistet muligheden for at opnå den hidtidige arbejdsfortjeneste.

2) Af den således beregnede indtægt i hele kroner bortkastes det beløb, som bliver tilovers, når indkomsten deles med 100.

3) Såfremt pågældendes økonomiske stilling er forringet ved handlinger, ved hvilke hun til fordel for børn eller andre har betaget sig selv midlerne til sit underhold, eller ved hendes uordentlige eller ødsle levned, kan hun i de første 10 år kun opnå den pension, hun ville have kunnet opnå, hvis hun ikke havde forringet sine kår på nævnte måde. For enker, fraseparerede og fraskilte tages der kun hensyn til handlinger foretaget efter dødsfaldet, separationen eller skilsmissen. Ved anvendelsen af denne regel bortses fra, hvad pågældende har forbrugt til sine børns opdragelse og undervisning.

Stk. 4. Oppebærer pågældende pension fra staten, folkeskolen, folkekirken, en kommune, et koncessioneret selskab, en offentlig virksomhed eller fra en statsunderstøttet pensionskasse, bliver der i pensionen, således som denne beregnes efter foranstående regler, yderligere at fradrage 20 pct. af det beløb, hvormed pensionen fra staten m. v. overstiger det ifølge stk. 1 fradragsfri beløb. Når ganske særlige forhold foreligger, kan socialministeren efter forhandling med finansministeren dispensere fra denne bestemmelse.

Stk. 1. Begæring om pension indgives til kommunalbestyrelsen — eller eventuelt magistraten, jfr. § 26, 2.—3. punktum, i lov om offentlig forsorg - på blanketter, hvortil der fastsættes formularer af socialministeren, og som udleveres af kommunerne.

Stk. 2. Begæringen skal indeholde de til bedømmelse af vedkommendes ret til pension fornødne oplysninger og være ledsaget af fornødne legitimationspapirer og bevisligheder, og den skal være forsynet med en af ansøgeren på tro og love underskrevet erklæring om, at dens indhold er overensstemmende med sandheden. Er hun ude af stand til at udstede en skriftlig erklæring, skal rigtigheden af de i begæringen indeholdte oplysninger være attesteret af to med vedkommendes forhold nøje kendte personer, hvis troværdighed om fornødent bevidnes af øvrigheden.

§ 6.

Stk. 1. Begæring om pension afgøres af kommunalbestyrelsen. Til brug ved undersøgelsen skal der uden betaling meddeles udskrifter eller attester af rets- og øvrighedsprotokoller, kirkebøger og deslige, samt ydes bistand af øvrigheden. I fornødent fald skal den, der begærer pension, eller andre, der måtte kunne meddele manglende oplysninger, være forpligtet til ved retsligt forhør i overensstemmelse med retsplejelovens § 1018 at give sådanne.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsen meddeler snarest ansøgeren underretning om afgørelsen.

Stk. 1. Pensionen udbetales med virkning fra begæringens indgivelse. Såfremt begæring indgives senest 1 måned efter mandens død, udbetales pensionen dog med virkning fra dødsfaldet.

Stk. 2. Pensionen udbetales månedsvis forud af opholdskommunen.

Stk. 3. Bliver det sociale udvalg, f. eks. gennem meddelelser fra andre myndigheder, pensionistens pårørende eller andre private, opmærksom på, at en pensionist ikke bør have dispositionsret over den hende tilståede pension, træffer udvalget efter en betryggende undersøgelse af forholdet bestemmelse om, på hvilken måde pensionen skal komme pågældende til gode, idet det om fornødent drager omsorg for, at hun umyndiggøres, jfr. herved reglerne i lov om umyndighed og værgemål af 30. juni 1922 §§ 2, 3, 38 og 46, eller at der på anden måde gribes ind efter lovgivningens regler, jfr. kap. XVIII i lov om offentlig forsorg.

§ 8.

Stk. 1. Såfremt en kvinde, der i øvrigt opfylder betingelserne for at opnå pension, er

bidragydende medlem af en sygekasse eller sygeforening, er retten **til** at oppebære pensionen betinget af, at **hun** søger optagelse som nydende medlem og forbliver stående som sådan, så længe hun opfylder betingelserne derfor.

Stk. 2. Flytter en pensionist til en anden kommune, må hun angående fortsat pensionsudbetaling henvende sig til kommunalbestyrelsen i den tilflyttede kommune. **Til** brug ved afgørelsen modtager kommunalbestyrelsen pensionssagens akter fra kommunalbestyrelsen i den fraflyttede kommune.

Stk. 3. Flytter en pensionist **til** en kommune, for hvilken der gælder højere grundbeløb, vil pensionen i det første år efter flytningen være at beregne efter de for den fraflyttede kommune gældende satser, medmindre kommunalbestyrelsen efter en undersøgelse af forholdene finder, at pågældende har haft rimelig grund **til** at foretage flytningen.

§ 9.

Stk. 1. Retten til pension bortfalder ved indgåelse af ægteskab, men genindtræder efter begæring, hvis ægteskabet ophører, uanset dette ægteskabs varighed, men **i** øvrigt under de **i** § 2 anførte betingelser.

Stk. 2. Forøges eller nedsættes en pensionists indtægt mere end rent midlertidigt så meget, at beregningen af pensionen **i** henhold til § 4 nu må give et andet resultat, træffer kommunalbestyrelsen foranstaltning til, at pensionen fremtidig nedsættes, eventuelt: inddrages, eller forhøjes i overensstemmelse med ny beregning.

Stk. 3. Det påhviler en pensionist at meddele kommunalbestyrelsen underretning om enhver forandring i sine økonomiske og personlige forhold, jfr. stk. 1 og 2, som kan formodes at medføre nedsættelse eller bortfald af pensionen, ligesom kommunalbestyrelsen selv skal være opmærksom på, om sådan forandring indtræder.

Stk. 4. Hvis en pensionist mod bedre viden, jfr. stk. 3, og § 8, stk. 2 og 3, uberettiget har oppebåret pension, vil det beløb, der med rette er oppebåret, være at erstatte af pågældende, eventuelt hendes dødsbo. Bestemmelse om tilbagebetaling af uretmæssigt oppebårne pensionsbeløb træffes af amtmanden, for Københavns og Frederiksberg kommuners vedkommende dog henholdsvis af magistraten og kommunalbestyrelsen. De nævnte myndigheders afgørelse kan indankes for socialministeren.

§ 10.

Stk. 1. Såfremt en kvinde, der modtager pension **i** henhold til denne lov, optages på en **i** henhold til lov om offentlig forsorg anerkendt institution, jfr. lov om folkeforsikring § 53, eller af en sådan institution anbringes under vedvarende tilsyn hos private, bortfalder pensionen med udgangen af den måned, der følger efter indlæggelsesmåneden.

Stk. 2. For ophold på de **i** § 39 i lov om offentlig forsorg anerkendte institutioner finder reglerne **i** § 54 i lov om folkeforsikring anvendelse.

§ 11.

Stk. 1. Når en pensionist opnår den alder, der giver enlige kvinder adgang til folkepension **i** henhold til lov om folkeforsikring § 39, stk. 1, overgår hun til at oppebære folkepension, for så vidt hun opfylder betingelserne herfor. En kvinde, der oppebærer folkepension **i** henhold til lov om folkeforsikring § 39, stk. 2, kan ikke oppebære pension **i** henhold til denne lov. En kvinde kan ikke samtidig oppebære understøttelse **i** henhold til lov om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring og pension **i** henhold til denne lov.

Stk. 2. Bliver en pensionist berettiget til invalidepension, bortfalder pensionen **i** henhold til denne lov.

§ 12.

Stk. 1. Når begæring om pension er indgivet, kan kommunalbestyrelsen, hvis den skønner, at der er overvejende sandsynlighed for, at afgørelsen vil falde ud til, at pension tilstås pågældende, bevilge hende forskud inden for pensionens grænser for tiden mellem begæringens indgivelse og sagens endelige afgørelse.

Stk. 2. Viser det sig, at pågældende ikke er berettiget til pension eller til en pension så stor som det ydede forskud, opføres beløbet - eller det overskydende beløb — som en hende ydet hjælp **i** henhold til kapitel II, eventuelt som særhjælp **i** henhold til lov om offentlig forsorg. Beløbet vil dog være at opføre som kommunehjælp, for så vidt hun har fremført vitterlig urigtige oplysninger om sine **i** betragtning kommende forhold.

§ 13.

Stk. 1. Såfremt det af det statistiske departement for januar og juli måned offentliggjorte

pristal (basis: juli 1914) stiger eller falder 1 pct. i forhold til det for januar 1956 offentliggjorte pristal, vil det i § 3, stk. 1, nævnte pensionsbeløb og de fradragsfri indtægtsbeløb i henhold til § 4, stk. 1, være henholdsvis at forhøje eller nedsætte med 1 pct. For hver yderligere stigning eller fald af nævnte pristal med 2 pct. vil de omhandlede beløb være at forhøje eller nedsætte med 2 pct. De herefter fremkomne beløb afrundes, for så vidt angår de i § 3, stk. 1, omhandlede, til nærmeste med 12 delelige beløb i kroner og, for så vidt angår de i § 4, stk. 1, omhandlede, til nærmeste med 100 delelige beløb i kroner.

Stk. 2. Inden henholdsvis 10. marts og 10. september bekendtgør socialministeren de forandringer, som i henhold hertil finder sted i ovennævnte beløb.

Stk. 3. De således bekendtgjorte beløb har gyldighed fra henholdsvis 1. april og 1. oktober.

§ 14.

Af udgifterne til pensioner efter denne lov refunderer statskassen kommunerne $\frac{7}{10}$, medens opholdskommunen afholder $\frac{6}{70}$, og $\frac{15}{70}$ fordeles på landets kommuner efter reglerne i afsnit III i lov om folkeforsikring.

Kapitel II.

Hjælp til enker.

§ 15.

Stk. 1. Til enker kan der i indtil 13 uger efter ægtefællens død i trangstiltfælde ydes hjælp til underhold og til hjemmets opretholdelse. Der vil herunder kunne ydes hjælp til fortsættelse af lejemål af lejlighed og til afdrag på gæld stiftet til erhvervelse af genstande anskaffet til pågældendes husførelse, alt i det omfang det social udvalg skønner, at familien normalt ville have kunnet afholde disse udgifter. Der kan endvidere i tilfælde, hvor ægtefællen enten alene eller ved hustruens hjælp har drevet en mindre erhvervsvirksomhed (butik eller lignende), ydes hustruen hjælp til fortsættelse heraf, såfremt det sociale udvalg skønner, at hun vil være i stand til at videreføre virksomheden på egen hånd. Den ydede hjælp vil i ganske særlige tilfælde, hvor pågældende på grund af sygdom eller andre utilregnelige årsager ikke har været i stand til at påtage sig eller skaffe sig arbejde, eller hvor en fortsat ydelse af hjælp skønnes af afgørende betydning

for fortsættelse af en mindre erhvervsvirksomhed, kunne ydes i indtil $\frac{1}{2}$ år efter ægtefællens død. Til enker, der er gravide ved ægtefællens død, vil hjælp efter foranstående regler kunne ydes fra dødsfaldet og i indtil $\frac{1}{2}$ år efter fødslen.

Stk. 2. Det er en forudsætning for ydelse af hjælp efter stk. 1, at de forpligtelser, til hvis opfyldelse hjælpen søges, ikke er påtaget med henblik på at opnå hjælp fra det offentlige.

Stk. 3. Til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 50. år, og til enker med børn under 18 år, over for hvilke de har forsørgelsespligt, kan der, såfremt de ikke opfylder betingelserne for at oppebære pension efter bestemmelserne i kapitel I, og når de på grund af nedsat erhvervsevne, på grund af deltagelse i en uddannelse, jfr. stk. 5, eller på grund af børnenes (barnets) pasning ikke er i stand til at tage arbejde eller ikke er i stand til at påtage sig arbejde i normalt omfang, efter udløbet af den i stk. 1 nævnte periode i trangstiltfælde ydes hjælp til underhold. Hjælpen kan ikke overstige 85 pct. af, hvad der i den pågældende periode kunne være ydet i pension i henhold til § 3, stk. 1, med tillæg af de i § 3, stk. 2, nævnte beløb, såfremt ansøgeren havde opfyldt betingelserne for at oppebære sådan pension. Til enker, der har oppebåret sådan hjælp indtil et barns fyldte 18. år, og som på dette tidspunkt er fyldt 45 år, vil hjælpen under i øvrigt tilsvarende betingelser kunne fortsættes. I tilfælde, hvor hjælpen ydes til enker, der er beskæftiget med nedsat arbejdstid, vil der ved beregningen af hjælpens størrelse kunne ses bort fra indtil halvdelen af den af pågældende oppebårne arbejdsindtægt.

Stk. 4. Hjælp efter bestemmelsen i stk. 3 kan kun ydes efter nøje prøvelse i hvert enkelt tilfælde. Der vil herunder være at tage hensyn til pågældendes evne til at påtage sig arbejde, eventuelt gennemføre en uddannelse eller omskoling, samt til hendes helbredtstilstand og de forhåndenværende muligheder for at få børnene (barnet) passet ved anbringelse i børneforsorgsinstitutionen eller på anden måde. Hvor hjælpen ydes på grund af nedsat erhvervsevne, er det endvidere en betingelse, at pågældende er villig til at deltage i sådanne foranstaltninger til uddannelse eller omskoling til andet erhverv, som det sociale udvalg eller en mødrehjælpsinstitution måtte anvise.

Stk. 5. Til enker kan der endvidere om fornødent ydes hjælp, herunder løbende under-

holdshjælp, efter reglerne i stk. 3, til dækning af særlige udgifter, der afstedkommes af en efter forholdene rimelig uddannelse, som kan forventes bedre at sætte pågældende i stand til at forsørge sig selv og eventuelle børn.

§ 16.

Til rådighed for det sociale udvalg til ydelse af påkrævet supplerende hjælp af en vis almindelig karakter ud over hjælpen efter § 15, stk. 3, stilles et beløb på 15 pct. af de af kommunen i pågældende regnskabsår inden for den i § 15, stk. 3, angivne grænse ydede beløb. Har antallet af modtagere af enkehjælp i det foregående regnskabsår været mindre end 10, kan kommunalbestyrelsen, hvor forholdene gør det påkrævet, dog med amtets samtykke anvende mere end 15 pct.

§ 17.

Med hensyn til reglerne om forsørgelsespligt, forsørgelsessted, forsørgelsesmåden og hjælpens ydelse m. v. finder bestemmelserne i afsnit I i lov om offentlig forsorg anvendelse, ligesom ydelser efter nærværende kapitel refunderes i overensstemmelse med reglerne om refusion af tilsvarende hjælp ydet efter § 282 i lov om offentlig forsorg.

Kapitel III.

Fælles bestemmelser.

§ 18.

De af vedkommende kommunale myndigheder trufne afgørelser vedrørende ydelser efter denne lov kan ikke indbringes for domstolene, men forelægges vedkommende amtmand, hvis afgørelser atter kan indankes for socialministe-

ren. I Københavns og Frederiksberg kommuner samt i andre store kommuner, hvis forsørgelsesvæsen ledes af en selvstændig juridisk forvaltning, forelægges afgørelsen for socialministeren.

§ 19.

Krav på ydelser i medfør af nærværende lov kan ikke gøres til genstand for arrest, eksekution eller anden retsforfølgning. Retshandler, der afsluttes af enken med hensyn til nævnte krav, er ugyldige.

Kapitel IV.

Overgangs- og slutningsbestemmelser.

§ 20.

Stk. 1. I regnskabsårene 1958-59 og 1959-60 beregnes rådighedsbeløbet i henhold til § 3, stk. 3, som 10 pct. af den forventede pension for disse regnskabsår.

Stk. 2. I samme regnskabsår beregnes rådighedsbeløbet i henhold til § 16 som 15 pct. af de for disse regnskabsår forventede udgifter til hjælp i medfør af § 15, stk. 3.

§ 21.

Socialministeren bemyndiges til at fastsætte de nærmere regler om refusion og regnskabsafleggelse.

§ 22.

Stk. 1. Denne lov træder i kraft den 1. oktober 1958 og kommer også til anvendelse for kvinder, der er blevet enker før lovens ikrafttræden.

Stk. 2. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Stk. 3. Loven optages til revision i folketingsåret 1961-62.

BEMÆRKNINGER TIL LOVFORSLAGET.

Spørgsmålet om at indføre en enkepensionsordning, der giver en enke ret til under visse nærmere betingelser at oppebære en pension, har i de senere år flere gange været genstand for overvejelse. Således udkom i 1948 en betænkning af et af Danske Kvinders Nationalråd nedsat udvalg med det formål at undersøge, hvad der kunne gøres for at forbedre enkernes kår i Danmark. I betænkningen stillede der forslag om, at enker i de første 13 uger efter mandens

død skulle have en efterindtægt svarende til det højeste dagpengebeløb i sygekasserne. En almindelig enkerente burde derimod efter betænkningen ikke indføres, men for enker med hjemmeværende børn under 18 år burde enkebørnsbidraget fra det tredje barn forhøjes, således at det blev muligt for enken at leve af børnebidragene.

I betænkningen »Den enlige Moder«, der blev afgivet i 1953 af en af Danske Kvinders

Nationalråd og Dansk Kvindesamfund nedsat kommission, går man ligeledes ind for, at der ydes en generel overgangshjælp til enker, uden at der tages stilling til de nærmere regler; i betænkningen peges dog på muligheden af at yde forhen gifte mødre - herunder enker - hjælp til underhold som særhjælp efter individuel bedømmelse i overensstemmelse med princippet i forsorgslovens §§ 263 og 281 om hjælp til tuberkuloseramte m.fl. og indkaldte værnepligtige.

Kommissionen mente ikke at kunne stille forslag om en almindelig hjælp i form af faste tilskud eller bidrag til enlige mødre, da mødrenes forskelligartede kår ville gøre en individuel bedømmelse af behovet ønskelig. Man ville dog ikke tage stilling til spørgsmålet om en pensionsordning for enlige som led i en folkepensionering.

I den af folkeforsikringskommissionen i 1955 afgivne betænkning er spørgsmålet om indførelse af en pensionsordning for enker ligeledes taget op, og de politiske repræsentanternes mindretalsindstillinger indeholder udtalelser herom, jfr. betænkningens afsnit 8. I de af repræsentanterne for Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti afgivne indstillinger indeholdes således skitser til ordninger, hvorefter der ydes nærmere angivne grupper af enker pension med bestemte fradragregler, og også indstillingerne fra repræsentanterne for de andre politiske partier indeholder bemærkninger om de særlige problemer for enkerne og andre enligt stillede kvinder.

Bestemmelser om særlig støtte til enker og andre enlige kvinder er hidtil gennemført som en udbygning af forsorgslovens bestemmelser om ydelse af hjælp efter en individuel bedømmelse; således er der ved lov nr. 152 af 30. april 1955 og lov nr. 259 af 2. oktober 1956 om ændringer i lov om offentlig forsorg gennemført bestemmelser, hvorefter hjælp til enker og enlige mødre, hvilken hjælp hidtil, bortset fra børnebidragene, i almindelighed havde været ydet som kommunehjælp, i betydeligt omfang kan ydes som særhjælp uden retsvirkninger.

Efter forsorgslovens § 282, således som denne bestemmelse er affattet ved de 2 nævnte love, vil der til alle enker i trangstilfælde kunne ydes hjælp i indtil 13 uger efter mandens død. Hjælpen ydes efter lignende principper som den hjælp, der ydes tuberkuloseramte, indkaldte værnepligtige m. fl., og den kan i ganske særlige tilfælde ydes i indtil $1\frac{1}{2}$ år efter mandens død. En lignende hjælp kan i særlige tilfælde ydes til kvinder med børn under 18 år, som

bliver separeret eller skilt uden forudgående separation.

Efter overgangshjælpens udløb kan der i visse tilfælde i trangstilfælde som særhjælp ydes underholdshjælp i et omfang svarende til, hvad der i almindelighed ville kunne ydes som kommunehjælp. En sådan underholdshjælp kan ydes til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 50. år, og til enlige mødre med børn under 18 år samt til enlige mødre, der har oppebåret sådan hjælp indtil et barns fyldte 18. år, og som på dette tidspunkt er fyldt 45 år. Hjælpen er betinget af, at pågældende på grund af nedsat erhvervsevne, på grund af deltagelse i en uddannelse eller på grund af børnenes pasning ikke er i stand til at tage arbejde eller ikke er i stand til at påtage sig arbejde i normalt omfang.

Der kan endelig til enker og enlige mødre med børn under 18 år, uanset vedkommendes alder, ydes hjælp til uddannelse og til underhold i uddannelsestiden.

Under forhandlingerne i folketinget vedrørende den ovennævnte lov nr. 259 af 2. oktober 1956 om ændring i lov om offentlig forsorg samt om lov nr. 258 af 2. oktober 1956 om ændring i lov om folkeforsikring vedrørende indførelse af folkepension m. m. drøftedes påny spørgsmålet om at gennemføre en egentlig enkepensionsordning, men i den af folketingsudvalget i juni 1956 afgivne betænkning blev der givet udtryk for den opfattelse, at der knyttede sig så mange problemer til indførelse af en sådan ordning, at spørgsmålet burde undersøges i et udvalg, og socialministeren gav over for udvalget og senere i folketinget tilsagn om at nedsætte et sådant udvalg.

Socialministeriet nedsatte herefter i november 1956 et udvalg, der har til opgave at undersøge problemerne i forbindelse med indførelse af en enkepensionsordning og virkningerne af at lade en sådan ordning omfatte andre enlige kvinder end enker.

Udvalget har endnu ikke afsluttet sit arbejde, og der må forventes at gå nogen tid, før udvalgets betænkning kan foreligge. Regeringen har imidlertid ment, at forholdene for de kvinder, der bliver enker i en alder, hvor de nærmer sig folkepensionsalderen, og — hvis de har børn under 18 år — også i en noget lavere aldersklasse, er så vanskelige, at der straks bør indføres en pensionsordning for denne gruppe af enker uden at afvente enkepensionsudvalgets betænkning, idet kvinder, der bliver enker i en vis højere alder efter måske i mange år at have

været uden erhvervsmæssig beskæftigelse, vil have særlig vanskeligt ved at vende tilbage til arbejdsmarkedet, hvilket oftest for enker er den eneste mulighed for at subsistere uden om forsørgelsesvæsenet.

Nærværende lovforslag går derfor ud på at indføre en pensionsordning for kvinder, der bliver enker efter det fyldte 55. år, samt for kvinder, der bliver enker efter det 45. år og på dette tidspunkt har mindst 2 børn under 18 år, over for hvilke de har forsørgelsespligt, og at fastsætte enkepensionen efter retningslinier, der i alt væsentligst svarer til folkepensionen til enlige. Det foreslås samtidig, at enker, som ved det fyldte 55. år oppebærer undefholdshjælp efter de særlige enkehjælpsbestemmelser i forslagens kapitel II, jfr. nedenfor, i almindelighed overgår til pension på dette tidspunkt. Man har samtidig fundet det rimeligt, at enker og andre enlige kvinder, der er fyldt 50 år, eller som har modtaget pension, så længe de havde børn under 18 år, får mulighed for at opnå pension efter loven, når svigtende helbred eller andre ganske særlige omstændigheder taler derfor.

Det er anset for hensigtsmæssigt i forbindelse med indførelse af en enkepensionsordning at samle bestemmelserne om hjælp til enker i én lov, og man har derfor i lovforslagets kapitel II optaget reglerne om enkehjælp fra forsørgelseslovens § 282.

Antallet af kvinder, der er blevet enker efter det fyldte 55. år og endnu ikke har nået folkepensionsalderen, udgør ca. 4.500. En del af disse vil dog være afskåret fra pension på grund af størrelsen af deres indtægter af erhverv eller formue. Det forventede antal pensionsberettigede enker i den omhandlede gruppe kan anslås til ca. 2.000. De forventede udgifter ved pension til disse kvinder skønnes at blive på ca. 7 mill. kr. årlig. Fra dette beløb skal trækkes den nuværende udgift ved ydelse af kommunehjælp og underholdshjælp i henhold til forsørgelseslovens § 282 til enker i de nævnte aldersklasser. Der er her tale om en udgift på ca. 2 mill. kr. årlig, således at den årlige merudgift til pension til den omhandlede gruppe bliver ca. 5 mill. kr.

Antallet af kvinder, der er blevet enker mellem det 45. og 55. år, og som har 2 børn eller flere, kan anslås til ca. 1.500. Heraf vil antagelig omkring 1.100 være berettiget til pension, og udgifterne hertil vil udgøre ca. 3,5 mill. kr. årlig. Besparelsen på de nuværende forsørgelsesudgifter kan anslås til ca. 1 mill. kr. om året, således at den årlige merudgift ved en pensions-

ordning for disse kvinder skulle kunne anslås til 2,5 mill. kr.

Da såvel de kvinder, der i 55 års alderen overgår fra den transbestemte enkehjælp til pension, som de kvinder, der fremtidig skal have overgangshjælp, underholdshjælp m. v. efter enkelovens bestemmelser, hidtil har modtaget en tilsvarende hjælp efter forsørgelseslovens § 282, vil denne del af forslaget ikke være forbundet med merudgifter.

Den samlede årlige merudgift ved forslaget kan herefter anslås til ca. 7 à 8 mill. kr. til pension og hjælp til enkerne, hvortil kommer et beløb på ca. 5 mill. kr. til pension til andre enlige kvinder.

Der henvises i øvrigt til bemærkningerne nedenfor til forslagens enkelte bestemmelser.

Til §§ 1 og 2.

Det foreslås, at pensionen skal kunne ydes til kvinder, der *bliver* enker efter det fyldte 55. år, og til kvinder, der bliver enker efter det fyldte 45. år, og som ved ægtefællens død havde forsørgelsespligt over for 2 børn under 18 år, så længe de har forsørgelsespligt over for 1 barn og bidrager til barnets forsørgelse. Endvidere foreslås det, at enker, der på det tidspunkt, da de fyldte 55 år, modtager underholdshjælp i henhold til lovens kapitel II, fra det tidspunkt *overgår til at* oppebære pension efter kapitel I, for så vidt grunden til, at de oppebærer sådan hjælp, er, at de har, eventuelt har haft, forsørgelsespligt over for børn under 18 år. Endelig foreslås det, at enker og andre enlige kvinder undtagelsesvis får adgang til at opnå pension fra det fyldte 50. år ved særlig dispensation efter samme regler, som i folkeforsikringsloven er fastsat med hensyn til adgang til folkepension for personer, der ikke opfylder de sædvanlige aldersbetingelser. Det foreslås, at afgørelsen om dispensation træffes af det samme udvalg, som meddeler dispensation fra folkeforsikringslovens aldersbetingelser.

Retten til pension er for alle gruppers vedkommende betinget af dansk indfødsret og bopæl her i riget, idet dog en kvinde, der senest har været i ægteskab med en mand med dansk indfødsret, ligestilles med en dansk kvinde.

Pension vil for kvinder, der først er blevet enker efter det fyldte 55. år, være betinget af, at ægteskabet har bestået i mindst 5 år, med mindre de omfattes af reglen i forslagens § 1, stk. 1, nr. 2, eller der tillægges dem pension i kraft af den omtalte dispensationsbestemmelse.

Til § 3.

Pensionen svarer til folkepensionen for enlige. På grundlag af pristallet for januar 1956 udgør de årlige pensionsbeløb 3.360 kr., 3.228 kr. og 2.952 kr. i henholdsvis gruppe I, II og III af de i forsorgsloven og folkeforsikringsloven omhandlede kommunegrupper. Som følge af den siden da skete stigning i pristallet vil pensionen for øjeblikket udgøre henholdsvis 3.528 kr., 3.384 kr. og 3.096 kr. Til pensionen ydes der børnetillæg, svarende til det til invalide- og folkepension ydede børnetillæg.

Til rådighed for kommunerne til ydelse af personlige tillæg foreslås stillet et beløb af 10 pct. af grundbeløbene af den pension, som i det foregående år er udredet i kommunen, dog således at amtet kan give en kommune, i hvilken antallet af pensionister i det foregående år har været mindre end 10, tilladelse til at anvende mere end 10 pct. Det bemærkes, at personlige tillæg, hvis størrelse fastsættes efter et skøn over pensionistens behov, kun skal kunne ydes til pensionister, hvis forhold er ganske særlig vanskelige.

Bestemmelsen i stk. 4 svarer til bestemmelsen i folkeforsikringslovens § 39, stk. 5.

Til § 4.

Pensionen skal reguleres under hensyn til modtagerens indtægt, således at der - på samme måde som med hensyn til invalide- og folkepension - i loven angives et bestemt beløb, som pensionisten kan have i indtægt, uden at pensionen nedsættes. Dette beløb foreslås fastsat til 1.300 kr. i kommunegruppe I, 1.200 kr. i kommunegruppe II og 1.100 kr. i kommunegruppe III.

Reglerne om indtægtsberegningen findes i stk. 3. Det må anses for rimeligt, at der i alle tilfælde ved den første pensionsberegning foretages en vurdering af kvindens økonomiske stilling i tiden fremover, således at pensionen ikke som efter den almindelige regel i folkeforsikringsloven ved den første pensionsberegning fastsættes på grundlag af indtægten i det foregående kalenderår, men på grundlag af den indtægt, der kan forventes at stå til rådighed for hende i den nærmeste fremtid. Denne regel skal dog ikke gælde for kvindens indtægt ved personligt arbejde, men beregningen sker her på grundlag af indtægten i det foregående kalenderår, idet denne indtægt, forudsat at hun forbliver i sit erhverv, hvilket bør tilstræbes, i almindelighed vil svare til hendes indtægt også

fremover. Der er dog adgang til også i relation til arbejdsindtægter at lægge den forventede arbejdsindtægt til grund, når kvinden pludselig har mistet muligheden for at opnå den hidtidige arbejdsforlønning.

I stk. 3, nr. 3, foreslås som en beregningsregel optaget en bestemmelse om, at den økonomiske stilling ikke må være forringet ved uordentligt eller ødselt levned eller ved handlinger, ved hvilke kvinden til fordel for børn eller andre har betaget sig midlerne til sit underhold. Der kan herefter kun ydes den pension, hun ville have kunnet opnå, såfremt midlerne havde været i behold. Bestemmelsen kommer ikke til anvendelse på beløb, som er forbrugt til børnenes opdragelse og undervisning. Man har fundet det rimeligt for enker, fraskilte og fraseparerede alene at tage hensyn til formueforringende dispositioner, der er foretaget, efter at kvinden er blevet enlig, hvorved bestemmelsen adskiller sig fra en lignende bestemmelse i folkeforsikringslovens § 38, stk. 2, nr. 1, der rammer dispositioner foretaget i indtil 10 år før begæringen om folkepension eller invalidepension.

De øvrige bestemmelser om indtægtens fastsættelse svarer til bestemmelserne i folkeforsikringslovens § 41, stk. 3, nr. 1 og 3. Reglen i stk. 4 svarer i det væsentlige til bestemmelsen i folkeforsikringslovens § 41, stk. 4.

Til §§ 5 og 6.

Bestemmelserne svarer til bestemmelserne i folkeforsikringslovens §§ 46 og 51.

Til § 7.

Det foreslås, at pensionen udbetales med virkning fra begæringens indgivelse. Man har dog fundet det rimeligt at give en enke adgang til at oppebære pension med virkning fra dødsfaldet, såfremt hun indgiver begæring senest 1 måned efter mandens død.

Stk. 2 og 3 svarer til folkeforsikringslovens § 52, stk. 1 og 3.

Til § 8.

Bestemmelsen i stk. 1 tilsigter at undgå, at det offentlige må afholde udgifter i forbindelse med pensionistens sygdom, fordi pågældende ikke er nydende medlem af en sygekasse eller sygeforening.

Bestemmelserne i stk. 2 og 3 svarer i det væsentlige til folkeforsikringslovens § 55, stk. 6 og 7.

Til § 9.

Det foreslås, at retten til pension bortfalder ved indgåelse af ægteskab, men at den genindtræder, hvis ægteskabet ophører. Det er her uden betydning, hvor længe dette ægteskab har været, men pågældende er stadig omfattet af de øvrige bestemmelser i § 2, og hun må påny indgive begæring om pension, idet pension da udbetales fra begæringens indgivelse eller eventuelt fra mandens død, jfr. § 7, stk. 1.

Bestemmelserne i stk. 2-4 svarer til bestemmelserne i folkeforsikringslovens § 55, stk. 2, og § 56, stk. 1 og 5.

Til § 10.

Da adkomst til pensionen ikke hviler på en ved forsikring begrundet ret, foreslås det, at pensionen bortfalder, hvis pensionisten optages under særforborg. Med bortfald af pensionen bortfalder også eventuelle børnetillæg, men der vil ofte blive udbetalt enkebørnsbidrag efter forsorgsloven, eller børnene vil kunne inddrages under børneforsorg, således at der udbetales en plejeløn.

For ophold på plejehjem følges reglerne i folkeforsikringslovens § 54.

Til § 11.

Bestemmelsen fastslår, at man ikke samtidig kan oppebære folkepension, invalidepension eller arbejdsløshedsunderstøttelse og pension i henhold til denne lov. Bestemmelsen er ikke til hinder for, at en kvinde vil kunne fortsætte med at oppebære pension efter denne lov, såfremt hun, uanset at hun har opnået folkepensionsalderen, ikke opfylder betingelserne for at få folkepension.

Til § 12.

Det vil ofte kunne være vanskeligt straks at fastslå, hvilken indtægt der skal lægges til grund for pensionsberegningen. Det foreslås derfor, at der på samme måde som med hensyn til folkepension og invalidepension åbnes adgang til at yde forskud på pensionen i tiden mellem begæringens indgivelse og sagens endelige afgørelse. Bestemmelsen svarer i det hele til folkeforsikringslovens § 58.

Til § 13.

Bestemmelsen om pristalsregulering af pensionsbeløbet og det fradragfri indtægtsbeløb foreslås formuleret i overensstemmelse med bestemmelsen i folkeforsikringslovens § 85, således at pensionen i henhold til nærværende forslag reguleres i takt med folkepensionen.

Til § 14.

Der foreslås samme refusion for pension efter forslaget som for folkepensionen, bortset fra de folkepensionsbeløb, der i henhold til folkeforsikringslovens § 65, stk. 3, 2. punktum, refunderes forlods af statskassen, og idet der er taget hensyn til ophævelsen af den fælleskommunale udligningsfond.

Til §§ 15 og 16.

Disse bestemmelser om hjælp til enker, som ikke har adgang til pension efter lovens kapitel I, er af samme indhold som de bestemmelser om hjælp til enker, der hidtil har været optaget i loven om offentlig forsorg.

Til § 17.

Da bestemmelserne om hjælpen til enker i det hele er i overensstemmelse med de hidtil gældende regler i forsorgsloven, foreslås det, at også reglerne om refusion m. v. bliver forsorgslovens regler.

Til §§ 18 og 19.

Bestemmelserne svarer til bestemmelserne i folkeforsikringslovens §§ 69, stk. 1, og 81, stk. 1.

Til § 20.

Da rådighedsbeløbene for ydelse af personlige tillæg og supplerende hjælp det første år ikke kan beregnes på grundlag af grundbeløbene det foregående år, foreslås en overgangsbestemmelse, hvorefter beregningen af rådighedsbeløbene i regnskabsårene 1958-59 og 1959-60 sker på grundlag af det beløb til pension henholdsvis hjælp, der forventes udbetalt i nævnte regnskabsår.

Til § 22.

Det foreslås, at loven træder i kraft den 1. oktober 1958 og optages til revision i folketingsåret 1961-62, når der er gjort erfaringer med hensyn til lovens virkning. Disse erfaringer vil først kunne være tilstrækkeligt statistisk belyst i 1961. På dette tidspunkt vil der også foreligge betænkning fra det i de almindelige bemærkninger omtalte, af socialministeren nedsatte udvalg vedrørende enkepension m. v.

Det er fundet rimeligt, at loven også bringes i anvendelse på kvinder, der er blevet enker før 1. oktober 1958, således at sådanne kvinder, forudsat at de i øvrigt opfylder de fastsatte betingelser, er berettiget til pension for tiden efter lovens ikrafttræden.

(Udvalgets bilag nr. 23, udsendt i maj 1958).